

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(İSLAM FELSEFESİ) ANABİLİM DALI**

KUR’AN-I KERİM VE ESTETİK

DOKTORA TEZİ

TEZİ HAZIRLAYAN : OSMAN MUTLUEL

TEZ DANIŞMANI : Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ

ANKARA 2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	1
ÖNSÖZ	2
GİRİŞ	5
A. TEMEL KAVRAMLAR.....	5
1. Estetik.....	5
a) Tanım	5
b) Batı Dünyasında Estetik.....	7
ba. Platon.....	7
bb. Aristoteles	9
bc. Plotinos.....	10
bd. İmmanuel Kant.....	13
be. Hegel	13
bf. Benedetto Croce	14
c) İslam Düşünce Tarihinde Estetik	15
ca. İtikadi Mezhepler	15
cb. Farabi.....	15
cc. İbni Sina	16
cd. Mevlana	17
ce. Gazali.....	17
cf. Şah Veliyullah Dihlevi.....	20
d) Estetiğin Genel Sorunlarına Kısa Bir Bakış.....	20
e) Estetik ve Diğer İlimler	23
2. Estetik Nesne ve Estetik Özne	25
3. Estetik Tavrı ve Estetik haz	27
4. Güzel ve Yüce	30
5. Güzel , İyi, Doğru, Faydalı, Yararlı	33
BİRİNCİ BÖLÜM	36
A. KUR'AN-I KERİM'DE ESTETİKLE İLGİLİ KAVRAMLAR	36
1. Husn	37
2. Tayyib	39
3. Zinet	42
a) Maddi Güzellik	42
b) Manevi veya Ahlaki Güzellik	43
c) Sosyal / Toplumsal Güzellik	45
4. Cemil :	46

5. Ni'me :	49
6. Sürur.....	51
7. Esmâ'ül-Hüsnâ :	53
8. En Güzel Kıssa.....	56
İKİNCİ BÖLÜM.....	58
A. KUR'AN-I KERİM'DE GÜZEL KAVRAMI	58
1. İnançta Estetik Boyut	61
2. İbadetlerdeki Estetik Boyut.....	65
a) Namazda Estetik Boyut.....	66
b) Oruçta Estetik Boyut.....	68
c) Zekatta Estetik Boyut.....	69
d) Hacc'da Estetik Boyut	70
3. Davranışlarda Estetik Boyut.	71
a) Güzel Zanda bulunmak	76
b) Güzel Sabır.....	77
c) Güzel söz/lü olmak:.....	78
d) Güzel İşlerde Aracı Olmak.....	81
e) Güzel Boşanma:	82
f) Güzel borç vermek :.....	83
g) Güzel Örnek :	84
h) Güzel Rızık	85
i) Güzel Tebliğ.....	86
j) Anlaşmaları Güzel yazmak	88
k) Kur'an-ı Kerim'in Tavsiye Ettiği Diğer Güzel Davranışlar.	90
4. Kur'an-ı Kerim'de Güzelliği Bozan Davranışlar	91
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	94
A. KUR'AN-I KERİM 'DE GÜZELLİĞİN NİTELİKLERİ	94
1. Kusursuzluk	94
a) İnsanın yaratılmasında Kusursuzluk:	94
aa. İnsan Beynindeki Güzellik	94
ab. Duyu Organlarındaki Güzellik.....	96
ac. Arıtma sistemi Böbrekler	97
ad. DNA (Özel Şifreler).....	97
ae. Kriminolojik Mucize (Parmak Uçları)	98
b) Hayvan ve Bitkilerde Kusursuzluk Örnekleri	99
ba. Hayvanlardaki Kusursuz Yaratılış	100
bb. Bitkilerdeki Kusursuz Yaratılış.....	101
c) Dünya'nın Yaratılmasında Kusursuzluk:	103
d) Evren'in Yaratılmasında Kusursuzluk:	107
2. Ölçü ve Ahenk	110
3. Simetri / Tenasüb	114
4. Ortayol	116
a) Müslüman Düşünürlerin Ortayol Değerlendirmeleri	117

b) Kur'an-ı Kerim’de Ortayol	118
5. Yeryüzündeki Ekolojik Denge	121
SONUÇ	125
BİBLİYOGRAFYA	129

KISALTMALAR

AÜB	Ankara Üniversitesi Basımevi
AÜİFDY	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yayınları
DİA	Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DK	Devlet Kitapları
KTB	Kültür ve Turizm Bakanlığı
MEGSB	Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı
SÜB	Selçuk Üniversitesi Basımevi
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı

ÖNSÖZ

Estetik konusunu batı kaynaklı bir olgu olarak algılamak, diğer medeniyetlere haksızlık olur. Hemen her toplumun kendi kültürüne göre bir estetik ve güzellik anlayışı mevcuttur. Bu anlayış, o toplumun kültür yapısı, inançları, örf ve adetleri, ahlak anlayışları çerçevesinde gelişir ve şekillenir. Zaman içinde, yazılı ve sözlü kaynaklarda yerini alarak kalıcı hale gelir ve nesilden nesile aktarılır.

Günümüzde, ülkemizde yapılan çalışmalara bakılınca başlıca iki ana sorunla karşı karşıya gelinir. Bunlardan biri, estetikle ilgili çalışmalardaki batı kültürü hakimiyetidir. Diğerisi ise dil sorunudur. Batı kültürü kaynaklı estetik anlayışların, özellikle ülkemizdeki geniş insan kitleleri tarafından benimsenmediği, sadece bazı akademisyen çevreler arasında kaldığı açık bir gerçek olarak ortada durmaktadır. Dil sorunu ise, genellikle akademisyenlerin geniş halk kitlelerinin kullanmadığı, yeni türetilmiş kelimeleri tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır. Aslında dil sorunu olarak ortaya çıkan bu durum, batı kültürü etkisindeki estetik anlayışın dar bir çevre arasında kalmasının en temel nedeni olarak değerlendirilebilir.

İslam Estetiği alanında çalışma yapmak isteyen bir araştırmacının karşılaşacağı en büyük zorluk, bu sahada köklü ve kapsamlı çok fazla çalışma yapılmamış olmasından doğan kaynak sıkıntısıdır. Yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun, makale türünde yapılmış yayınlardan oluşması, sahadaki boşluğu göstermesi yanında, çalışma alanını da zorlaştırmaktadır.

Günümüz Kur'an araştırmalarına bakıldığında, ekseriyetle tefsir alanında yapılan çalışmalarla karşılaşılır. Ancak, Kur'an-ı Kerim- Felsefe, özelde ise Kur'an-ı Kerim ve estetik değerinin ortaya çıkışı ile ilgili yapılan çalışmalar bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır. Bu da ayrı bir sorun teşkil etmektedir.

Kur'an-ı Kerim ve Estetik adlı çalışmamızın amacı, Kur'an-ı Kerim'in bize vermek istediği temel estetik anlayışı ortaya çıkarabilmektir. Tabiatıyla bu çalışmada Kur'an-ı Kerim başvuru kaynağımızdır. Araştırmanın amacını aşmamak için Hz Peygamber'in hadisleri ve sünneti çalışmaya dahil

edilmemiştir. Çalışmada ulaşılmak istenen amaç, her kültür düzeyinden insanın anlayabileceği bir üslup içerisinde, Kur'an-ı Kerim'in güzellik anlayışını ortaya koymaktır.

Konular değerlendirilirken, Kur'an-ı Kerim'in o mevzuda vermek istediği mesaja da kısaca işaret ederek bütünlüğü korumak hedeflenmiştir.

Araştırmamız, Giriş, Üç Bölüm ve Sonuç'tan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde öncelikle estetik tanımlarını vererek, İlkçağdan itibaren günümüze kadar belli başlı estetik anlayışları üzerinde durulmuştur. Aynı şekilde, İslam dünyasında gelişen belli başlı estetik ve güzellik anlayışlarına da temas edilmiştir. Estetik obje, estetik nesne, estetik tavır, estetik haz üzerinde durularak, genel bir estetik anlayış ortaya konulmaya çalışılmıştır. Estetik, iyi, doğru, faydalı, yararlı gibi kavramları irdeleyerek, bu kavramların gerek Kur'an-ı Kerim'de, gerekse diğer estetik anlayışlarda oluşan anlam ve ilişkiler sorgulanmıştır.

Birinci Bölüm'de, Kur'an'da estetikle ilgili belli başlı terimleri değerlendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bulunan estetikle ilgili terimleri mümkün olduğu kadar ele almaya çalıştık. Ancak estetik ve güzellikle birinci dereceden ilgili terimler üzerinde durulmuştur. Bu terimlerden, husn, tayyib, zinet, cemil, ni'me, sürur gibi kelimelerin Kur'an-ı Kerim'de kullanılışını, kazandığı manalar, Esmâü'l-Hüsna'ya niçin en güzel isimler denildiği, Esmâü'l-Hüsna içindeki güzellikle ilgili isimler, bunların ne anlama geldiğini açıklanmaya çalışılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de en güzel kıssa olarak adlandırılan Hz.Yusuf peygamberin kıssası üzerinde durulmuş ve bu kıssanın anlatım güzelliği ortaya konmaya çalışılmıştır.

İkinci Bölümde, genel anlamda Kur'an-ı Kerim'deki güzel kavramının yayıldığı geniş alanda gezinmeye çalışılmıştır. Bu alanın boyutları Kur'an-ı Kerim esas alınarak belirlenmiş ve güzellik “inançta estetik boyut”, “ibadetlerde estetik boyut” ve “davranışlarda estetik boyut” olmak üzere üç temel başlıkta değerlendirilmiştir. Konuların daha iyi ortaya konulabilmesi amacıyla, mümkün olduğu kadar fazla alt başlıklar verilmiştir. Bölümün sonunda da, güzellikleri bozan davranışlar üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölümde ise, Kur'an-ı Kerim'de güzelliğin nitelikleri üzerinde durulmuştur. Güzelliğin niteliklerden, kusursuzluk, ölçü ve ahenk, simetri ve ortayol üzerinde durularak, hem Kur'an-ı Kerim'in bu konuda insanlara verdiği mesajı tespit edilmeye çalışılmış ve hem de diğer felsefi sistemlerde bu niteliklerin nasıl yer aldığı ortaya koymaya çalışılmıştır.

Araştırma boyunca manevi desteklerini esirgemeyen, konuların yazımı sırasında, çıktılarını okuyarak mesailerini harcayan Dr.Kemal GÖZ ve Dr. Şaban ÇİFTÇİ'ye, Tez Takip Komitesinde yer alan ve destekleriyle daima bana cesaret veren saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Mehmet BAYRAKDAR'a ve Prof. Dr. Ethem ÇEBECİOĞLU'na, gerek tez konusunun belirlenmesinde, gerekse tezin araştırılması ve yazımı sırasında değerli vakitlerini ayıran, tezin eksik yönlerini tespit ederek bana yol gösteren ve müşfik tavırlarıyla gerçek anlamda rehberlik yapan değerli hocam Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ankara, 2008

GİRİŞ

A. TEMEL KAVRAMLAR

1. Estetik

a) Tanım

“Estetik” sözcüğü, Grekçe “aisthesis” ya da “aisthanesthai” sözcüğünden türetilmiştir. “Aisthesis” duyum, duyulur algı anlamına gelmesine karşın, “aisthanesthai” sözcüğü duyu ile algılamak anlamına gelir. Estetik, bu anlamda duyulur algının, duyusallığın sağladığı bilgi ile ilgili bir bilim olarak düşünülür.¹

Aynı kelime “Güzellik Bilimi” anlamında Osmanlıca’da “Bediiyyat”, “İlmü’l-Cemal” gibi isimlerle karşılanmıştır.²

Estetikçilerin bu güne kadar her kesimin kabul edebileceği bir tanım üzerinde birleşmeleri ve genel geçer bir tanım ortaya koymaları mümkün olmamıştır. Ancak bu uzlaşmaz tutuma karşın bir takım tanımlar da yapılagelmiştir. İşte, Estetik nedir? sorusu sorulduğunda verilebilecek tanımlardan birkaçını şöylece sıralamak mümkündür:

Estetik, sanat ya da güzellik alanında söz konusu olan değerleri konu alan felsefi disiplin; felsefenin, güzeli ya da güzelliği konu alan, iyi, çirkin, hoş, yüce, trajik gibi güzellikle yakından ilişkili olan kavramları araştıran bir bilimdir. O, aynı zamanda, doğal nesne ya da insan tarafından oluşturulan ürünlerde sergilenen güzelliklerle ilgili yargıları ve yaşantılarımızda söz konusu olan değerleri, tavırları, haz ve tadları tahlil eden bilim dalıdır. Bu bilimi; estetik nesneleri, estetik tecrübenin nesnelere yönelen temâşada söz konusu olan problemlerin çözümü ve kavramların tahliliyle ilgili olan felsefi disiplin³ olarak tanımlamak da mümkündür.

Estetik, tanım olarak, salt bir sanat felsefesi olarak görülemez. Baumgarten, Schelling, Hegel, Schopenhauer gibi, estetik üzerine yorum yapmış

¹ Tunalı, İ, Estetik, İstanbul 1996, s 13

² Ayvazoğlu B, İlm’ü-Cemal md. DİA, C. 22, İstanbul 2000.

³ Cevizci A. Felsefe Sözlüğü, Estetik md. Paradigma yay. İstanbul 1999, s.315.

ve eser vermiş olan pek çok filozoflun ortak anlayışlarında “Estetik, güzel üzerine düşünme sanatıdır” tanımı ön plana çıkmıştır.⁴

Estetik’i bir başka açıdan; bize hoş veya haz verici olarak adlandırdığımız bir heyecan veya duygu veren şeylerin incelenmesi ile ilgili disiplin⁵ olarak tanımlamak da mümkündür.

Estetiğin problemleri açısından tanımlamak istediğimizde ise; yukarıda belirtildiği üzere, “Estetik nesneleri seyrettiğimizde ortaya çıkan kavramların tahlili ve problemlerin çözümü ile meşgul olan felsefe disiplini⁶” diyebiliriz.

Konusu insanlık tarihi kadar eski olan bu bilim dalının isminin konulması oldukça yenidir. Estetiği sistemleştiren ve bu ismi veren kişi, Wolff’un öğrencilerinden biri olan Alexander G. Baumgarten (1714-1762) ’dır. Baumgarten, 1750-1758 yılları arasında yayımlamış olduğu, “Aesthetica” adlı eseriyle, ilk kez böyle bir bilimi temellendirerek, konusunu belirlemiş ve bu bilimin sınırlarını çizmiştir.⁷

Estetiğin gelişiminde etkili olmuş bir başka filozof da İmmanuel Kant (1724-1804) ’tır. Araştırmacılar onun, estetik bilincini, genel olarak insan deneyimindeki anlamlı ve birlikli bir öge olarak değerlendirdiğini⁸ ifade ederler. Estetiği, “Salt Aklın Eleştirisi” adlı eserinde “ duyusallık” olarak değerlendirirken, “Yargı Gücünün Eleştirisi” adlı eserinde ise “sanat felsefesi” olarak değerlendirmiştir.⁹

Estetik biliminin, Sanat Tarihi, Sosyoloji, Antropoloji hatta Biyoloji gibi ilimlerle ilişkisi bulunan felsefi ve psikolojik teoriler toplamı olduğu dikkate alındığında tek ve tartışmasız bir tanımın olamayacağı daha kolay anlaşılabilir.¹⁰

⁴ Dinçer K, Felsefe, s.87, Anadolu Üniversitesi yayınları, Eskişehir, 1993

⁵ Arslan A. Felsefeye Giriş, s.199, Vadi yayınları, Ankara 1996

⁶ Arslan, age, s.200

⁷ Tunalı, age, s.13

⁸ Cevizci, age, s.315

⁹ Ayvazoğlu B, DİA, İlmi’ü-l Cemal md. s.146

¹⁰ Ayvazoğlu, age, s.146

b) Batı Dünyasında Estetik

Estetiğin adı oldukça yeni olmakla beraber, içerdiği konu itibarıyla bir hayli eski olduğunu daha önce belirtmiştik. Ulaşabildiğimiz yazılı kaynaklarda “Güzel” den ve “güzellikten” felsefi bir yaklaşımla, belirli bir sistem içinde bahseden ve “Güzel nedir?” sorusunu sorarak cevap arayan ilk filozof Platon (M.Ö.427-347) olmuştur.¹¹ Ancak şunu hemen belirtmek gerekir ki, Platondan önce de güzel kavramını, iyi kavramı ile karşılaştıran filozofların varlığı göz ardı edilemez. Güzeli, felsefi bir kavram olarak değil de, basit bir şekilde ele alan Pythagoras , Herakleitos (MÖ 540-480), Empodokles (MÖ. 492-423) gibi filozoflar, kendi görüşlerini eserlerinde parça parça yer vermişlerdir. Örneğin **Xenophon** (MÖ.431-350) bu filozoflardan biridir.¹² Xenophon “Sokrates’in anıları” adlı eserinde güzel ve iyi, çirkin ve kötü arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için çeşitli diyaloglar aktarır. Buna göre, iyi ve güzel aynı şeydir. Bunu ispatlamak için “*aynı maksada hizmet eden her şey “güzel” ve “iyi”dir.*” sonucuna varır. Örneğin, çöp atmak için çöp sepeti güzel’dir. Ancak çöp atmak için altın madeninden yapılmış kalkan güzel değildir. Buradaki temel anlayış, herhangi bir nesnenin güzel olarak vasıflanabilmesi için, amaç ön plana çıkmaktadır. Yani herhangi bir nesne, amacına uygun yapılmış ve kullanılmışsa güzel ve iyidir. Amacına uygun değilse çirkin ve kötüdür.¹³

ba. Platon

Yukarıda da belirttiğimiz gibi sistemli bir yaklaşım ilk olarak Platon’da görülmektedir. Platon’un güzellik anlayışı belli dönemlerde değişikliklere uğramıştır. Bu dönemlerden ilki olan ve özellikle Sokrates’in etkisi altında kaldığı¹⁴ gençlik yıllarına ait güzel anlayışı, meydana gelmeyen, başka bir şeye dönüşmeyen, tek ve kendinde var olan, uzayın ve zamanın dışında olan fizikötesi bir güzellik bir İdea’dır.¹⁵ Platon, *Şölen* adlı eserinde bu güzelliği, bir taraftan güzel, diğer taraftan çirkin gözüken, bir yer de güzel gözüktüğü halde, başka bir

¹¹ Yetişkin H, Estetiğin ABC’si, Kabalcı yayınevi, İstanbul 1998, s.12.

¹² Arat N. Etik ve Estetik Değerler, Say Yayınları, İstanbul 2006, s.57.

¹³ Tunalı İ, Grek Estetiği, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996, s.133-134.

¹⁴ Tunalı , age, s:25

¹⁵ Arat, age, s.57; Erdem S, Felsefe, Fil Yayınevi, İstanbul 2006, s.123

yerde güzel gözükmeyen, insanların bazısının güzel bulduğu ama bir başka insanın çirkin bulduğu, güzelliğini herhangi bir organla göstermeyen bir ideal güzellikten söz eder. Bu güzellik sadece ide'nin güzelliğidir. Bu güzelliğin ondan başkasında bulunması söz konusu değildir. Ondan başka güzel olarak vasıflanan şeylerin tümü güzelliğini ondan alırlar. Ancak İdeanın, diğer güzelliklerden herhangi bir fayda sağlaması, güzelliğinin artması ve eksilmesi söz konusu olmadığını belirtir.¹⁶

Platon'un bu güzellik anlayışının tanrısal bir güzellik halini aldığını ifade eden Arat, şu değerlendirmeyi yapar; *"...güzel burada hiçbir tanıma sığmayan ve hiçbir mantık ulamının belirleyemediği bir gerçek varlık (belki de tanrı) şekline dönüşmektedir. Yani güzel, artık yalnızca bir estetik değer değil, tüm varlıklarla ilgili bir temel değer, bir tözdür."*¹⁷

Bu düşüncelerle Platon, olgunluk dönemine has güzellik kavramına girmiş olur. Bu dönemde, onun güzellik kavramında, sevgi(eros)nin ön plana çıktığını görürüz. Sevgi, güzele kavuşmanın ve onda yaratıcı olmanın ve böylece ölümsüzlüğe ulaşmanın nedenidir. İnsanın ölümsüzlüğe ulaşabilmesinin iki yolu vardır. Bu, beden ve ruh yoluyla olur. Beden ölümsüzlüğü, güzel bedenlere yönelme ve bunlardan meydana gelen çocuklarla olurken, ruh ölümsüzlüğü; gençlere yönelip, onlara erdemli yaşamayı öğretmekle olur. Erdemi öğrenen insanlar, bunu, yaşam ve davranışlarında da gösterecekler ve böylece ruh ve erdem güzelliğine, buradan da gerçek güzelliğe ulaşmış olacaklardır.¹⁸

Artık burada güzel, bir kavram olmaktan çıkmış ve varlık haline gelmiştir. Bu varlık da Tanrı'dır. Bu düşünce, daha sonra güzellik anlayışı üzerinde duracağımız Plotinos üzerinde derin etki bırakmış ve onun çıkış noktası olmuştur.

Platon'un üçüncü dönem güzellik anlayışı, onun yaşlılık dönemine rastlar. Bu dönem Platon'un sayılarla meşgul olduğu, pthagorascılığın etkisinde kaldığı bir dönemdir. Onun bu dönemdeki anlayışına göre, geometrik şekiller, sahip oldukları oran ve orantılar nedeniyle güzellik kazanırlar. Bir başka ifade ile, bu dönemde güzellik orantıdan ibarettir.¹⁹

¹⁶ Platon, Şölen, 211 a, Terc; A. Erhat, S Eyüpoğlu, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2002, s.62.

¹⁷ Tunalı, age, s:36 ; Arat age, s: 44

¹⁸ Platon, age, s.62-63; Arat, age, s:42-43 ; Tunalı, age, s.35-35

¹⁹ Tunalı, Grek Estetiği, S:26

Bu dönemde Platon, evrenin rastgele yaratılmadığını ileri sürer. Ona göre evren, su, hava, toprak ve ateş'ten mürekkep ve bir oran içinde yaratılmıştır. Platon bu görüşünü Timaios diyalogunda, tanrının ateş ile toprağın arasına su ile havayı koyarak, aynı orantıda birleştirmesinden evrenin vucuda geldiğini belirtir. Bu evren, içindeki bu dört ana maddenin orantısından ahengini ve güzelliğini almış olduğunu ifade eder.²⁰

Varlık böyle bir düzen içinde var olunca, bütünün içinde yer alan her şey düzenli ve orantılı olarak kavranacaktır. Bu haliyle güzelin, orantıdan başka bir şey olmaması gerekir. Bu belirleme, pythagorasçılığın etkisi altında Platon'un ulaştığı son noktadır.²¹

bb. Aristoteles

İlk çağın bir başka düşünürü olan Aristoteles (M.Ö.384-322) ise güzelliği hocası Platon gibi ideal bir kavram olarak almaz. Ona göre, güzel, tabii ve canlı bir şeydir. Bu yüzden maddeye güzellik kazandıran şey, o maddenin içindedir. Biz maddedeki bu güzelliği fark edebildiğimiz ölçüde ona güzel deriz. Ancak o, güzelliği matematik bir kavram olarak ele alması bakımından hocası Platon'un olgunluk dönemi görüşlerine de çok yaklaşıyor. Çünkü Aristoteles'e göre de güzel, bir orantı, yani matematik olarak belirlenenebilen bir kavramdır.²² O, matematiğin güzel ve iyi hakkında herhangi bir şey söyleyemeyeceği gibi bir düşüncesi olanların yanılğı içinde olduklarını söyler. Aristoteles, matematiğin güzel ve iyi hakkında, matematik dili ile bir şeyler söylediğini, diğer ilimlerin söylediği gibi herkesin anlayacağı şekilde söylemediğini belirtir. Çünkü ona göre güzelliğin temel formları düzen, oran ve orantı ve sınırlılıktır. Bunlarda matematiğin konusudur. Yani matematik, güzeli belirlerken kendi dilini kullanır. Bu dilden anlamayanlar ise, matematiğin güzellik konusunda söylediklerini anlayamazlar.²³

Aristoteles'in herhangi bir şeyin güzel olarak vasıflanabilmesi için ortaya koyduğu şartlar, güzelin sınırlanması açısından önemlidir. Bu öğretisi daha sonraları büyük bir ilgi uyandırmış, hem idealist ve hem de maddeci estetik anlayışı

²⁰ Tunali, age, s.62 (Timaios 32b'den alıntı)

²¹ Tunali, age, s.63

²² Tunali, age.,s.64 ; Weber A., Felsefe Tarihi, İstanbul,1993, s.70-72.

²³ Tunali, age.,s:64.

açısından geliştirilerek, değerini bu güne kadar korumuştur.²⁴ Aristoteles’e göre bir şeyin güzel olabilmesi için, parçaları ile uyumlu bir düzende olması, gelişigüzel bir büyüklüğe sahip olmaması gerekir. Yani güzellikte düzen, oran ve büyüklük söz konusudur.²⁵

Aslında burada Aristoteles büyüklük sınırı koymakla, belki de farkında olmadan estetiğin bir başka kavramından söz etmiş olmaktadır. O kavram da “yüce” kavramıdır.²⁶

Aristoteles, güzellik vasfını maddeye indirgemiş olması açısından önemli bir yaklaşım ortaya koymuş ve kendinden sonra gelen filozoflar ve özellikle Rönesans döneminde etkili olmuştur.²⁷

bc. Plotinos

Felsefe tarihi boyunca etkisi her dönem hissedilen filozoflardan biri olan Plotinos (205-270)’a göre güzellik, genellikle kendini görme ve duyma alanlarında, sözcüklerin birbirine katılmasında ve müziğin tüm türlerinde gösterir. Ona göre güzellik, insanın ortaya koyduğu tüm davranışları da içine alır.²⁸ Ayrıca güzellik; maddeye giren ve ona kendi birliğini veren şekildir.²⁹ Güzel dediğimiz nesne, aslında tanrısal akıldan pay alır. Böylece nesne, ideanın üzerine yansımaları neticesinde üzerindeki karanlık gider ve güzellik kazanır. Duyulur dünyanın güzelliği kendini üç türlü gösterir. Bunlar; renk güzelliği, biçim güzelliği, ses güzelliğidir. Duyu ötesi dünyanın güzelliği de ruha yakındır. Bu güzellik, maddi dünyadaki güzellikten üstündür. Kaynağı ise, Bir’dir, İyi’dir.³⁰ Yani Tanrı’dır

Bilindiği gibi Plotinos, Müslüman filozoflar üzerinde büyük etkiye sahip bir filozof olmuştur. Özellikle meşşai filozoflar tarafından işlenmiş olan sudur nazariyesini sistemleştiren bir filozoftur. Plotinos’a göre her şey “Bir”den çıkar. “Bir” her şeyin başı ve bütün varlığın temeli olan ve aynı zamanda sırf iyi olan

²⁴ Ziss A.,Estetik, De yayınları, (Çev; Y.Şahan), İstanbul 1984, s.172.

²⁵ Ayvazoğlu B, İslam Estetiği ve İnsan, İstanbul 1989, s.26.

²⁶ Tunali, age, s.65.

²⁷ Ziss, age, s.174.

²⁸ Arat, age, s,52.

²⁹Bozkurt N.,Sanat ve Estetik Kuramları, Asa Yayınları, Bursa 2000, s.119.

³⁰ Kurtuluş, age, s.89.

“*mutlak varlık*”tır. Diğer varlıklar, mutlak varlık olan “bir”den sudur yoluyla meydana gelirler.³¹

Plotinos, meşhur eseri olan Enneadlar’ın birinci bölümünde, “Varoluşu ile eşyayı güzelleştiren şey nedir?” sorusunu sorarak, tenasübü, ölçülülüğü güzelliğin nedeni olarak benimseyen görüşü eleştirir. Çünkü ona göre, tenasüb, aynı kaldığı halde yüzün kimi zaman güzel görünmesine karşın, kimi zaman da güzel görünmemesi, güzelin tenasübden başka bir şey olduğunu ve tenasübün başka şeyle güzelleştiğini gösterir. Öyleyse ona göre güzel, sadece tenasüb değildir. Tenasübdə parıldayan şeydir. Güzel, maddeye geçen ve ona kendi birliğini veren surettir. Güzel, ruhun bedende, zekanın ruhta, Bir’in zekada görünmesidir.³² Böylece Plotinos’a göre güzelin kaynağı Mutlak varlık olan Bir’dir. Herhangi bir nesnenin “güzel”, “yetkin” olabilmesi, o varlığın Bir’le olan yakınlığına bağlıdır.³³

Plotinos güzelliği “duyulur dünyanın güzelliği” ve “duyuüstü dünyanın güzelliği” olarak ikiye ayırır. Duyulur dünyayı maddenin dünyası olarak algılayan Plotinos, duyulur dünyanın güzelliğini de üç kategoride inceler. Bunlar;

1. Renk güzelliği: Renkte, karanlık dünya olarak madde, ışık aracı ile aşılmış bulunuyor.
2. Şekil güzelliği: Şekilden yoksun olan madde, şekil almaya zorlanmıştır. Bu şeklin ilkesi de çoklukta birlik’tir.
3. Ses güzelliği: Bu da aklın doğrudan doğruya kendini ifade etmesidir.

Bu dünyanın güzelliği duyular ve algı yoluyla kavranır.³⁴

Duyuüstü güzellik ise, ruh dünyasının güzelliğidir. Ruh, maddeden uzaktır. Maddeden uzak olan şey de “Bir’e yakındır. Ruh “Bir’e yakın olmakla, maddeye karşı üstünlük kazanmış olmaktadır. Böylece ruhun güzelliği de madde dünyasının güzelliğinden üstündür. Ruh dünyasının güzelliği duyularla algılanmaz. Ruhun güzelliği ruh tarafından doğrudan doğruya kavranır. Çünkü ruh güzelliği maddeden arınmış “içkin” bir güzelliiktir.³⁵ Plotinus bu güzelliği görebilmek için, duyuların ve

³¹ Tunalı, age, s.38.

³² Yetkin S.K., Estetik Doktrinler, Bilgi Yayınevi İstanbul,1972, s.31.

³³ Bozkurt, age, s.122.

³⁴ Tunalı, age.,s. 49.

³⁵ Tunalı, age, s.49-50.

gözün göremediği, sadece ruhun duyup görebildiği *yukarı güzel*'i kavrayabilmesi için, insanın ruhen yükselmesi gerektiğini belirtir. Doğuştan kör olan biri, nasıl maddi güzelliklerin farkında olamayacaksa, manevi güzellikler görememiş ve farkına varamamış insanlar da bu tür güzelliklerden habersizdir. Örneğin adaletin ve ölçülülüğün ne kadar güzel olduğunu fark edemeyen bir kimse, erdemin parlaklığını ve güzelliğini asla göremez.³⁶

Ruh güzelliğini, maddi dünya ile ilişki içinde olmak kirletir. Kirlenen ruhun güzelliği ortaya çıkamaz. Bu tıpkı çamur veya balçık içine dalan kimsenin durumuna benzer. Çamur veya balçık içine dalan birinin güzelliğinin ortaya çıkması ve görünmesi imkansız hale gelmiştir. Ondaki güzelliğin ortaya çıkması için balçık ve çamurların temizlenmesi ve arınması gerekir. İşte ruhunda kirlilikten arınması ve güzelliğini ortaya çıkarabilmesi için “Bir” ile olan ilişkisini kuvvetlendirmesi gerekir. Bu ilişkinin kuvvetlenmesi ise kişinin erdemli olması ile alakalıdır. Böylece Plotinos, ruh güzelliğini ahlaki bir güzellik olarak ele almış olur.³⁷

Plotinos, Estetik alanında ileri sürdüğü görüşleriyle özellikle, sadece Hristiyanlığın güzellik anlayışının şekillenmesinde değil, İslam Estetik Biliminin şekillenmesinde de etkili olmuştur.³⁸

Plotinos'un bu görüşlerini Augustinus (354-430) Hristiyanlık açısından ele alıp işlemiş ve güzelliğin sadece uyum'da aranması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre en büyük uyum birlik'tir. Bu birlik ise sadece Tanrı'dadır. Tanrı haricindeki diğer varlıklar birliklerini ondan alırlar.

Plotinos'un yaşadığı dönemdeki etkisinin özellikle 17.yy dan sonraki filozoflar üzerinde tekrar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Plotinos'un sanat ve estetik alanında iki açıdan etkisi görülmektedir. Bunlardan birincisi, tüm sonlu, sınırlı şeylerin sonsuz, sınırsız güzelliğe katılımlarını sağlayan bir tanrısal uyumun varlığı ve İkincisi de insan tarafından meydana getirilen tüm üretim faaliyetlerinin simgesel bir yapıya sahip olduğudur. Güzellik ve simge terimleri Plotinos'da en iyi şekilde işlenmiş iki kavramdır.³⁹

³⁶ Tunalı, age.s,50. (Enneadlar,V.4,(19')dan alıntı).

³⁷ Bozkurt, age, s.122.

³⁸ Tunalı, age, s.55.

³⁹ Bozkurt, age, s.122-123.

bd. İmmanuel Kant

Estetiğin kimliğine kavuşmasında kilometre taşlarından biri olarak kabul edilen İmmanuel Kant (1724-1804), “*Yargı gücünün Eleştirisi* “ adlı eserinde, klasik anlamdaki güzel tanımına son vermiş ve “*kavrama dayanmadan, evrensel olarak hoşça giden şey güzeldir*” tanımlamasını yapmıştır.⁴⁰ Ancak Kant, estetik yargıları bilgi yargıları olarak görmez. Estetik yargılar, tıpkı, ahlaki yargılar gibi kişiye has tecrübi deneyimlerdir.⁴¹

Kant’a göre; herhangi bir şeyin güzel olarak vasıflanabilmesi için, herhangi bir nesneye karşı duyulan beğeni duygusunun; ilk olarak kişilerin kendi duygularını içermesi gerekir. “Bu güzeldir” dediğimizde, bu yargı sadece bizim duygularımızı ifade etmelidir. İkinci olarak bu beğeni yargısını belirleyen hoşlanmanın yarar ve çıkar amaçlı olmaması gerekir.⁴² Bu nedenle Kant; “Güzel”i, “herhangi bir çıkar gözetmeksizin hoşça giden şey” olarak tanımlar.⁴³

Ancak “güzel” kavramını “iyi ve doğru” kavramlarından ayıran Kant, estetik beğenin evrensel ve zorunlu olması gerektiğini savunması açısından tenkit edilmiştir.⁴⁴

be. Hegel

Estetik konusunda farklı görüşler ileri sürmüş olan bir başka idealist filozof Hegel (1770-1831) dir. Kendi ideolojisi doğrultusunda hareket ederek, doğada güzel denebilecek bir yapıt olmadığını ileri süren Hegel, estetiği daha çok insan yapıtı olan eserler için kullanmış ve ancak insan elinden çıkan sanat ürünlerinin estetik değer ifade edebileceğini söylemiştir. Yine ona göre sanattaki güzel, doğadaki güzelden üstündür.⁴⁵

Hegel, insanların gündelik hayatta kullandığı güzel kavramının herhangi bir estetik değerinin olmadığını ifade eder. Çünkü ona göre Çiçek güzel olabilir. Ancak bu güzellik zorunlu bir güzelliştir. Ancak insan tarafından oluşturulan ürünlerde

⁴⁰ Bozkurt, age, s.125

⁴¹ Aydın M.S. “Sanatçı Toplum ve Ahlak Önünde Ayrıcalıklı Bir İnsan Değildir” Üzerine Röportaj, İzlenim Dergisi, S.32, Nisan 1996, s.74.

⁴² Bozkurt, age, s.128.

⁴³ Kurtuluş, age, s.91.

⁴⁴ Bozkunt, age.,s139.

⁴⁵ Doğan M.H.,Estetik, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir,1998, s.102-103.

özgürlük ve seçicilik vardır. İşte bu özgürlük ve seçicilik insan ününlerini güzel hale getirir. Hatta, insan beynindeki kötü bir düşünce bile, doğa güzelliklerinden üstündür.⁴⁶

Hegel'in bu düşüncesi, sanat ve estetiğin kaynağında insan olmasından kaynaklanmaktadır. Herhangi bir şeyin güzel olarak vasıflanabilmesi için mutlaka insan tarafından üretilen bir yapıt olması gerekmektedir. Tabiat insan tarafından oluşturulmadığı için, sanatsal bir değeri bulunmamaktadır.

bf. Benedetto Croce

Çağımızda yaşamış olan özgün estetikçilerden biri olan Benedetto Croce (1866-1952), “güzellik” kavramının yerine “anlatım”ı koyarak, güzelliği anlatımla bir tutar. Ona göre duyguları en iyi ifade etmenin yolu dildir.⁴⁷ Ayrıca güzelliği; fiziki güzel, özgür güzel ve özgür olmayan güzel olarak sınıflara ayırır. Fiziki güzel’i de doğal güzel ve yapma güzel olarak iki ayrı kategoride inceler. Bunlardan doğal güzel kavramı içine, doğa güzelliklerinin tümünü katarken, aynı şekilde bitkilerin, hayvanların ve insanların güzelliğini de bu kategoride inceler. Ancak Croce göre doğal güzel olarak gördüğümüz tabiat güzellikleri, botanik ve zoologların araştırdıkları türden bir doğa verisi olmamalıdır. Filozofa göre doğal güzellik, taklit edilmesi gereken bir güzellik değil, bir ilham kaynağıdır.⁴⁸

Croce, yapma güzel deyince, sanat eserlerini ve sanat eserlerinin güzelliğini anlar. Sanatçının sanat eserini oluşturabilmesi için dört aşamadan geçmesi gerektiğini belirten filozof, bunları; sanatçının dış dünyadan aldığı izlenimler, alınan bu izlenimlerin sentezlenmesi ve yeni bir ifade şeklinde ortaya çıkması, yeni oluşan bu ifadenin sanatçının ruhuna haz vermesi, sanatçının ruhunda oluşan bu hazzı renk, ton, ses, tuval, yazı... gibi çeşitli araçlarla ortaya koyabilmesidir.⁴⁹

Kant’la başlayan özgür ve özgür olmayan güzellik ayrımı, Croce’de de vardır. O, özgür olmayan sanatlar içine, sanatçının istek ve arzularını kısıtlayan ve belli kurallar içinde, her zaman aynı eserlerin ortaya konduğu sanatları kasteder. Filozof, özgür olmayan güzelliğe örnek olarak, dülgerlik, kuyumculuk, oymacılık

⁴⁶ Hegel, G.W.F., Estetik I, (Terc: T. Altuğ, H. Hünler) Payel Yayınları, İstanbul, 1994, s. 1-2.

⁴⁷ Bozkurt, age, s.209

⁴⁸ Tunalı, Estetik, s.182-185

⁴⁹ Tunalı, age, s. 186-187

gibi el sanatlarını sayarken, özgür olan güzellik olarak da, güzel sanatları işaret eder.⁵⁰

c) İslam Düşünce Tarihinde Estetik

Estetik, İslam düşünürleri tarafından müstakil bir başlık altında incelenmemiştir. Bu nedenle İslam düşünürlerinin estetiğe dair görüşleri, konular içinde, o konu ile ilgisi nispetinde ortaya konmuştur. İslam düşünürleri, özellikle kelimacılar, güzel ve çirkin hakkındaki temel görüşlerini “Hüsn” ve “Kubuh” konuları içinde dile getirmişlerdir. Bu düşünceler güzelin değeri üzerinde değil de, daha çok insan fiillerinin vahiy olmaksızın güzel veya çirkin olduklarının nasıl anlaşılacağı üzerine yoğunlaşmıştır. Özellikle insan fiillerinin güzelliği veya çirkinliğinin akılla mı yoksa vahiyle mi bilinebileceği konusunda itikadi mezhepler çeşitli deliller ileri sürerek kendi görüşlerinin haklı olduğunu savunmuşlardır. Kısaca bu mezheplerin görüşleri üzerinde duralım;

ca. İtikadi Mezhepler

İtikadi Mezhepler içinde Hüsün ve kubuh konusunda ilk görüş ortaya koyan mezhep Muteziledir. Mutezile’ye göre; vahiy olmasa bile insanın fiillerinin dini açıdan güzel olup olmadığına akılla karar verilebilir. Diğer taraftan Cebriye ve Eşariye mezhebinin alimlerine göre insan fiillerinin güzel veya çirkin olması tamamen vahye dayanır. Akıl bu konuda doğru hüküm veremez. Maturidi, bu iki zıt görüşü adeta birleştirerek orta yol bulmaya çalışmıştır. Ona göre, insan fiillerinin güzel veya çirkin oluşuna akıl karar verebilir. Yalan söylemenin kötü ve çirkin, iyilik etmenin güzel olması gibi. Ancak Allah’ın emir ve yasakları konusunda aklın vahiyle desteklenmesi gerekir.⁵¹

cb. Farabi

Büyük Türk düşünürü Farabi (870-950), varlıklardaki güzelliği iki bölümde ele alır. Birincisi varlığı kendi zatından olanın güzelliği, ikincisi de

⁵⁰ Tunalı, age, s.189

⁵¹ Bkz:Ülken H. Z. İslam Düşüncesi, s.60-71, Ülken Yay. İstanbul, 1995; Taftazani, Şerhu’l-Akaid,s.204 (17 nolu dipnot) Dergah yayınları,İstanbul,1982 ;Aydın A.A.,İslam İnançları Felsefesi, s.381-385, Çağrı yayınları,İstanbul 1979 ;Bkz. Altıntaş H.,İslam Ahlakı, s.52-61, Akçağ Yayınları, Ankara 1999

varlığı kendi zatından olmayanın güzelliği. Varlığı kendi zatından olanının güzelliği, bütün güzelliklerin üstündedir. Bu güzellik aynı zamanda o varlığın kendi özü ve cevheriyedir. Varlığı kendi zatından dolayı olmayanın güzelliği, o şeyin öz'ünden dolayı değil, sahip olduğu renk, biçim ve durumlarının yetkinliği ölçüsündedir.⁵²

Farabi, varlığı kendi zatından olmayanın güzelliğini etki eden iki faktörden bahseder. Bunlardan biri, varlığı kendi zatından olana yakınlığı, diğeri ise kendi cinsine olan ideal ölçülere yaklaştığı orandır. Bu yakınlık azaldıkça, varlığın güzelliği de azalır. Allah'ın güzelliği kendi zatından dolayı olan güzelliştir. Allah haricinde olan varlıkların güzelliği ise, Allah'a olan yakınlık ve gerek insan ve gerekse diğer canlılardaki kendi cinsine uygunlukta en üst dereceye yaklaşabilmesidir.⁵³

Farabi, bir milletin başına herhangi bir olay geldiğinde, kendileri için en faydalı olanı bulabilmeleri açısından, düşünce erdemine sahip olmaları gerektiğini belirtir. Bu düşünce erdemi için en faydalı olan ile en güzel olan arasında fark olmadığını belirten Farabi, özellikle siyasi düşüncede, faydalı ile güzel arasında sıkı bir ilişki olduğunu belirtir.⁵⁴

Farabi, insanın diğer canlılardan farklı olarak aklını kullanma ve seçme gibi iki özelliğinin bulunduğunu belirtir. İnsan, bu iki özelliği sayesinde iyiyi, kötüyü, güzel ve çirkini seçer. İnsan, kendinde bulunan seçme özgürlüğünü, kendine verilen akıl ile birleştirip özümseyerek ve inanarak hareket ederse, o zaman insandan iyi ve güzel fiiller ortaya çıkar. İnsanın mutlu olması bu tür iyi ve güzel fiillerin çokluğu ile doğrudan ilgilidir.⁵⁵

cc. İbni Sina

Meşşai filozoflarından İbn Sina (980-1037), Farabi gibi, varlığı zorunlu ve mümkün varlık olarak iki kısma ayırır. Zorunlu varlık, varlığı kendinden olan ve var olmak için başka bir şeye muhtaç olmayan *vacip* varlıktır. İbn Sina'ya, göre

⁵² Farabi, Medinetü'l-Fazla, MEB yayınları, İstanbul, 1990, s.26-27.

⁵³ Farabi, Siyasetül Medeniye, MEB Yayınları, İstanbul, s.14.

⁵⁴ Bkz. Atay H. Farabının Üç Eseri, TCKB Yayınları, Ankara 2001, s.30-33.

⁵⁵ Farabi, Medinetü'l-Fazla, s.71 ; Bkz: Deniz G, Farabiye Göre İnsan Hürriyeti, Uluslar arası Farabi Sempozyum Notları, Elis yayınları, Ankara 2005, s.141-153.

gerçek güzellik, Allah’a ait olan güzelliştir. Allah’ın bu güzelliği, O’nun yaratmasında fark edilir. Bu açıdan yaratılan hiç bir varlığın güzelliği Allah’ın güzelliğinin önüne geçmesi mümkün değildir. Çünkü Allah saf akıl ve her türlü noksanlıktan münezzehtir. Yine İbn Sina’ya göre, mümkün varlıklar güzelliklerini Allah’tan alırlar.⁵⁶

cd. Mevlana

Ünlü düşünür ve mutasavvıf Mevlana’ya göre güzellik fitridir. İnsan fitraten güzelliği arar. İnsanın ve yaşadığı dünyanın güzelliği Hakk’ın güzelliğinden kaynaklanır.⁵⁷ Nitekim ünlü eseri Mesnevi’deki güzel ve güzellikle ilgili şu beyitler kulaklarda çınlar:

“Dedim ki: Eğer güzelsem bu güzelliği Onun lutfu olarak kabul ederim.

Değilsem zaten çirkinler bile bana güler!

Çaresi şu: Kendime bakayım, kendime çekidüzen vereyim.

Bakalım ona layık mıyım, değil miyim?

O güzeldir, güzelliği sever.

Taze bir delikanlı kart bir ihtiyarı nasıl seçer.

Temizler kimlerindir? Temizlerin

Şu meydandadır: Güzel, güzeli sever, güzeli ister.

Şunu bil ki, güzel güzeli cezp eder. “Temizler temizler içindir” âyetini oku!”⁵⁸

Ayrıca Mevlana, “Temizler Temizler içindir” âyetini delil getirmek suretiyle, temiz ve güzel arasında irtibat kurmuş ve güzelliğin aynı zamanda temiz olması gerektiğini ortaya koymuştur.

ce. Gazali

Ünlü düşünür Gazali (öl.1111)ise, güzellikle sevgi arasında ilişki kurarak, İslam filozofları gibi, varlıklardaki güzelliği iki ana grupta inceler. Bunlardan biri,

⁵⁶ Altıntaş H, İbni Sina Metafiziği, AÜİF Yayınları, Ankara, 1985, s.72-73.

⁵⁷ Bkz. Yakıt İ, Mevlana’da Estetik, 9. Mevlana Kongresi 15-16 Aralık 1997, SÜB, Konya, 1998, s. 63-73 .

⁵⁸ Mevlana, Mesnevi,C.II, Beyit:77-81, MEB. Yayınları, İstanbul,1991, s.6; Kur'an-ı Kerim, 24 Nur, 26.

güzelliği kendinden olan, diğeri de güzelliği kendinden olmayandır. Güzelliği kendinden olan tek varlık vardır; o da Allah'tır. Allah haricinde diğeri varlıklardaki güzellik, başkası sebebiyle olan güzelliştir. Gazali'ye göre gerçek güzellik, varlığı kendinden olan güzelliştir. Diğeri varlıklardaki güzellik geçici güzelliştir.⁵⁹

Güzellik konusunda, maddi alanda sıkışıp kalan insanlar, güzelliğin dış görünüş ve uyumda olduğunu, renk, boy, endam güzelliğini güzellik zanneder. Bunu neticesinde de, bu tip insanlar, şahısların suretlerine iltifat ederek, bunun dışında güzellik olamayacağını düşünürler.⁶⁰

Gazali, insanların, bazan sadece gözle görülebilen güzelliği, güzellik olarak algıladıklarını; halbuki bu düşüncenin yanlış olduğunu belirtir. Ona göre, güzellik sadece göze hitap etmez. Gözle görünen güzelliğin arkasında, bir de görünmeyen güzellik vardır. Görünmeyen yani iç güzellik, hakiki güzelliştir. Çünkü iç güzellik kaybolmaz. Dış güzellik ise zamanla bozulur ve kaybolur.⁶¹

Gazzali'ye göre, dış güzelliğin tam olabilmesinin şartı, o şeyin kendi cinsleri içinde güzel kabul edilen ölçülere yaklaşması gerekir.

Yine “*Her şey'in güzelliği;o şeyin kendisinde bulunması mümkün ve o nesnenin kemaline layık olan şeylerdir.*”⁶² diyen Gazali, sevilen şeyin kemal ve güzellik olduğunu belirterek, gerçek kemal sahibi güzel varlığın Allah olduğunu açıklar. Allah haricinde güzel olarak kabul edilen varlıkların güzelliklerinin tamamının güzelliğinde, mutlak surette eksiklik olduğu gibi, aynı zamanda izafilik vardır. Yani, güzellik bakımından kendinden alt derecede bulunan varlığa göre güzellik kazanırlar. Bu nispetin olumlu olması oranında sevilir. Mutlak güzellik Allah'a ait olduğuna göre, sevilmeye en çok layık olan varlık da Allah'tır.⁶³

Gazali, bu anlatımla, “estetik yetkinlik”i ortaya koymaktadır. Bir şeyin kendi cinsine olan uygunluğu anlamında kullanılan yetkinlik, güzelliğin tek belirleyicisi olmamakla birlikte, özellikle canlıların estetik olarak değerlendirilmesinde ölçü, kendi cinsine uygunluktur. Yani, herhangi bir nesne, kendi cinsine ne kadar yaklaşırsa o kadar güzellik kazanmış olur. Örneğin bir çınar ağacı, kendi cinsine

⁵⁹ Gazzali, İhya'u-Ulumi'd-din c.4, (Terc.A Serdaroğlu) Bedir yayınları İstanbul, 1975, s..551-552.

⁶⁰ Gazali, age, agy

⁶¹ Gazali, age, c.4 s.542

⁶² Gazzali,age, agy

⁶³ Gazali, age, c.4, s.551-552

uygun olduğu sürece yetkinlik kazanır. Zeytin ağacına benzeyen bir çınar ağacı, yetkin olmadığı gibi, güzel de değildir.⁶⁴

İşte Gazali, bir şey “Kendisinde bulunması mümkün olan bütün kemalatı kendinde topladığı vakit, güzelliğin zirvesine ulaşmış demektir” sözleriyle estetik yetkinliği tanımlamış olmaktadır. Gazali konuyu daha iyi ortaya koyabilmek için at örneğini vermektedir. Gazali, güzel at dediğimiz vakit, bir atta bulunması gereken hey’et, şekil, güzel burun ve onunla kaçma ve kaçana ulaşabilme olarak tanımlar. İşte bu özellikler at cinsinin yetkinliğidir. At, bu özellikleri kendinde topladığı ölçüde güzeldir.⁶⁵

Yine “...at’ı güzelleştiren insanı güzelleştirmez... Herkesin kendine has bir güzelliği vardır.” şeklindeki ifadesi ile de, nesnelerin güzel olmaları için sadece yetkinlik şartını ortaya koymaz; aynı zamanda “canlılık ve anlatım”ı da güzellik kavramına ilave etmiş olur. Burada anlatılan “canlılık” ifadesi ile ruhsal anlamdaki canlılık kastedilmektedir. Bu tür canlılık, bireylerin tavır ve hareketlerinde ortaya çıkar. Dolayısıyla, estetik nesnenin tavır ve hareketlerinde ortaya çıkan ve o nesnenin cinsine ait ruhsal özelliklerin toplamı ise “anlatım”ı (ifade) ortaya çıkarır. Bireyin hareketlerinin ifade ve canlı oluşu ölçüsünde estetik anlam kazanır ve seyredenleri etkiler. Örneğin at, eşeğe göre daha canlıdır derken, at’ın hareketlerinde ruhsal nitelikler daha belirgin olarak ortaya çıkıyor demektir. Bu anlayışa göre, hem biyolojik canlılık ve hem de ruhsal canlılık insanda mükemmele ulaşır. Bu yüzden insan, hem en yetkin ve hem de en güzel canlı olma özelliği kazanmış olur.⁶⁶

Sevgi ve güzellik arasındaki ilişkiyi açıklamak ve güzellik çeşitlerini anlatmak için de, “... Kuşedeki işlemeyi güzelliğinden ötürü seven ile, batını siretinden dolayı peygamberi seven arasında büyük fark vardır.”⁶⁷ diyen Gazali, güzelliğin sadece dış görünüşten ibaret olmadığını belirtmesi yanında, güzellik ve sevgiyi de ilişkilendirmiş olmaktadır.

⁶⁴ Tunalı, Estetik, s.204-205.

⁶⁵ Gazali, age, c.4, s.542.

⁶⁶ Tunalı, age, s.206.

⁶⁷ Gazzali, age, c.4 ,s.544

cf. Şah Velîyullah Dihlevî

Şah Velîyullah Dihlevî (1704-1762)'ye göre, insan diğer canlılardan farklı olarak, sadece ihtiyaçlarının giderilmesi ile yetinmeyen aynı zamanda, bu ihtiyaçlarının zerafet sahibi ve güzel olmasını da isteyen bir varlıktır. Bu istek, insanın diğer canlılardan ayıran özelliklerden biridir. Bir başka deyişle, ihtiyaçlarının güzel olmasını istemek insani bir özelliktir. İnsani bir başka özellik de, bu ihtiyaçlarını giderirken, onlardan zevk ve haz alma duygusunun da bulunmasıdır. İnsan bu haz ve zevki alamadığı zaman mutlu olamaz. İşte bundan dolayı, insan evleneceği eşin güzel olmasını, yemek yiyeceği zaman, yemeğin lezzetli, oturacağı evin de lüks olmasını arzular. Bütün bunlar, insandaki güzellik duygusunun ve ondan haz almanın bir yaşam şekli olmasından kaynaklanır.⁶⁸

Şunu hemen belirtmekte fayda vardır. Kur'an-ı Kerim, insanın güzel ve çirkin ayırma yeteneği ile yaratıldığını belirtir. Bu yetenek insanın en bariz özelliklerinden biridir. Estetik duygunun bir yerde az, başka bir yerde çok olması, onun olmadığı anlamına gelmez. Bu tıpkı bir çok insanın matematiğin inceliklerini bilmediği zaman, matematiğin olmadığı tartışılmaması gibi, bir insanın güzel dediğini başka bir insan güzel bulmaması, güzelliğin olmadığı anlamına da gelmez.⁶⁹ Çünkü güzelliğin izafî (görelî) olması kişinin, bilgisine, kültürüne, zevkine ve duygusuna bağlıdır.

d) Estetiğin Genel Sorunlarına Kısa Bir Bakış

Yukarıda saydığımız bütün bu görüşlerden sonra, genel manada estetiği ele aldığımızda;

a) Güzel fikrini çözümlemek,

b) Güzelin karakterini belirtmek

c) Buna eşlik eden olayları göstermek, şeklinde tasnif edebileceğimiz üç türlü estetik anlayış ortaya çıkmaktadır. Bunlar sırayla estetiğin yüce, iyi, hoş gibi

⁶⁸ Dihlevî Ş.V.,İslam Düşünce Rehberi (Hüccetullahî'l-Baliğa) C.I, (Terc:M Erdoğan), İstanbul 2003, s.165.

⁶⁹ Aydın M. S, agr, s.74

kavramlarla olan ilişkisini araştıran “Genel Estetik”; güzelin karakterini ve genel olarak ilkelerini belirleyen ve güzel sanatların dalları için ileri sürülmüş olan teorileri inceleyen “Özel Estetik” ve estetiği tarihsel açıdan inceleyen “Sanat Tarihi”dir⁷⁰.

Estetiğe bir başka açıdan baktığımızda, estetik, sadece sanat eserleri ile mi ilgili olmalıdır yoksa tüm evren ve içinde bulunan canlılar açısından ele alınmalı mıdır? Sorusuna muhatap oluruz. Örneğin doğa güzelliği estetiğin neresindedir? Dağdan akan bir şelaleyi estetik bulabilir miyim? Tabiatı yetişmiş bir gül ile, sanatçı tarafından yapılan gül resmi arasında bir kıyas yaptığım zaman, hangisini estetik açıdan incelemem gerekir?

Estetik üzerine eser yazan pek çok filozof bu ve benzeri sorularla karşı karşıya kalmış, ancak hepsinin bir noktada birleşmesi söz konusu olmamıştır.

Antik çağdan bu yana filozoflar, doğa güzelliği üzerine fikirler ortaya koyarak bir takım teoriler üretmişlerdir. Bu teorilerden biri belki de en eskisi olan Yansıtma (Mimesis) teorisi, *“nesnelerin doğada bulunan biçimleri sanat ve sanatçılar için her zaman model oluşturduğu”* üzerine kurulu bir teoridir. İlk Grek filozoflarından olan Sokrates, Platon, ve Aristoteles yansıtma (mimesis) teorisi üzerinde durmuşlardır. Platon, yansıtma kavramı üzerinde dururken, tabiattaki nesnelerin aynısının yansıtılmasını alaylı bir yaklaşım göstererek tenkit etmiştir. Özellikle Rönesans döneminde yansıtma (mimesis) teorisi üzerinde o kadar önemle durulmuştur ve tabiattaki nesnenin aynısını yapma girişimi o kadar ileri götürülmüştür ki, insan resmi yapılırken derinin üzerindeki gözenekler dahi resimlere yansıtılmaya çalışılmıştır.⁷¹

Günümüzde ise yansıtma teorisi, tabiattaki bir nesnenin yansıtılması olarak ele alınabildiği gibi, toplum gerçeklerinin yansıtılması açısından da ele alınabilmektedir.⁷² Bu açıdan gerek dış dünyanın ve gerekse toplum gerçeklerinin insan bilinci haricinde varlığını kabul etmek üzerine kurulu bir kural olarak gündelik hayatın her alanında bulunmaktadır.⁷³ Bütün bu tartışmanın temelinde ise,

⁷⁰ Bkz. www.resimogretmeni.cjb.net

⁷¹ Tunalı, Estetik, s.176

⁷² Tunalı, aynı yer.

⁷³ Tunalı, age, s. 176-177

doğanın güzel bir varlık olduğu, doğadaki bu güzelliğin de, sanattaki güzellik için bir ilham kaynağı, modeli olduğu gerçeği yatar. Bu anlayışa göre doğa güzelliği estetik bir güzelliştir.⁷⁴

Ancak Aristoteles, Kant, Hegel... gibi, idealist görüşe sahip filozoflar, doğa güzelliğinin sanat güzelliği ile ilgisinin olmadığı üzerinde dururlar. Onlara göre, insan emeği olmayan bir nesnenin sanatsal bir değeri yoktur. Örneğin, bir ağaç, tabiatta sadece bir ağaç olarak vardır. Ağacın güzel olması da sanatsal bir güzellik olmadığı gibi, sanatsal bir değer de ifade etmez. O ağacın sanatsal bir değer ifade etmesi için, bir insanın o ağacı resmetmesi gerekir ki, sanatsal bir değer ifade etsin ve sanatsal bir güzellik kazanabilsin.⁷⁵

İdealist filozoflardan Hegel; “Doğa güzelliği, ancak bir başkası için, yani bizim için, güzeli kavrayan zihin için güzeldir.”⁷⁶ der. Ancak zihnin, doğa güzelliğini kavrayabilmesi için, doğanın var edilmesi gerektiğini unutmamak gerekir. Çünkü var edilmeyen bir şeyin güzelliğini hiçbir zihin kavrayamaz.

Doğa güzelliğinin kendi başına güzel ya da çirkin olmadığını savunan ve bu iki görüş arasında uzlaşmacı bir yer tutan B. Croce, üçüncü bir görüş ileri sürer. Bu görüşe göre, doğa güzelliği sanatçı için ilham kaynağı olarak alınmalı ancak, örnek olarak alınmamalıdır.⁷⁷ Yani sanatçının zihninde, ağaç kavramının oluşabilmesi için veya sanatçının ağaç mefhumunu resme yansıtabilmesi için, ağaç nesnesini mefhum olarak almalı, ancak, tabiattaki ağaç mefhumunun aynısını yapmamalıdır. Çünkü, tabiattaki ağacın aynısının yapılması bir sanat eseri değil, kopyadan ibaret olacaktır.

Diğer taraftan Marxist estetik, doğa güzelliğini, insan ve toplum açısından bir değer ifade etmediği düşüncesi ile hareket ederek, doğa güzelliğini insan hayatından çıkarmış olmaktadır.⁷⁸

Günümüzde sadece doğa güzelliği üzerinde odaklanma yerine, estetiğin, bir çok yeni kavramlarla günlük hayatımızda yer almaya başladığına dikkat çeken Tunalı şunları söyler: “Güzel ve yararlı kavramlarının bütünlüğünden kalkan bu

⁷⁴ Tunalı, age, s. 178

⁷⁵ Tunalı, age, s. 180

⁷⁶ Hegel G.W.F,Estetik, C.1, (Çev; T.Altuğ, H. Hünler), Payel Yayınları, İstanbul,1994, s.124.

⁷⁷ Tunalı, age, s. 186

⁷⁸ Tunalı, age, s.197

yeni estetik, özellikle ergonomi'nin ve endüstri tasarımı'nın kuruluşu ile, sanatı müze ve galerilerin tutsaklığından kurtarıp, insanın günlük yaşamına, insanın oturduğu kentin sokaklarına ve evimizin içine sokmuştur. Bütün bu çağdaş anlayışlar için artık bir insan yaratışı olan sanat, soyut estetik bir düzeyde değil, insanın yaşam dünyası içinde vardır. Sözgelisi, bir iskemle yalnız yararlı değil, aynı zamanda güzel olacaktır. Çağdaş endüstri tasarımı, güzelliği aşkın bir dünyadan, insana, insan dünyasına indirmiştir. Bu yeni değer anlayışının ilkesi, insan yaşamında yeri olan her nesnenin güzelleştirilmesi ilkesidir. Güzel kavramı burada değer ve anlamından herhangi bir şey yitirmiyor, tersine, her bir pratik, fonksiyonel nesne güzelleşmekle hem estetik hem de insansal bir nitelik elde ediyor. Başka bir deyişle: Güzellik, burada bir yandan evrenselleşiyor, öbür yandan da değerler skalasında merkezi bir yer alıyor.”⁷⁹ Böylece estetik, aşkın bir değer olarak yerini korurken, diğer yandan da gündelik hayatımızın içine kadar girebilen bir kavram haline gelmiş oluyor.

Estetiğin bir başka sorunu, gayesinin olup olmadığı konusudur. Estetiğin iki ana gayesi olduğunu belirten Yetkin, estetiğin nazari gayesini, insan sanatının ortaya koyduğu büyük eserlerle mahlukat ve eşyanın, insan üzerinde uyandırdığı hisleri tatmin etmeye çalışmak olarak tanımlar. Estetiğin ameli gayesi ise, sanatlardaki güzellik duygusunu beslemektir. Bu anlamda sanatkarın sanatını meydana getirmesine yardımcı olur. Yetkin'e göre, “*Estetik ne kafi ve ne de zaruridir; fakat sanatkara faydalı olabilir, namuslu insana ahlak ilminin faydalı olduğu gibi.*” Böylece, Estetik, sanatın ortaya konmasında yol gösterici olmaktadır.⁸⁰

e) Estetik ve Diğer İlimler

Estetiğin diğer sosyal ilmlerle ilişkisine bakıldığında, psikoloji ile doğrudan alakalı olduğunu söylemek mümkündür. Sanat eserini meydana getiren kişinin psikolojisinin etkisi yanında, sanat eserine bakan kişinin psikolojisi ile de ilgili olduğu açıktır. Bu, aslında, estetik nesne ile estetik özne arasındaki ilişkide gizlidir.

⁷⁹ Tunali, age, s141

⁸⁰ Yetkin S. K. Estetik, DB, İstanbul,1938,s.16-17.

Estetik bir duygu oluştuğu zaman, bu duygunun kaynağının araştırılmasında eseri meydana getiren sanatçının psikolojisi ile mi, yoksa o eseri seyreden kişinin psikolojisi ile mi hareket edileceği tartışması hep yapılagelmiştir. Sanat eserinin yeni bir yaratma olduğunu savunan görüşe göre, o sanat eserini yapanın psikolojisi ile hareket etmek gerekir. Çünkü herhangi bir ağaç resmi yapan kişinin, o andaki psikolojisinin, yaşadığı duyguların o tuvale yansımaları söz konusudur. Resim bittikten sonra artık aynı duyguları tekrar yaşaması, gerek zaman ve gerekse mekan açısından mümkün değildir. Bu görüşe göre artık o resmin aynısının bir daha yapılabilmesi imkansızdır. Bunun neticesi olarak, yapılan resim taklit olmaktan ık mış ve sanatçının duygu ve düşünceleri o sanat eserinin içine girmiştir. Bu açıdan o sanat eseri artık taklit değil, orijinal bir eserdir.

Sanat eserini ortaya koyan sanatçının takdir edilmesini isteyen Kur'an-ı Kerim, Allah'ın yaratanların en güzeli olduğunu ifade eder. Hemen şunu ifade etmekte fayda olduğu kanaatindeyiz; Kur'an-ı Kerim, yaratma fiilinin ancak Allah'a ait bir sıfat olduğunu belirtir. Yani yoktan var edebilme gücü sadece ve ancak Allah'a ait bir sıfattır. Diğer varlıkların yaratma gibi bir gücü olmadığı gibi, yaptıkları ve icat ettikleri şeylerin de yaratılma gibi algılanmasını istemez. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın yaratmasındaki güzelliklerin fark edilmesini ve aynı zamanda üzerinde düşünülmesini tavsiye eder. Bu da bizi, sanatçının sanatını takdir etmek gerektiği düşüncesine götürür.

Böylece herhangi bir sanat eserine bakarken, sanatçının psikolojisinin göz önünde bulundurulması ve daha sonra da o sanat eserini seyreden kişinin psikolojisini ele almak gerektiği anlaşılmaktadır. Hem sanat eserini meydana getiren ve hem de seyreden kişinin psikolojinin kesişmesi halinde, bundan, o sanat eserinin ideale yaklaştığı anlamı çıkartılabilir. Kur'an-ı Kerim, her iki açıdan, hem sanat ve hem de sanatsever tarafından bakıldığında, güzelliğin ortaya çıkarılmasını ister. Sanatçının sanatını, Allah'ın insana ne kadar güzel özellikler verdiğinin tefekkürünü de ekleyerek değerlendirmeyi tavsiye ederken, diğer taraftan, bu özellik sayesinde ortaya çıkan eserin güzelliğinin ayrıca tefekkür edilmesi gerektiğine işaret eder.

İnsan ruhunun zaman zaman çeşitli daralmalara maruz kalır. Ruhun bu daralma ve sıkıntılardan kurtulmasının en iyi yolu, insan ruhunun çeşitli güzelliklerle karşı karşıya gelmesi olduğu bir gerçektir. Bu güzellikler içinde en çarpıcı ve en göz alıcı olanı ise tabiat güzelliğidir. Tabiat güzelliğini farkına varan insan, pek çok sıkıntısını unutarak, asli haline daha kolay dönebilir. Tabiat güzelliği insanı sakinleştirir ve haz verir. Böylece estetik ile insan psikolojisi arasındaki sıkı bağ ortaya çıkar.⁸¹

İnsanın sosyal bir varlık olduğu gerçeği⁸², onun sahip olduğu duygularının aynı zamanda, yaşadığı toplumdan etkilendiği anlamı içermektedir. Bu açıdan bakıldığında insan, yaşadığı toplumun değerleri ile şekillenir ve yetişir. İnsanlarda bulunan güzellik duygusunun şekillenmesinde, yaşadığı sosyal çevre, inançlar, kültür, örf ve adetler etki ettiği kaçınılmaz bir gerçektir. Bu, estetikle ilgili olduğu kadar sosyoloji ile de ilgilidir. Bu bakımdan, insanların estetik duygularının gelişmesinde toplumun büyük bir etkisi vardır.⁸³

2. Estetik Nesne ve Estetik Özne

Güzellik değerinin taşıyıcısı olan ve estetik bir beğeniye sahip bulunan insanın kendisine yöneldiği şeye estetik nesne, bu nesnenin taşıyıcısı olduğu güzellik değerini algılayan, ondan etkilenmeden geçemeyen, belli bir güzellik duygusuna, estetik beğeniye sahip olan bilinçli insan varlığına⁸⁴ da estetik özne denir.

Güzel bir varlıktan zevk almak, sanat yapıtı üretmek ve kıymet takdir etmek, güzel ve çirkin gibi beğeni yargılarında bulunmak, ancak belirli varlıklara özgü bir yetidir. Bu yeti de ancak insanda vardır. Bu yetiye sahip insanın en önemli özelliği, estetik nesneden daima ayrı olmasıdır. Estetik özne kendisini,

⁸¹Bkz.Kutup M. İslam Düşüncesinde Sanat, (Trc: Akif Nuri), Fikir Yayınları, İstanbul, 1982, s.289-290.

⁸² Yüksel M. Sosyoloji I, Doğan Yayıncılık, Ankara, Tarinhsiz, s.10.

⁸³ Bkz. Çam N, İslam'da Sanat, Parlemonter Dergisi, Ankara, Kasım 1996, s.89 ; Arvasi S.A, Diyalektiğimiz ve Estetigimiz, Burak Yayınları, İstanbul, Tarinhsiz, s.122.

⁸⁴ Cevizci , age, s.317

izlediği ya da dinlediği şeyden ayırır ve onunla kendisi arasında daima bir mesafe bırakır.⁸⁵

İnsan (estetik özne) da var olan estetik duygunun gelişmesinde, estetikle ilgili genel bilgilerin öğrenilmesinin yanında, bir takım çevresel faktörlerin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu faktörleri ele aldığımız da; doğal koşullar, coğrafi çevre, kişinin sahip olduğu inançlar, aile ve büyüdüğü çevreyi saymak mümkündür.

Estetik nesnenin temelinde bilgi olması gerekmektedir. Güzel nesnesi ile bilgi nesnesi arasında belli bir ilginin de var olması gerekir. Çünkü sanatçı, yapıtında, doğadan elde ettiği bilgi nesnesini somutlaştırır. Söz konusu sanatçı ressamısa, gördüğü, kavradığı ve bu anlamda yorumladığı bir varlığı, örneğin ağacı resmeder. Ağacın sanatçı tarafından görülmesi, onun aslında bir bilgi nesnesi olarak kavrandığını gösterir. Bu kavrama ise, onu yorumlama demektir. Buna göre sanatçı, gördüğü, yorumladığı nesneyi yani bilgi nesnesini resim haline getirir. Ama, ne var ki resimde biçim kazanmış olan bilgi nesnesi, artık bir bilgi nesnesi olmaktan çıkar ve bir estetik nesneye dönüşür.⁸⁶

Yöntem olarak estetiği ele alan filozoflar da, Estetik bilimini öznel ve nesnel estetik olarak ikiye ayırmışlardır. Bunlardan Öznel yöntemde, güzellik eşyanın bir niteliği olarak görülür. Herhangi bir deneysel incelemeye ihtiyaç duyulmaz. Bu anlayış, özellikle Platon ve onun güzellik felsefesinden etkilenen filozofların takip ettikleri metottur. Daha sonra Kant, güzelliği insanın zihninde ve ruhunda aramıştır. Bu anlayışa göre güzel, bir türün eriştiği yetkinlik olarak ele alınır. Örneğin güzel bir gül dendiği zaman o gülün temel özelliklerini tam olarak taşıyan gül olacaktır.⁸⁷

Kur'an-ı Kerim açısından baktığımızda da, güzel olarak vasıflanan gül, sürekli bir değişim halinde olan, Allah'ın yaratma sıfatının tecellisinin ortaya çıktığı bir güldür. Gül resmeden sanatçı, aslında iki olayla karşı karşıya kalmaktadır. Birincisi, güzel olarak vasıflanan gül'deki sürekli değişim, ikinci olarak da güzel olarak vasıflanan gül'ü resmeden sanatçının o anda taşıdığı duygular. Her iki durumda da artık geri dönülemez. Yani, ne Allah'ın "ol"

⁸⁵ Cevizci, age, agy

⁸⁶ Tunali, Estetik, s.30.

⁸⁷ Ziss, age, s.175.

emrinin tecellisi⁸⁸ ve ne de sanatçının resmi yaparken duyduğu duygular.⁸⁹ Batılı filozoflar bunu sadece sanatçının duyduğu duygular açısından ele alır ve işler. Bu olayın adını “yaratma” olarak isimlendirir. Kur’an-ı Kerim ise, bu estetik olayı sadece sanatçı açısından ele almaz, estetik nesne açısından da ele alır ve o estetik nesnenin artık bir daha resim yapıldığı ana dönemiyeceğini söyler. Çünkü o nesne sürekli bir değişim halindedir. Kur’an-ı Kerim açısından yaratma da aslında burada başlar. Çünkü yaratmada süreklilik esastır. Sanatçı ise, resim yaptığı anda gördüğü nesnenin resmini yapmıştır.

Kur’an-ı Kerim’de anlatılan Hz.İbrahim’in “kaybolmayan varlık”ı arama girişiminin, “sevilmeye layık” bir varlık arayışı ile ifade edilmesi, bu arayışa estetik bir boyut katmaktadır. Yani Hz. İbrahim, başlangıcı ve sonu olmayan varlığa yönelmenin yanında bu arayışı, aynı zamanda estetik bir boyuta sokarak, normal bir dini arayış, estetik bir arayışa dönüştürür.⁹⁰ Böylece insanda bulunan estetik duygu ile sevginin kesiştiği görülür. İnsanın içindeki sevgisini ortaya çıkarması, aynı zamanda güzelliklerin ortaya çıkması demektir. Burada insan iradesinin estetik nesneye doğru yönelmesi söz konusudur. İşte bu yönelme estetik tavrı ortaya çıkarmış olur.

3. Estetik Tavrı ve Estetik haz

Bilgi, bilen ile bilinen nesne arasındaki ilişkidir. Bu bilgi sayesinde “ İnsan bilinç sahibi bir varlık olarak, kendisinin dışında bulunan nesneleri kavradığı gibi, iç gözlemle kendi varlığını, kendi bilincini de kavrar. Bu kavramaya bilme adı verilir. Bilme olayında bu algılayan, kavrayan bilinç varlığına; ben’e özne dendiği gibi, algılanan, kavranan varlığa da nesne denir. Estetik etkinlik de bilme etkinliğine benzer. Bir yanda, güzel dediğimiz bir varlık, örneğin bir doğa parçası, bir sanat yapıtı, kısaca estetik varlık, estetik nesne vardır, öbür yanda bu estetik varlıkla, estetik ilgi içinde bulunan onu estetik olarak algılayan, ondan hoşlanan ya da estetik haz duyan bir özne vardır. Bir estetik nesne ile böyle bir ilgi içinde bulunan özne, artık bir yalın bilgi öznesi olmaktan çıkar, bir estetik özne olur. Buna göre estetik özne, bir estetik özneyi algılayan onu kavrayan ve ondan estetik

⁸⁸ Kur’an-ı Kerim, 36 Yasin, 82

⁸⁹ Ayvazoğlu B.İslam Estetiği, Ağaç yayınları, İstanbul, 1992, s.13.

⁹⁰ Aydın M.S, Din Felsefesi, Selçuk yayınları, Ankara, 1994, s.286.

olarak hoşlanan, ondan estetik haz duyan bilinç varlığı “ben” anlamına gelir. Böyle bir estetik özne, bir estetik nesneyi kavrarken, ondan haz duyarken bu estetik özne karşısında tavrı almış olur.”⁹¹ İşte bu alınan tavra estetik tavrı denir. Estetik tavrı, insanların, hayatları boyunca aldıkları eğitime, yaptıkları çalışmalara bağlı olarak yavaş yavaş gelişir ve her insanda aynı düzeyde değildir.

Estetik tavrın bazı özellikleri vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1.Estetik tavrı, genellikle eşya karşısında gösterilen, günlük tavrın zıddıdır. Yani herhangi bir nesnenin bize sağlayacağı fayda ile ilgili tavrın zıddıdır. Deniz kıyısını sadece otel inşa etmek için seyreden birinin tavrı, ekonomik tavrıdır, yani pratik tavrıdır. Ama aynı yeri sadece güzelliği temaşa etmek için seyreden birinin tavrı estetik tavrıdır.

2.Estetik tavrı herhangi bir bilgi sağlaması söz onusu değildir. Bir sanat tarihçisinin bir caminin hangi yılda, kaç paraya, hangi malzeme ile yapıldığını araştırması estetik tavrı değildir. Bu tür tavrı, tarihçinin cami ile ilgili bilgisini artırır. Estetik bir tavrı olmaktan uzaktır.

3.Estetik nesnenin, öznenin kişisel hayatının dışında tutulması gerekmektedir. Seyrettiği bir filmin başkahramanı ile kendini özdeşleştiren ve kötü karakterdeki şahsı ortadan kaldırmak için sahneye ateş eden birinin tavrı estetik tavrı değildir.⁹²

Tunalı’nın da belirttiği gibi, “Estetik tavrı, bireysel varlıkla, ya da tek tek ‘burada ve şimdi’ bulunan, var olan’lar ile ilgilidir, genel, kavramsal obje’lerle değil. Buna göre, estetik tavrın bir genel obje olan kavramsal yapı ile ilgili olmaması gerekir. Şöyle ki; karşımda duran henüz yeşillenmekte olan ağaca estetik olarak, haz duyarak bakıyorum, bu anlamda onu estetik olarak kavırıyorum. Böyle bir hoşlanma obje’si olarak kavradığım bu ağaç, karşımdaki bahçede duran bireysel bir ağaçtır. Bu ağaçtan hoşlanmam için, onun kestane ağacı olduğunu, kestane ağacının da ağaç cinsinin şu türüne girdiğini bilmeme hiç gerek yok. Böyle bir

⁹¹ Tunalı, age, s.23.

⁹² Arslan A., Felsefeye Giriş, Vadi yayınları Ankara 1996, s.202-203.

bilgi, ancak bir botanikçiyi ilgilendirir. Böyle bir bilgi estetik bilgiyi değil, tek tek ağaçların kavramını ifade eder.”⁹³

Şu halde, estetik tavır, her türlü kavram bilgisinden arınmış, herhangi bir maddi karşılık beklemeksizin aynı zamanda da bilgi edinme amacı gütmeyen, sırf estetik haz almak amacıyla seyir için oluşturulan tavidir.

Özne, estetik tavrını belirlediği zaman, bu tavrın sonucunda estetik haz oluşur. Yani seyredilen bir tablodan veya yeşilliklerle dolu bir vadinin seyreden kişiye verdiği estetik duyu ve bu duygudan o kişinin aldığı haz, estetik hazzı oluşturur. Estetik hazzın, insanın diğer hoşlanmalarından ayrılan en büyük farkı, çıkar içermemisidir. Ağrı dağına seyrederken, ne dağın kaç metre olduğu, ne dağın üzerinde yetişen bitki örtüsünün hangi bitkilerden oluştuğu, ne de bu dağ üzerinde oluşan efsane ve medeniyetlerin neler olduğu ile ilgilidir. Sadece güzel bulduğunu için seyredilir ve hayranlık duyulur.⁹⁴ Şu halde, estetik bir öznenin, estetik bir tavrıyla, estetik bir nesneye yaklaşması sonucunda duyduğu estetik heyecan veya duyguya⁹⁵ estetik haz adı verilir.

Genel anlamda bakıldığında, “Estetik hazın temelinde hiçbir çıkar ve menfaat yoktur. Okunan bir romana, seyredilen bir tabloya, dinlenen bir konsere dalan estetik özne, o anda dünyanın bütün çıkarlarından, yaşamın bütün acılarından, doğanın bütün çirkinliklerinden çok uzaklardadır. Onu çevreleyen herşey, bir anda silinip gitmiştir. İçi yalnız o sanat eseriyle doludur. Duyduğu haz, yaşadığı heyecan, insanı daraltan bu çıkar dünyasından alır ve sanatın lekesiz, saf dünyasına götürür. Zengini de, yoksulu da kendisine düşen payı, kültürü oranında alarak, üzüntü ve sıkıntılarını unuttur.”⁹⁶ İnsan bu estetik hazzı başka hiçbir duyguda yaşayamaz. Çünkü insanın diğer sevinç ve mutluluklarında, mutlak surette menfaat ve çıkar duygusu veya korku ve endişe gibi karışık duygular vardır. Sadece estetik haz’da bu duygulardan sıyrılabilir.

Esetikçilerin de kaydettikleri gibi, estetik haz, yalın bir duygu olmayıp, kişiye özgü olup, aynı zamanda kişilerin kendi duygu ve düşünceleri doğrultusunda

⁹³ Tunalı, age, s. 28.

⁹⁴ Tunalı, age, s. 46 ; Yetkin, Estetik, s.11.

⁹⁵ Arslan, age, s.200.

⁹⁶ Yetkin S. K. Estetik ve Ana sorunları, İnkılap ve Aka yayınları, İstanbul, 1978 s.62.

oluşur. Bu duygu, belli bir uyarıcıya dayalı tepkisel bir duygu değil, belli bir değere dayalı oluşan, yüksek düzeyde bir ruhsal duyudur. Böyle bir duygu ile kendimizi tatmin etmiş bir şekilde, özgür ve mutlu bir insan olarak, insanlığımızı yaşadığımızı ifade eder.⁹⁷

Herhangi bir sanat eserindeki güzelliği kavrayabilmek ve ondan haz alabilmek için kişinin kendinden bir şeyler katması kaçınılmazdır. Buna “Ereği kendinde olma denir”.⁹⁸ Sanat eserini seyreden ile, sanat eseri arasında ortak noktalar olmalıdır. Bu ortak noktalar çoğaldıkça, o sanat eseri, seyreden kişiye bir şeyler anlatır. Bunun için de, sanat eseri ile seyreden kişi arasında içsel, coğrafi ve tarihi bir takım bağlar vardır. Bu bağlar sayesinde insanlar kimlik kazanarak estetik haz alırlar.

Estetik haz Müslüman açısından ele alındığında, yukarıda işaret edilen tespitlerin yanında, şu tespitleri de eklemek mümkündür: Duyulan ve hissedilen hazzın yanında, Allah’ın yaratma sıfatının güzelliğini hissetmek, aynı zamanda eşyadaki sürekli değişim nedeniyle, aynı nesneyi bir daha asla göremeyecek olmanın verdiği ürpertiye duymak ve daha da önemlisi nesnelerdeki değil de, onları güzel yaratan varlığın yüceliğini hissetmek, Müslüman birey için ayrı bir estetik haz kaynağıdır.

4. Güzel ve Yüce

Yüce ve yücelik, insanın anlamak için bütün yolları denemesine rağmen tam anlamıyla kavrayamadığı, gücüne ve büyüklüğüne erişme imkanı bulamadığı, aslında kendisine zarar verme konusunda herhangi bir korku duymamakla birlikte kendisinden çekindiği ve korktuğu, bütün bunlara rağmen, gücü karşısında doyuma ulaşarak saygı duyduğu bir şeydir.

Estetik konusuna, ilk defa, farkında olmadan ve yüce kelimesinden bahsetmeden, estetik nesnenin sınırlarından bahsetmiş ve estetik nesnenin büyük ve küçük oluşu üzerinde durmuş, Yüce kavramına yaklaşmış filozof Aristoteles’tir. Aristoteles, güzel kavramına sınır getirmiş ve bir nesnenin güzel olabilmesi için onda gerek büyüklük ve gerekse küçüklük bakımından belli bir ebata sahip olması

⁹⁷ Tunalı, age, s.46

⁹⁸ Heyet, Estetik, s.50

gerektiğini belirtmiştir. Ona göre ne çok küçük, ne de çok büyük bir nesne güzel olabilir. Bir nesnenin güzel olabilmesi için insan aklı o nesneyi kavrayabilmelidir. Aristoteles'in bu tespitine karşın Yüce ve Yücelik kavramı Kant'a kadar fark edilemeden kalmıştır.

Estetik ilminde, Yüce ve Yücelik kavramlarını ilk defa temellendiren ve estetiğin konusu haline getiren Kant'tır. Kant Yüce'yi, herhangi bir kavram araya girmeksizin, kendiliğinden haz uyandırması ve her zaman evrensel bir değer ifade etmesi ve özel yargılara yol açması bakımından "güzel"e benzetir. Ancak Kant, yüce'nin, sınırsız, sonsuz ve aynı zamanda hayal gücümüzün üzerinde oluşu bakımından güzelden ayrıldığını belirtir. Ona göre yüce, hayal edilen şeyle, anlam gücümüz arasındaki uyumsuzluktan gelir. Bundan dolayı güzel duygusu saf ve açık olduğu halde, yüce duygusu bulanık ve kapalıdır.⁹⁹ Bu tür bilgi bulanıklığı ise Yüce'nin tam olarak kavranmasına engel olur.

Yüce üzerine araştırmalar yapan E.Burke (1728-1797) de, yüce'yi bir hoşlanma olarak kabul eder. Ancak bu hoşlanma ona göre aynı zamanda, korku ve dehşet duygusuyla karışıktır. Bu hoşlanma duygusu ile insan, kendini doğaya ve doğal güçlere karşı korur. Bundan dolayı güzel, insanı diğer insanlarla yakınlaştırırken, yüce duygusunda ise uzaklaşma ve ayrılık görülür.¹⁰⁰

Burada "Yüce ile güzel arasında nasıl bir ayırt edici özellik vardır?" sorusu ile karşı karşıya kalırız. Tunalı, bu soruya: "...örneğin bir insan başı, güzel bir manzara, güzel bir resim ya da heykel dediğimiz zaman, burada sınırlı ve belirli bir obje ile karşı karşıya geliriz. Bu sınırlı ve belirli bir obje , vaktiyle Aristoteles'in söylemiş olduğu belirli bir büyüklük olarak anlaşılmalıdır. Güzel dediğimiz manzarayı kolayca kavrayabiliriz, biçim yönünden o belirli ve sınırlıdır...Buna karşılık "Yüce" dediğimiz objelerde biçim yönünden bir belirsizlik ile karşılaşırız. Örneğin, yıldızlı bir gökyüzü biçimsel yönden sınırsızdır, ufuksuz bir deniz aynı şekilde sınırsızdır...ve kavrama gücümüzü aşan büyüklükleri gösterirler. Bütün bu obje'lere biz güzel diyemeyiz. Çünkü güzel'de, Aristoteles'ten beri bildiğimiz gibi, obje'nin belli, sınırlı bir biçimi söz konusudur. Yukarıdaki örneklerde ise bu

⁹⁹ Bozkurt, age.s.136

¹⁰⁰ Tunalı, Estetik, s.226

sınırlılık söz konusu değildir. İşte Kant, bizi aşan büyüklükleri ve sınırsızlıklara sahip obje'lere "yüce" olarak isimlenir."¹⁰¹ şeklinde cevaplandırır.

Çağımızda yaşamış felsefecilerden N. Hartmann (1882-1950)'da Yüce'nin, doğada ve çeşitli doğa olaylarında bulunabileceğini belirtir. Bunun için bir fırtınayı, bir çölü, yıldızlı bir gökyüzünü örnek gösterir. Ancak, bu olaylar karşısında öznenin aldığı tavır önemlidir. Bu tavra göre Yüce'yi estetik olarak kavrarız veya kavrayamayız. İnsan, bir ödev için, sağlığını tehlikeye atması ahlaki açıdan yüce bir duygudur ancak, bu estetik olarak yüce bir duygu değildir. Yüce'nin en çok görüldüğü yerler mithos, din, ve felsefi düşüncedir.¹⁰²

Araştırmacılar yüce kavramının müzikte bıraktığı etkinin, insanı sınırsızlık duyguları içine ittiğini ve bir takım karmaşık duyguların oluşmasına sebep olduğunu kaydederler. Bunun yanında, yüce duygusu aynı zamanda hayranlık da uyandırır.¹⁰³

Çağımızda yaşamış ve estetik üzerine yazılar yazan Moritz Geiger(1880-1937)'e göre müzik, insanda içe dönük yoğunlaşma meydana getiren bir olgu olması yanında, anlatımın etkisini de artırır. Müziğin estetik yanı da bu içe dönük yoğunlaşmadan kaynaklanır.¹⁰⁴

Bu anlamda Kuran âyetleri okunurken insanda oluşan duygular kanaatimizce bu olayın en iyi izlenebilir ve ölçülebilir bir örneğini ortaya koymaktadır.

Yüce kavramı, Kur'an-ı Kerim'de sadece müzik yani okuyuş güzelliği olarak değil, aynı zamanda gerçekleşen pek çok olay örneklemelerinde de sık kullanılan bir kavramdır. Allah'ın sıfatlarının anlatıldığı âyetlerde, insanların gemiye bindiklerinde, uçsuz bucaksız denizleri gördüklerinde, Allah'a olan inançlarının ortaya çıktığı ve O'na yalvardıkları, bu duygunun ortaya çıkması neticesinde ürperti ve korku olduğu bir gerçektir. Kıyametin anlatıldığı âyetlerde insanların duyduğu korku ve ürperti, insanın yüce karşısındaki tutumunu ortaya koyması açısından önemlidir. Aynı şekilde dünyanın dengesini oluşturabilmesi için

¹⁰¹ Tunalı, age, s.228

¹⁰² Tunalı,age.s.230

¹⁰³ Demir E., Estetiğe Giriş, Sorun yayınları, İstanbul 2003, s.111.

¹⁰⁴ Geiger M., Estetik Anlayış, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s.38.

dağların bir kazık olarak yaratıldığını anlatan âyet karşısında duyulan hayret ve korkunun, aynı şekilde yüce duygusunun oluşmasında etkili olduğu açıktır.

5. Güzel , İyi, Doğru, Faydalı, Yararlı

Güzel'in diğer kavramlarla ilişkisi ilk çağdan günümüze kadar hep tartışılmıştır. Sokrates, güzel kavramı ile iyi kavramını birbirinden kesin çizgilerle ayırmazdı.¹⁰⁵ Ona göre hoş ve yaşamı acısız kılan işler, güzeldir. Her güzel iş, aynı zamanda iyi ve yararlıdır.¹⁰⁶

Platon, Büyük Hippias adlı diyalogunda “güzel”i tanımlarken “...*kullanışlı ve yararlı olandır.*”¹⁰⁷ İfadesini kullanır. Bu ifadeden de anlaşılacağı gibi, Platon’a göre güzel, aynı zamanda faydalı ve yararlı olan şeydir.

Aristoteles’de Rhetorica adlı eserinde “*güzel iyidir.*” tanımlamasını yaparak güzel ve iyi arasındaki ilişkiyi ortaya koyar.¹⁰⁸

Antik çağda tartışma konusu olan güzel ve iyi arasındaki ilişki, bu dönemden sonra tartışma konusu olmaktan çıkmış ve 18.yy’a kadar estetikçiler tarafından adeta görmezlikten gelinmiştir. Bu iki kavramı gündeme tekrar getiren ve iyi ile güzel’i tam bir uyum içinde görerek birbirlerinden ayrılmaz hale getiren, İngiliz düşünür Shaftesbury (1617-1713) olmuştur.¹⁰⁹

Kant ise, bu kavramları aralarındaki benzerlik ve zıtlıkları ortaya koyarak , bu iki kavramı birbirinden ayrılan noktalarını ortaya koymak istemiştir. Bunu için güzel ve iyi arasındaki başlıca farkları ortaya koymuş ve her ikisinin dayanak noktalarını açıklamaya çalışmıştır. Kant, iyi ve güzelin aralarındaki benzerlik ve farkları şu şekilde açıklamıştır:

1.Hem güzel hem de ahlaksal iyi hoşadır, ancak, güzel’den duyulan hoşlanma hiçbir çıkara dayanmadan, sadece seyretmeye duyulan bir hoşlanma olmasına karşın, iyiden duyulan hoşlanma kavrama dayalı hoşlanmadır.

¹⁰⁵ Timuçin A., Estetik, Bulut yayınları, İstanbul 2000, s.19.

¹⁰⁶ Arat, age, s21.

¹⁰⁷ Tunalı, Estetik,s.132.

¹⁰⁸ Arat, age, s.49.

¹⁰⁹ Tunalı, age, s.133 ; Arat, age, s.42.

2. Güzel’de söz konusu olan özgürlük, hayal gücünün zihin yasalarıyla uygunluğu olarak düşünülür oysa ahlaksal iyi’de bulunan özgürlük iradi bir özgürlüktür.

3.Güzel hakkında subjektif olarak karar verme genel kavramlara dayanmaksızın genel-geçer olarak düşünülürken, iyi’nin objektiv ilkesi de kavramlara dayanarak genel-geçer olmasıdır.¹¹⁰

Ancak Kant’ın belirlediği bu çizgilere karşın, estetik aynı zamanda bir davranış biçimidir. Bazan sadece estetikçilerle ahlakçıların alanlarını farklı olduğunu ortaya koyabilmek amacıyla, güzel iyiyle karıştırmamaya çalışılır. Ancak bu iki kavramın gerek günlük hayatta ve gerekse felsefi metinlerde birbiri ile sık sık karıştığını görmek mümkündür. Bu açıdan bazı yazarlar, güzelden yola çıkılınca iyiyle yüzyüze gelindiğini, iyiden yola çıkıldığında ise güzelle karşılaşıldığını ifade ederler. Yine şeytanlıklar ve ölümlerin çirkin imgelerle, sevinçler ve umutlar güzel imgelerle gösterildiği ifade edilir. Bu da gösteriyor ki, başlangıçtan bu yana insanoğlu, güzel kavramını çok geniş kapsamlı almış, onu, aynı zamanda davranış biçimlerine bağlayarak ahlaka götürmüştür.¹¹¹

Çağdaş düşünürlerden S. Hüseyin Nasr’ında belirttiği gibi, güzellik, insanın fitratında olan bir ihtiyaçtır. Aynı zamanda insan için bir lüks değil, beşeri bir ihtiyaçtır. Ayrıca, güzel olmak, aynı zamanda faydalı olmaktır. Bu yüzden faydalılık, güzelliği tamamlayan bir özelliktir. Bir başka yönü ile, çirkin olan şey de faydasızdır. Bundan dolayı, müslüman açısından güzellik, doğruluk ve iyilik özdeş terimlerdir.¹¹²

Kur’an-ı Kerim’de de güzel, iyi, faydalı, yararlı gibi kavramlarla sık sık bir arada ifade edilmiş ve güzel’in aslında salt seyir malzemesi olarak değil, aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak algılanması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Kur’an-ı Kerim’de, “Salih amel” terimini, genelde “iyi iş/ler” anlamında kullanmıştır. “ ...İyi (Salih) ameller, dünya süsünden hayırlıdır.”¹¹³ âyetinde, dünya güzellikleri ile salih ameller kıyaslanmakta ve salih (iyi) amellerin daha

¹¹⁰ Tunalı, age, s.135-136.

¹¹¹ Timuçin, age, s.19.

¹¹² Nasr S.H. İslam sanatı ve Maneviyatı, (Çev. Ahmet Demirhan), İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s.82-83.

¹¹³ Kur’an-ı Kerim, 18 Kehf, 46.

güzel olduğu ifade edilmektedir. Yine "...*Kim salih bir amel (iyi bir iş) yaparsa, faydası kendisinedir ve kim kötülük yaparsa zararı kendisinedir.*"¹¹⁴ âyeti de aynı anlamda kullanılmıştır.

İyi, doğru, faydalı, güzel, hakikat gibi kavramlar, bir başka açıdan bakıldığında, ahlak ilminin de konusu olduğunu fark etmek zor olmayacaktır. Ahlak ilmi özellikle insanların doğumundan itibaren, davranışlarının güzelleşmesi için yol gösterir. Hz. Peygamberin " *Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim*"¹¹⁵ hadisinden de anlaşılacağı üzere, Kur'an-ı Kerim içinde bulunan tüm emir, yasak ve ibadetlerin temel amacı, insan ve toplumda güzel davranışların oluşmasını sağlamak olduğu söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, Kur'an-ı Kerim'in pek çok âyetinde "iyi", "güzel", "doğru", "faydalı" eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'e göre bu kelimelerin ifade ettiği anlamların birleşmesi sonucu "güzel" ortaya çıkmaktadır.

Bazı çağdaş Müslüman düşünürlerin de ifade ettiği gibi, güzellik, "hakikatı kuşatan bir hale"dir. Buna göre, güzellik ile işeyararlılık, hakikat, işlevsellik, iyilik ve faydalılık birbirlerini tamamlayan terimler olmaktadır.¹¹⁶

¹¹⁴ Kur'an-ı Kerim, 45 Casiye, 15.

¹¹⁵ Malik b. Enes, El-Muvatta, C.2, (Terc: A.Büyükçınar, Y. Erol, A. Arpa, D.Pusmaz, A. Yücel), Al-Tuğ yayınları, İstanbul 1982, s.553. (8 Nolu Hadis).

¹¹⁶ Krş. Nasr S.H. İslam Sanatı ve Maneviyatı, (Terc: A.Demirhan), İnsan yayınları, İstanbul, 1992, s.82-83.

BİRİNCİ BÖLÜM

A. KUR'AN-I KERİM'DE ESTETİKLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Kur'an-ı Kerim, insana hitap ederken ehliyeti esas alarak, sorumluluk taşımaya elverişli olmayan kimseyi muhatap almaz. Muhatap alınacak kişide aranan ve olmazsa olmaz iki şart vardır ki, bunlar, akıllı olmak ve ergenlik çağına girmiş olmaktır. Bu iki şarttan biri eksik olduğu zaman o kişi tam ve sorumlu sayılmaz.¹ Ancak yaratma açısından güzel olma ve güzellik vasıflarına sahip olmada bu gibi şartlar söz konusu değildir. Yaratılan her varlık kendisi açısından, diğer canlılar açısından ve yaratıcı açısından güzelliklere sahip olarak yaratılmıştır. Yine özellikle insanın ilk bakışta göze hoş gelmeyen yanlarının görülebilmesi durumunda ise, örneğin sakatlık, organ eksikliği vb.gibi bir takım eksikliklerden dolayı güzelliğin ortaya çıkması engellenmişse, bu yaratma şek o kişinin herhangi bir sorumluluğu söz konusu değildir. Burada tavsiye edilen güzellik, insanın o haliyle Allah'a ulaşabilmesidir.

İlahi kitaplar, insanların ihtiyaç duydukları her konudan, az veya çok bahseder. Ancak ilahi kitaplar özellikleri itibariyle bir konuyu detaylı olarak ele almaz. Çeşitli ipuçları vererek, insanların o konu üzerinde düşünmelerini sağlar. Bu açıdan bakıldığında Kur'an-ı Kerim, muhatabının güzellik konusunda çeşitli düşünce içinde olabilmesi için, insanın çevresinde her gün meydana gelen olayları hatırlatarak, insanın iç dünyasını harekete geçirir. Böylece insanda oluşan güzellikle ilgili düşüncelerin doğru bir şekilde algılanabilmesi için, çeşitli ipuçları vererek, özellikle inanan insanların tefekkür edebilme kabiliyetini artırmış olur.

Bu bölümde güzelliğin oluşmasında muhataba yardımcı olabilecek , Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı kelimeler üzerinde durulacaktır. Bu kelimelerin çeşitli anlamlarda kullanıldığı ortadadır. Ama, bu anlamların hemen hemen hepsinde, anlatılan olayın estetik ve güzellik yönü vurgulanmaktadır. Bu itibarla bu kelimeler bazen toplumsal anlamda güzelliği, bazen ekonomik anlamda güzelliği, bazen da ahlaksal anlamda güzelliği ortaya koymaktadır.

¹ Bkz; Karaman H, Bardakoğlu A, Apaydın Y, İlmihal, c.1, Divantaş, İstanbul, 1999, s.157-159

Kur'an-ı Kerim’de estetikle ilgili kavramların başında, Allah’ın yaratan varlık oluşu gelmektedir.

Kur'an-ı Kerim, yaratanların en güzeli olarak Allah’ı vasfeder.² Bir varlığın “*ahsenu’l-halikin*” olarak vasıflanmasını iki şekilde bakmak mümkündür. Bunlardan biri, Allah’ın yaratan varlık olarak, yarattığı her canlıyı en güzel şekilde yaratmış olması, diğeri de, yarattığı canlılar içinde insana akıl ve irade vermek suretiyle, yaratılan varlıklarda, bu güzelliği fark edip, Allah’ı tanıyan bir varlık olarak yaratması şeklinde düşünülmelidir.

Allah’ın hem güzelliği yaratması, ve hem de bu güzelliği fark eden insanı yaratması, yaratılan insanın, güzellikleri fark edebilen ve sanat eseri meydana getirebilen iradeye sahip bir varlık olması, insanı diğer varlıklardan ayıran ana özelliklerden biridir. Bu özellik, insanın çamurdan yaratılmış olmasına karşın, Allah’ın *Ruhundan Üflemesi* sonucu kazanılmıştır.³

İleride de daha detaylı olarak işleneceği üzere, Kur'an-ı Kerim, Allah’ın yaratma sıfatının özelliklerini ortaya koyarken, O’nun, yoktan var eden, modelsiz ve örneksiz yaratan, yarattığı varlıklara şekil veren ve şeklini güzel yapan⁴, ölçülü yaratan,⁵ ve yaratıcıların en güzeli⁶ olarak vasıflamıştır.

1. Husn

Kelime olarak “Ha Se Ne” kökünden gelen “Husn” kelimesi, Arapçada, “güzel olmak, hoş, latif olmak” gibi anlamlarda kullanılır.⁷ Kur’an-ı Kerim’de güzellikle ilgili sık kullanılan kelimelerdendir. Husn kelimesi, akıl, his ve istek açısından güzel olmayı ifade eder. Bu güzel olma fiili, sadece insanlar için değil, aynı zamanda diğer canlıların güzelliklerini de içine alan bir anlam içerir. Husn kelimesinin zıddı ise, “çirkin olmak veya güzelliğin yok olması “ anlamındadır.⁸ Kelime hem davranışlar anlamında ahlaki ve sosyal alandaki güzelliği, hem de dış görünüş, uyum, ahenk gibi kişisel ve toplumsal güzellikleri ifade etmektedir.

² Kur'an-ı Kerim, 37 Saffet, 125

³ Altıntaş H., Kur'an-ı Kerim ve Estetik, AÜİFD, Ankara, 1998, s.59.

⁴ Kur'an-ı Kerim, 40 Mü'min, 64; 64 Teğabun, 3

⁵ Kur'an-ı Kerim, 25 Furkan, 2

⁶ Kur'an-ı Kerim, 23 Mü'minin, 15; 37 Saffet, 125

⁷ Lisanü'l-Arap, C.13, s.114-119; Atay, H. Büyük Lügat, c.1, Bayrak matbaası, Ankara 1964, s.379

⁸ El İsfehani, El-Müfredat fi Karibü'l-Kur'an, s.118, Beyrut; Lisanuu'l Arap, c:13, s.114-119

Kelime, aynı şekilde, Kur'an-ı Kerim'de üstünlük sıfatı olarak (ahsen) sık kullanılmış olması yanında, “hüsn” ,”muhsin”, “muhsinin” şeklinde de kullanılmıştır. Bu anlamda, toplum içinde kişilerin davranışlarını güzelleştirmeleri özendirilmekle birlikte, kişiler açısından, güzel yaşama, hayatın amacı haline getirilmektedir.

“O hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yaratandır.”⁹

“İman edip salih ameller işleyenlere gelince, biz onların kötülüklerini elbette örteriz ve onlara, yaptıklarının daha güzeli (ahsen) ile karşılık veririz.”¹⁰ şeklindeki kullanımlarda “ahsen” kalıbı kullanılırken, aşağıda vereceğimiz örnek âyetlerde de “hüsn” şeklinde kullanılmıştır.

“İnsanlara kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, salma atlar, davarlar, ekinler kabilinden aşırı sevgiyle bağlanan şeyler çok süslü gösterilmiştir. Halbuki bunlar dünya hayatının geçici faydalarını sağlayan şeylerdir. Oysa varılacak ebedi hayatın bütün güzellikleri Allah katındadır.”¹¹ âyet insanların güzel olarak peşine düştükleri şeylerin aslında geçici zevklerden ibaret olduğunu, asıl peşine düşülecek olan güzelliğin, Allah katındaki güzellikler olması gerektiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda, âyette bu dünyadaki güzelliklerin bir başka güzellik olan Ahiret ve Cennet'teki güzellikleri elde etmede kullanılması tavsiye edilmektedir. Bunu elde etmenin yolunun, sahip olunan bu güzellikleri, diğer insanlarla paylaşarak bu “hüsn”ü diğer insanlar arasında yaygın hale getirmek ve böylece toplum hayatını güzel kılmak şeklinde gösterilmektedir. Yoksa bütün güzelliklerin bir insanda toplanarak sadece ona ait olması ve diğer insanların bu güzelliklerden faydalanmamasının, herhangi bir değer ifade etmediğini belirten Kur'an-ı Kerim, diğer insanlarla paylaşılmayan güzelliği de, dünya hayatının geçici zevki olarak ifade etmektedir.

Kur'an-ı Kerim Hz Peygamberin, güzellikleri hoşuna gitse bile artık başka bir kadınla evlenemeyeceği¹² ikazını yaparken, kadınların güzelliklerinin dünya

⁹ Kur'an-ı Kerim, 67/Mülk ,2

¹⁰ Kur'an-ı Kerim, 29 Ankebut,7

¹¹ Kur'an-ı Kerim, 3 Al-i İmran, 14

¹² Kur'an-ı Kerim, 33 Ahzap, 52

hayatında aile açısından önemini de vurgulamış olmakta, aynı zamanda dış görünüşteki güzelliğin, karşıdaki insanın değer yargılarını etkileme açısından önemli olduğunu da ortaya koymaktadır. Nitekim, toplum hayatında bu değer yargılarının etkilenmesi sonucu, tarihe ve toplumlara mal olmuş aşklar ortaya çıkmış ve diğer insanlar tarafından beğeniyle aktarılmış ve kabul görmüştür.

Kur'an-ı Kerim, kelimenin anlamını aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak da ele alır. Bunu da “ihsan” kelimesi ile ifade eder. Kelime, “karşılık beklemeden iyilik yapmak” ve “güzel muamelede bulunmak” gibi anlamlarda kullanılır. İhsan sahiplerine de “muhsin” denir. Her iki şekilde Kur'an-ı Kerim’de sık sık kullanılmıştır. İhsan sahibi olabilmenin anlamı, iyilik ve güzel muameleyi bir ömür boyu, darlıkta ve bollukta yaşam biçimi haline getirebilmektir. Kelime bu anlamıyla kişisel güzellik yanında, ahlaki ve toplumsal güzelliği de ifade eder. Çünkü başka canlılara iyilik yapmak, diğer insanlara iyilik ve güzellikte örnek olmak, iyilik ve güzelliğin yaygınlaşması açısından önemlidir.

“Muhakkak ki Allah adaleti, iyilik yapmayı (el-İhsan) , yakınları bakmayı emreder...”¹³

“Doğrusu biz onu (Eyüp) sabırlı bulduk. O, ne güzel kuldur! Çünkü o, sürekli olarak (Allah’a) yönelirdi.”¹⁴ âyeti Eyüp peygamberin her türlü sıkıntıya karşı Allah’a olan bağlılığını değiştirmedeği ve güzel bir davranış içinde olduğunu anlatırken aynı zamanda diğer insanlara da örnek gösterilir.

2. Tayyib

Tayyib kelimesi “Ta Ye Be” kökünden gelmekte olup, “duyuların ve nefsin kendisinden hoşlandığı şey, güzel, tatlı, hoş”¹⁵ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim’de “tayyib”, “tayyibeh”, “tayyibet” formlarında kullanılmış olan kelimenin zıddı, “habis” tir. Habis kelimesi de “duyularla veya aklen kendisinden hoşlanılmayan şey” anlamındadır.¹⁶

“Görmedin mi? Allah nasıl bir misal verdi. Güzel bir söz (tayyibeh), kökü yerde sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O Ağaç Rabbinin izniyle her

¹³ Kur'an-ı Kerim, 16 Nahl, 90

¹⁴ Kur'an-ı Kerim, 38 Sad, 44

¹⁵ Ünal A. Kur'an'da Temel Kavramlar, Beyan Yayınları, İstanbul, 1986, s.273.

¹⁶ Lisanü'l-Arap, C:I s.563-568; Ünal, age, s.273

zaman meyve verir... Kötü sözün (habiseh) durumu da, yerden koparılmış, kökü olmayan kötü bir ağaca benzer.”¹⁷

Âyette geçen “güzel söz”den kastın, mahiyeti itibarıyla doğru olan ve ahlaki anlamda iyi ve güzel olana çağırıldığı için, sonuna kadar yararlı ve kalıcı olan teklif, fikir ya da öğreti anlamında kullanıldığını ifade eden M. Esed, Allah’ın mesajlarının her biri, nihai amacı itibarıyla ahlaken iyi ve doğru olan yönünde yapılmış çağrıdan ibaret olduğuna göre, “güzel-doğru söz” terimi, aynı zamanda, Allah’ın mesajlarına da işaret eder. Yine ona göre âyette geçen “çirkin söz” ile de, ilahi mesajın gösterdiği yönün tersine işaret edilmiş, bir başka anlatımla, mahiyet itibarıyla yanlış, ahlaken kötü ve buna bağlı olarak manevi planda yıkıma götüren her türlü düşünce, inanç ve öğreti ifade edilmiştir.¹⁸

Âyetteki “güzel söz” ifadesinin şahadet kelimesini işaret ettiğini belirten görüşlerin de mevcut olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, Kur’ani anlamda güzelliklerin oluşabilmesinin ilk şartı ve bunun yanında şirk, küfür, nifak gibi manevi çirkinliklerden kurtulmanın yolu, şahadet kelimesini içtenlikle kabul etmektir. Böylece şahadet kelimesini içtenlikle söyleyen insan, Kur’an’ın ifade ettiği güzellikleri anlama ve yaşama şansı elde etmiş olur.

Tayyib kelimesi daha çok yiyecekler için kullanıldığında, “helal olan şeyler” anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda “tayyib” aynı zamanda “helal” anlamındadır. Genel manada Kur’an, helal kelimesini, güzel anlamında kullanır. Yani Kur’an’ın helal olarak vasıfladığı her şey güzeldir.¹⁹

“Kendilerine neyin helal kılındığını sana soracaklar. De ki: “Hayatın bütün güzel şeyleri size helaldir.”²⁰ Âyet, güzel şeylerin helal kılındığından bahsederken, yasaklanmış olan şeyleri dışarıda bırakmaktadır. Bu genel anlatım çerçevesinde, Kur’an-ı Kerim’in, çirkin olarak vasıfladığı şeyler haram kabul edilmiştir. Haramlar ise, güzelliği bozan davranışlar olarak görülür. Genel bir kural olarak açıkça yasaklanmayan şeyler, helaldir ve aynı zamanda da güzeldir.²¹

¹⁷ Kur’an-ı Kerim, 14 İbrahim, 24-26

¹⁸ Esed M, Kur’an Mesajı, İşaret Yayınları, (Terc: Ahmet Ertürk, Cahit Koytak), İstanbul, 1999, s.506 (36 nolu dipnot)

¹⁹ Lisanü’l-Arap, C.I, s.564

²⁰ Kur’an-ı Kerim, 5 Maide, 4

²¹ Esed, age, c.1, s185.

“ De ki: “ Allah’ın kulları için yarattığı güzelliği, rızkın iyisini, temizini yasaklayan kim?”²²âyetinde, özellikle haram kılınanlar dışında, dünya hayatında iyi ve güzel olan şeylerin inananlara helal olduğu bildirilmektedir. Böylece Kur'an-ı Kerim, zımnen, hayatı reddeden çileciliği, dünyayı terk edici, kendine eziyet eğilimlerinin her çeşidini çirkin görmek suretiyle, iyi ve güzel şeylerin dünya hayatında hem inananlar hem de inanmayanlara eşit şartlarda arzedildiğini, ama ahirette inanmayanlar için bu kapının kapanacağını ortaya koyuyor.²³

Tayyib kelimesi, insanlar sözkonusu olduğunda, kişilerin iyi ve güzel davranışlarını ifade etmektedir. Bu anlamda temiz kadınların temiz erkekler için, temiz erkeklerin de temiz kadınlar için olduğunu belirten âyet bu manada anlaşılmalıdır. Burada temiz olmakla zina, küfür gibi büyük günah olarak görülen fiillerin işlenmemesi kastedilmektedir. Böyle bir yaşam, Kur'an-ı Kerim açısından, hem temiz, hem helal ve hem de güzeldir. Bu yaşam şekli yalnızca bir kereye mahsus değil, ömür boyu devam etmesi gereken bir yaşam şeklidir. İnananlar ancak böyle temiz ve güzel bir yaşam sürmüş olurlar. Kur'an bu ayrımı, insanların ölümünden sonra da devam ettirir. Hatta ölümden sonra telafisi mümkün olmayan bir ayrışım söz konusudur.

Sonuç olarak, tayyib kelimesi, eşya için kullanıldığında, helal olan, yani kullanımı serbest bırakılmış olanı ifade ettiği, insanlar için kullanıldığı zaman da günahlardan arınmış ve bu güzelliği yaşam süresince devam ettirebilme azminde olan kişiler kastedilmiştir. Bu yaşam şekli, Kur'an-ı Kerim’de, güzel olarak vasıflanmıştır. Bir başka ifade ile, Kur'an-ı Kerim anlatımında, güzel olarak vasıflanan her şey aynı zamanda iyi ve helaldir. Haram olarak vasıflanan her türlü yiyecek, içecek ve davranış aynı zamanda kötü ve çirkindir. Ancak, Kur'an-ı Kerim’in iyi-güzel-helal, kötü-çirkin-haram yaklaşımı, sadece bir değer yaklaşımından ibaret değildir. Bu yaklaşım insan ve diğer canlıların tümünü içine alan ve her canlının hayatını, hak ve hürriyetlerini garanti altına alan bir yaşam şeklidir. Bu yaklaşım, aynı zamanda toplumsal güzelliklerin kaynağı olarak da görülebilir.

²² Kur'an-ı Kerim,7 A'raf,32

²³ Esed, age, c.1, s.275-276

3. Zinet

Kur'an'da güzellik kavramının anlatılmasında kullanılan kelimelerden biri de “zinet” yani “ s s” kelimesidir. Zinet kelimesi, insanın hayatında güzellik olarak kabul ettiği, güzel olarak aldığı ve kullandığı ne varsa hepsi için kullanılmış olan, geniş kapsamlı bir kelimedir.²⁴

Bu kapsam insanın yaratılması ile başlayıp ölümüne kadar devam eden süreci içine alır. Kur'an-ı Kerim'de “*Andolsun ki Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık*”²⁵ âyeti insanda bulunan güzellik duygusunun yaratılıştan verilmiş olduğunu göstermektedir.²⁶

İnsanın yaratılıştan verilmiş olan bu güzellik anlayışı, hayatının her alanında kendini gösterir. Bunu bazen kullanılan eşya, bazen düşünce, bazen insanın iç temizliği, bazen de ahlaklı yaşam olarak anlamak mümkündür.

Kelime, Kur'an-ı Kerim'de kazandığı mana içinde, maddi, manevi , ahlaki ve sosyal güzellik olmak üzere çok geniş bir alanı kaplar. Zinet kelimesine yüklenen bu anlamları şöyle tasnif edebiliriz.

- a. Maddi Güzellik
- b. Manevi / Ahlaki Güzellik
- c. Sosyal/Toplumsal Güzellik

a) Maddi Güzellik

Kur'an-ı Kerim, maddi güzellik açısından bakıldığında, zinet kelimesini “dünya ve içindekiler” olarak vasıflar. Dünyada insanların elde ettikleri ve elde etmek için çalıştıkları şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve s s  olarak vasıflanır. “ *Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise, daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hala buna aklınız ermiyecek mi?* ”²⁷ âyetinde dünya hayatının s s  olarak verilen şeylerin gelip ge i i olduğunu, ancak bunu kalıcı hale getirmenin insanın elinde olduğunu, kalıcı hale gelmeyen bu güzelliklerin ise herhangi bir faydasının olmayacağı belirtilmektedir.

²⁴ Es-Sabuni,M.A, Safvetü't _Tefasir,c.2, s.299, Ensar Neşriyat, İstanbul; Bkz. Lisan 'l-Arap,C.13, s.201-202

²⁵ Kur'an-ı Kerim, 94 Tin , 4

²⁶ Altıntaş R. İşlam Düşüncesinde Tevhit ve Estetik İlişkisi, Pınar yayınları, İstanbul 2002, s.167

²⁷ Kur'an-ı Kerim,28 Kasas ,60

Zinet kelimesi, maddi güzellik anlamında bir başka kullanımı ise; insanların giydikleri elbiselerin ve yaşadıkları çevrenin güzel olması şeklindedir. İnsanların namaz kılacakları yerlerin temiz olması, giydikleri elbiselerin temiz olması, bedenlerinin her türlü pislikten temizlenmiş olması da bu anlamdadır. Kur'an-ı Kerim'de *“Ey Ademoğulları ! Her mescide gidişinizde güzel (zinet) elbiselerinizi giyin .”*²⁸ Mescitlere güzel elbiselerle gelmenin diğer insanlara daha güzel gözükme ve onlara herhangi bir rahatsızlık vermeme amacı taşıyacağı açıktır. Bunun yanında, güzel elbise alacak kadar nimet vermesinden dolayı, Allah'a şükretmenin bir vesilesi kılınması da son derece önemlidir. Böyle güzel elbiseler giyerek insanın kalbine gelebilecek gurur, kibir, kendini üstün görme gibi manevi kirlere bulaşmaması için Kur'an-ı Kerim; *“ Ey Adem oğulları! Size ayıp yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise yarattık. Takva elbisesi... İşte o daha hayırlıdır.”*²⁹. âyetiyle takva elbisesinin daha hayırlı olduğunu belirtir. Kur'an-ı Kerim, güzel elbise giymenin asıl amacının, diğer insanlara karşı üstünlük taslamak olmadığını, insanlara ve çevreye karşı güzel görünerek rahatsızlık vermemek olduğunu ortaya koyar.

Zinet kelimesi Kur'an-ı Kerim'de ayrıca kadınların taktıkları süs eşyaları ile süs eşyalarının takıldığı organlar olarak da anlam kazanmıştır. *“ Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere zinetlerini teşhir etmesinler”*³⁰

b) Manevi veya Ahlaki Güzellik

Zinet kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de, manevi güzellik anlamında da kullanılmıştır. Bu anlamda Kur'an-ı Kerim, manevi temizliğin ilk şartının Allah'ın varlığını ve birliğini kabul etmek, yani iman etmek olduğu *“ Allah size imanı sevdirmiş ve (imanı) gönüllerinizin süsü kılmıştır.”*³¹ âyetiyle açıkca ortaya koyar. Böylece iman gönüllerin manevi zinetidir.

İman etmiş olan bir kişinin hayatını güzelleştirmenin amacı nedir? Müslüman açısından hayatı güzel kılmanın amacı, Allah'ın razı olacağı bir hayat yaşayarak aynı

²⁸ Kur'an-ı Kerim, 7 el-Araf, 31

²⁹ Kur'an-ı Kerim, 7 el-Araf, 26

³⁰ Kur'an-ı Kerim, 24 en-Nur, 31

³¹ Kur'an-ı Kerim, 49 Hucurat, 7

zamanda ölümünü ve ölümünden sonraki hayatını güzel kılmaktır. Müslüman açısından hayat, ölüm ve ölüm sonrası birbiri ile bağlantılı olması, aynı zamanda bu bağlantının güzel olması gerekir. Bu güzelliği ise tevhit inancı sağlar. Tevhit inancı ise inanan insanların hayatlarının tümünü kapsar. Kur'an-ı Kerim tevhid'i salt bir inanç olmaktan öte, bir yaşam şekli olarak ele alır ve bunun bir amaç olmasını ister. Bu amacı da belli bir yer, belli bir zaman ve belli bir konu ile sınırlı olmaksızın devam eden bir süreç olarak ele alır Bu sürecin ana şartı kesintisiz olmasıdır. İşte Kur'an-ı Kerim, zaman zaman bu süreci ve bu süreç içinde geçen olayları örnek göstererek, günlük hayatımızda her gün karşılaştığımız güzel olayların yorumlanmasını ve bu yorumlarla sahip olduğumuz tevhit inancının kuvvetlenmesini ve böylece hayatımızın güzelleşmesini ister. *“(Onlar mı hayırlı) yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren mi? O suyla, bir ağacını bile bitirmeye gücünüz yetmediği güzel güzel bahçeler bitirdik. Allah’tan başka bir tanrı mı var? Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir gürühtür.”*³² âyet, etrafındaki güzelliklerin oluşumunu tam olarak anlamamayı ve bu tür olaylar üzerinde düşünmemeyi sapıklıkta kalmanın bir nedeni olarak ifade etmesi açısından ilginçtir.

Başka bir âyette, manevi güzellikleri kalıcı hale getirebilmenin faziletinden bahsedilir. *“ O, gökten su indirdi de vadiler kendi hacımlerince sel olup aktı. Bu sel üste çıkan bir köpüğü yüklenip götürdü. Süs veya (diğer) eşya yapmak isteyerek ateşte erittikleri şeylerden de buna benzer köpük olur. İşte Allah hak ile batıla böyle misal verir. Köpük atılıp gider. İnsanlara fayda veren şeye gelince, o yeryüzünde kalır. İşte Allah böyle misaller verir.”*³³ âyette verilen misalde inanan insanlar, süs ve başka eşyalar imal etmek için ateşte eritilen altın, gümüş, bakır gibi çeşitli madenlere benzetilmiştir. Bu maddeler eritildikleri zaman onlardan çıkan köpükler de, insanlardaki güzel olmayan yönleri temsil eder. Nasıl madenler eritilerek bu güzel olmayan köpükler ortaya çıkarılır ve atılırsa, müminlerin güzel olmayan yönleri bir takım ibadetlerle çıkarılıp atılması gereken tortulara benzetilmiştir. Bu tortular atılmadan inanaların güzelleşmesi mümkün değildir. Bu anlam, yine âyette anlatılan yağmur yağdığında yollardaki pisliklerin köpüren sel ile temizlenmesine benzetilmiştir. Yağmurdan sonra çevre nasıl temizleniyorsa, müminler de yaptıkları

³² Kur'an-ı Kerim, 27 en-Neml,60

³³ Kur'an-ı Kerim, 13 Rad,17

ibadetlerle, içlerindeki kötülükleri atarak temiz ve güzel hale gelirler. İşte manevi temizlik anlamındaki bu işlevin, tarih boyunca Tasavvuf ilmi ile uğraşan insanların metodu olduğunu görmekteyiz. Mutasavvıflar “Nefis Tezkiyesi” adı altında bu işlevi, istekli insanlar üzerinde gerçekleştirip, o insanların manevi açıdan temizlenerek güzelleşmesini sağlamaya çalışmışlardır.³⁴

c) Sosyal / Toplumsal Güzellik

Kur'an-ı Kerim, özellikle inanan insanların, elde ettikleri güzellikleri, diğer insanlarla paylaşarak kalıcı hale getirmelerini tavsiye eder. İnsanların sahip oldukları güzelliklerin diğer insanlara karşı böbürlenme ve üstünlük taslama gibi kötü huylar için kullanılmasını çirkin görür ve yasaklar. İşte bundan dolayı, takva elbisesinin daha hayırlı olduğunu ifade ederken, insanlarda maddi güzelliklerle beraber, huy ve ahlak güzelliğinin de bulunmasını ister.³⁵ İnsan yaşamının amacı, maddi, manevi elde ettiği tüm güzellikleri, meşru yollardan elde etmek ve elde edilen bu güzellikleri diğer insanların yararına harcayarak ölümsüz hale getirebilmektir. Bunun dışına çıkıldığında ise, elde edilen bu güzellikler, oyun ve eğlence olmaktan öteye gidememektedir.

Kur'an, zinet kelimesini “Kötülüğün güzel görünmesi “ anlamında da kullanmaktadır. Bu konuda İslam öncesi müşrik arapların Hac ibadeti sırasında yaptıkları “nesi” uygulamasını örnek olarak verir. Nesi, putperest araplar takvimle oynayarak özellikle haram ayların yerlerini değiştirme ve hac ibadetinin zamanını tayin etmede kullandıkları bir hileli davranış çeşidiydi. Örneğin öldürmek istediği kişi ile karşılaştıklarında ve savaş yapmak istediklerinde ve bu istek haram aylara rastlaması durumunda, hemen ayların isimlerini değiştiriyorlar ve istediklerini elde etme yolunu bulmuş oluyorlardı. Bir başka örnek ise., ay yılını güneş yılına ayarlayarak, hac ibadetinin her zaman aynı mevsimde yapılmasını sağlamalarıdır. Böylece 33 yıl boyunca insanlar hac mevsimi dışında hac etmiş oluyorlardı.³⁶ İşte Kur'an-ı Kerim’de, bu çirkin olay anlatılarak, insanların kendi nefisleri için yaptıkları kötü ve çirkin şeylerin kendilerine güzel gösterildiği şöyle açıklanır. “*Haram ayları*

³⁴ Topbaş O.N. İmandan İhsana Tasavvuf, Erkam Yayınları, İstanbul, 2002, s.31.

³⁵ Es-Sabuni, age, c.2. s.291.

³⁶ Mevdudi, Tefhimü'l-Kur'an, İnsan Yayınları. İstanbul, c:2, s.37

*geciktirmek adeti, olsa olsa küfürde fazlalıktır ki, kafirler onunla şaşırtılır, onu bir yıl helal, bir yıl haram sayarlar ki, Allah'ın haram kıldığını sayısına uydursunlar da Allah'ın haram kıldığını helal kılsınlar. İşte böylece kendilerine kötü işleri güzel gösterildi...*³⁷

Kur'an-ı Kerim, zinet kelimesini bu üç anlamda ele aldıktan sonra, sadece dünya hayatının süsünü isteyip, bunun dışında iyi ve güzel olan ne varsa tümünü terk eden kişilerden bahseder. “... ve iyi ve güzel olan ne varsa hepsini terk edip (yalnızca) bencil arzularının peşine düştüğü için kalbini zikrimize karşı duyarsız kıldığımız kimseye aldırma.”³⁸ âyeti ile, bu tür insanların güzelliklere karşı duyarsızlaşmış olmalarından dolayı kalplerinden Allah'ı anmanın çıkarılmış olduğu ifade edilir. Böylece hayatları boyunca Allah'ın buyruklarına duyarsız hale gelirler.

Kur'an-ı Kerim'in getirdiği iyilik ve güzellikle bağını koparmış insanları Allah katında değersizleştiren bu anlayış, estetik açısından yeni ve son derece anlamlı bir yaklaşımdır. Estetikte güzellik, sadece kişinin kendi iç dinamikleri ile elde edilen bir duygu olarak ele alınır ve herhangi bir yaptırım söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerim'in, maddi ve manevi olarak elde edilen güzellikleri bilerek göz ardı eden insanları kınaması ve kalplerinden Allah sevgisinin çıkarılacağını söylemesi, bu tür insanların, estetik açısından yaptırımla karşı karşıya kaldıkları anlamını taşımaktadır. Bu anlayış, estetik açıdan son derece önemlidir.

4. Cemil :

“C M L” kökünden türemiş olan Cemil kelimesi; güzellik sahibi, güzel, güzel yüz, endamlı, ihsan, iyilik gibi anlamlara gelir. Aynı kökten türemiş olan “Cemal” kelimesi de güzellik, güzelleşme anlamlarında kullanılmıştır.³⁹

Dini literatürde “Cemil” kelimesinin anlamı konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Kelime, Allah'ın en güzel isimlere, bütün kemal ve cemal sıfatlara sahip olmasından hareketle “Allah'ın bütün fiillerinin iyi ve güzel oluşu” ile yorumlanmış,

³⁷ Kur'an-ı Kerim,9 Tevbe,37

³⁸ Kur'an-ı Kerim, 18 Kehf, 28

³⁹ Kelimenin çeşitli anlamları için bkz. İbn Manzur, Lisânü'l-Arap,C.11,s.123-128

bazı alimler ise, cemil sıfatının kerim ve semi sıfatları gibi olduğunu söyleyerek “Allah’ın kullarına teklifte kolaylık ve lutufta bulunması gibi güzel davranmasını ifade eder” demişlerdir.⁴⁰ Kelime bu anlamda, güzel davranışlarda bulunmayı ifade eder.

İbn Meserre’ye (319/931) göre; Cemalin hakiki manası, “güzelliklerin kendinde toplanması”dır. Her türlü güzelliklerin toplamı ve kemali de Allah içindir. Dinin süsü ve güzelliği ise fitraten temizliği de içeren ahlaktır. İbn Meserre cemal kavramını değerlendirirken fitrat temizliği ile, bıyıkları kısaltmak, misvak kullanmak, tırnakları kesmek gibi şeyleri kasdederek Hilim, vakar, tevazu, hiddet ve gadabı yenmek, dili korumak, iyi komşuluk, sıla-irahim, ahde vefa gibi şeyleri de ahlaki güzelleştiren davranışlar olarak sıralar.⁴¹

Cemal kavramının orijinalinde ahlak ve davranışlardaki güzellik için kullanıldığı, kavramın daha sonra estetik terminolojide şekil (suret) güzelliği için kullanılır hale geldiği ve günümüzde de sanat alanındaki estetik bilimin Arapça karşılığı olan “İlm’i-Cemal” ifadesinin yerleştiği görüşü⁴² İbn Meserre’nin yorumunda kendini göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim’de kelime daha çok davranışları nitelemek üzere kullanılmıştır. Nitekim orijinal anlamına uygun olarak Kur'an-ı Kerim’de cemil kelimesi; sabır⁴³, muamele⁴⁴, salıverme-serbest bırakma⁴⁵, uzak durma⁴⁶ gibi fiillere nisbet edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim, cemil kelimesini, Peygamberin hanımlarının daha fazla dünya nimetlerinden istemeleri üzerine, özellikle Hayber’in zengin tarımsal topraklarının fethedilmesinden sonra, müslümanların maddi düzeylerinin, yaşam standartlarının yükseldiği bir dönemde, Peygamberin evinde, aynı yaşam standardının yükselmemesi sonucu oluşan istekler için inen âyet,⁴⁷ onların bu

⁴⁰ Nevevi, Sahihu Müslim bi Şerhi’n-Nevevi, C.II, Daru İhyai’t-Türas, 2.Baskı, Beyrut, 1392, s.90

⁴¹ İbn Meserre, el-Münteka (Muttakilerin Yolu), (Terc; M.Necmettin BARDAKÇI), İnsan Yayınları, İstanbul, 1999, s.241. İlgili hadis ve değerlendirmesi için bkz. Çiftci, Ş. Günümüz Alevî-Bektaşî Kültüründe Hadis, Yayınlanmamış doktora tezi, SDÜ, Isparta, 2005, s.255-257

⁴² Altıntaş R, İslam Düşüncesinde Tevhid ve Estetik İlişkisi, s.151

⁴³ Kur'an-ı Kerim, 12 Yusuf, 18

⁴⁴ Kur'an-ı Kerim, 15 Hicr, 85

⁴⁵ Kur'an-ı Kerim, 33 Ahzab, 28, 49

⁴⁶ Kur'an-ı Kerim, 73 Müzzemmil, 10

⁴⁷ Esed, age, s.857 (31 Nolu Dipnot)

isteklerinde direnmeleri halinde, ya peygamberle evli kalıp bu hayat tarzına razı olmaları veya daha fazla dünya nimeti vererek güzellikle salıverme üzerine tercih yapmalarını istemesi için kullanmıştır. ” *Ey Peygamber ! Eşlerine söyle: “Eğer siz(yalnız) bu dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin, size istediğinizi vereyim de hepinizi güzellikle salıvereyim.”*⁴⁸ âyetin inmesinden sonra Peygamberin eşleri de dünya rahatını istemediklerini Allah ve rasulünü tercih ettiklerini söyleyerek, kendilerine yakışan güzel davranışı göstermiş oldular.

Kur'an-ı Kerim, Müslüman olmayan insanların kaba ve kötü tutumlarına karşı Hz.Peygamberi uyararak,“... (Ey Peygamber) *Şimdi sen onlara yumuşak davran ve güzel muamele et.*”⁴⁹ ifadeleriyle yine cemil kelimesini kullanmış ve bir fiili, bir davranışı nitelemiştir.

Allah'ın sıfatlarından biri olan cemil sıfatı, aynı zamanda fani olan güzellik ile fani olmayan güzelliğin ayrışma noktasını oluşturur. Çünkü, güzel olarak bakılan her varlık, Cemil olan Allah tarafından yaratılmış ve ona o güzellik cemal sıfatının sahibi tarafından verilmiştir. Böylece müslüman sanatçı, yeryüzünde güzeli ararken aslında fani olan bir güzelliği aradığının farkındadır. Bu güzelliğin gerçek sahibinin Allah olduğunun bilinci ile hareket eder. Böylece elde ettiği her güzelliği gerçek güzel olan Allah'a ulaşmada vesile olarak görür.⁵⁰

Kur'an-ı Kerim, müslümanların eşyadaki güzele takılıp orada kalmalarını istemez. O güzelliği aşarak, ondaki güzelliğin kaynağını bulmasını ister. Eşyadaki güzellik, Allah'ın Cemal sıfatının tezahürü olarak ortaya çıkar. Eşyadaki güzelliği tamamlayan asıl unsur, o eşyanın da kendine göre bir hayatının olduğu ve Allah'ı andığıdır. Bu anlayış içerisinde müslüman sanatçı, örneğin bir ağaç resmi yaptığı zaman, aslında o resmin sadece bir resim olduğunun bilincindedir. O ağaca canlılık veren güç ve kudret karşısında duyduğu saygı ve bu büyük sanat karşısındaki acziyetinin farkındadır. Bir çok müslüman sanatkarın, yaptığı resimlerin altına imza atmayı çok önemli bulmaması, atsalar bile “el-fakir”, “el-Hakir” gibi çeşitli sıfatlar

⁴⁸ Kur'an-ı Kerim, 33 Ahzap, 28

⁴⁹ Kur'an-ı Kerim,15, Hicr 85

⁵⁰ Dölek A, İslam estetiği nasıl mümkündür?, İzlenim dergisi, S.34,(32.sayı)

kullanmaları veya kendi ismi yerine mahlaslarını kullanmaları bu anlayışın neticesi olarak düşünülmelidir.⁵¹

Daha çok tasavvufi bir hayat anlayışına sahip insanlarda görülen ve eşyada vahdeti yakalama veya eşyada Allah'ın eserin görme girişimi olan Vahdet-i Vücut anlayışının, bu fikirden hareketle daha kolay anlaşılacağı bir gerçektir. Panteizm'den farklı bir anlayış olan Vahdet-i Vücut, eşyada Allah'ın birliğini görebilmektir.⁵² Tanrının aleminden farklı bir varlığının olmadığını savunan Panteizm ise Tanrı'nın eşyada kendini yenilemesi anlamı içirmektedir.⁵³ Bu ise ilahi dinlerin genel amacı olan Tevhit inancına aykırı bir durumdur.

5. Ni'me :

Ni'me, Arapça'da övme için kullanılan ve “ne de güzel”, “ne güzel oldu” anlamına gelen bir fiildir. İnsanın kendisinden lezzet aldığı, haz duyduğu güzel bir haldir. Övme amacı için kullanılır.⁵⁴ Kelime, hoşluk, tatlılık, yumuşaklık ve fayda ifade eder. Buradaki güzellik, Allah'ın kullarına verdiği nimetlerle ilgili bir güzelliştir.⁵⁵

Yeryüzünden fitnenin kaldırılması için insanlarla savaşmayı emreden âyetten sonra, insanların bu durumlarından vazgeçmemeleri halinde, Allah'ın her şeyi bildiğini, onların kalplerinde taşıdıkları niyetleri de bildiğini ifade eden âyette, Allah'ın ne güzel bir yardımcı ve dost olduğu anlatılır. “ *Yok vazgeçmez de tekrar eskiye dönerlerse artık bilin ki, Allah sizin yardımcınızdır. O ne güzel dost, ne güzel yardımcıdır.* ”⁵⁶

Kur'an-ı Kerim, iman edip güzel davranışlarda bulunanlar için Cennette hazırlanan karşılama ve nimetleri sayarken, “...*O ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!*”⁵⁷ ifadelerinde verilecek nimetler için “ni'me” kelimesini kullanır. Böylece insanlar dünyada fert ve toplum olarak, hayatlarını güzel yaşamaya teşvik etmiş olmaktadır.

⁵¹ Ayvazoğlu B, İslam Estetiği, s 52

⁵² Ayvazoğlu, age, s.45-47

⁵³ Bolay S. H. Felsefi Doktrinler Sözlüğü, Ötüken yayımları, İstanbul, 1981, s.213.

⁵⁴ El-İsfehani, El Müfredat, S.499

⁵⁵ Ünal, age, s.488.

⁵⁶ Kur'an-ı Kerim, 8 Enfal, 40

⁵⁷ Kur'anı kerim, 18 Kehf, 31

Kur'an-ı Kerim, Nuh peygamberin duasından bahsederken de “ni’me” kelimesini kullanır. Bu âyette Nuh peygamberin duasını kabul edişinin güzelliğini anlatır. *“Andolsun ki, Nuh bize seslenip dua etmişti de biz de ne güzel kabul etmiştik.”*⁵⁸

Kur'an-ı Kerim, *“... (Salih) amel işleyenlerin ödülü ne güzeldir.”*⁵⁹ *“(iyi) amel yapanların karşılığı ne güzeldir!”*⁶⁰ âyetlerinde olduğu gibi, salih ve iyi amel işleyenlerin mükafatının güzel olacağını “ni’me” kelimesini kullanarak haber vermektedir.

Davut peygambere oğlu Süleyman’ın verilişini anlatan, *“Bir de Davud’a Süleyman’ı bahsettik. Süleyman ne güzel kuldu. Çünkü o seslice tesbih edip Allah’a yönelirdi.”*⁶¹ âyetinde Süleyman peygamberin güzel bir kul oluşu övülürken “ni’me” kelimesini kullanır.

Dünya hayatında iyilik yapmayı adet haline getiren, bunu devamlı olarak yapma gayreti içinde olan ve Allah’a karşı sorumluluklarını yerine getirme bilinci içinde olan müslümanların, bu iyiliklerin karşılığını yaşarken görebileceklerini, ama asıl mükafatın ölümden sonra olacağını “Ni’me “ kelimesi ile açıklar. *“... iyilikte devamlı olanlar bu dünyada iyilik bulacaklardır; böylelerin öte dünyada tutacakları yurt çok daha hayırlı olacaktır. Ne güzel bir yurt, Allah’a karşı sorumluluk bilinci taşıyanların yurdu !”*⁶²

Görüldüğü gibi “Ni’me” kelimesi Kur’an’da, Allah’ın insanlara gerek bu dünyada ve gerekse ahirette verilecek olan nimetlerin güzelliğini ifade etmede kullanılmıştır.

“Ni’me” kelimesi, içinde “mükemmellik” anlamını da barındırmaktadır. Çünkü “ni’me” kelimesi, daha çok Allah’ın insanlara verdiği mükafat ve bu mükafatların veriliş şeklinin güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır. Yani verdiği zaman karşılıksız ve sınırsız veren, başa kakmayan, nimet verdiğinde herhangi bir beklentisi olmadan veren bir varlık. Bu tür güzel hasletlerin insanlarda da oluşması, Kur'an-ı Kerim’in temel amaçlarından biridir. Böylece insanların birbirleri ile olan

⁵⁸ Kur’anı kerim, 37 Saffat, 75

⁵⁹ Kur’anı kerim, 29 Ankebut, 58

⁶⁰ Kur’anı kerim, 39 Zümer, 74

⁶¹ Kur’anı kerim, 38 Sad, 30

⁶² Kur’an-ı Kerim, 16 Nahl, 30

ilişkilerinin güzelleşmesi söz konusu olacak ve toplumun tüm fertlerinde bu güzellikler görülebilecektir. Bu, ahlaki ve toplumsal güzelliğin ortaya çıkmasında ana etkenlerden biridir.

6. Sürur

“Sürur” kelimesi sözlükte, sevinç, arzu edilen veya hoş giden bir şeyin gerçekleşmesiyle duyulan heyecan” anlamında kullanılmıştır.⁶³

Kur'an-ı Kerim, özellikle hayvanlardaki güzelliği ve onlardan alınan zevki, süruru beraber zikreder. *“O hayvanları, akşam vakti getirirken ve sabahleyin salarken, onlarda sizin için bir güzellik ve zevk vardır.”*⁶⁴ âyetinde sözü edilen güzellik ve zevk; sağlıklı, besili ve güzel yürüyüşlü hayvanları seyretmek şeklinde yorumlanmıştır.⁶⁵ Hayvanların sahipleri, akşam vakti, hayvanlarının doymuş olarak eve dönmeleri, hayvanların yavruları ile buluşmalarında alınan zevki, heyecani dile getirmesi, estetik duygu açısından önemlidir. Hayvan sahiplerinin hissettikleri bu duygunun hiçbir maddi karşılıkla ölçülmesi mümkün değildir.

Ancak Kur'an-ı Kerim, hayvanlardaki bu güzelliği ortaya koyarken, insanların aynı zamanda onlardan fayda da sağladığını açıklamaktadır. Bu durum, Estetik hazzın menfaat içermemesi tarzında Alman filozof İ.Kant tarafından ileri sürülen anlayışa aykırı bir durum arz etmektedir. *“Bu hayvanlar, ancak güçlüklerle varabileceğiniz bir memlekete yüklerinizi taşır...”*⁶⁶ böylece, gelişleri ile zevk aldığımız ve sürur duyduğumuz hayvanlardan aynı zamanda menfaatleniriz. Bu durum, bir sonraki âyette daha açık bir şekilde dile getirilmektedir: *“Hem kendilerine binesiniz, hem de ziynet olsun diye atları, katırları ve merkepleri yarattı. Ve şu anda bilemeyeceğiniz daha nice şeyler yaratacak.”*⁶⁷ Hem güzel, hem zevk ve sürur veren ve hem de menfaatlenilen varlıklar yaratılmış olduğunu belirten Kur'an-ı Kerim, gelecekte de aynı estetik duyguları yaşatacak ve aynı zamanda ondan insanların menfaat sağlayacağı yeni şeylerin yaratılacağını da haber vermektedir. Burada şu tesbiti yapma zorunluluğu vardır: Kur'an-ı Kerim, estetik duyguların, insanlarda, hiçbir çıkar sağlamadan oluşmasının mümkün olmadığını ima eder.

⁶³ Ağakay M.A, Türkçe Sözlük, TDK yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1966, s.640.

⁶⁴ Kur'an-ı Kerim, 15 Nahl, 6

⁶⁵ Es-Sabuni, age, C.III, s. 303.

⁶⁶ Kur'an-ı Kerim, 6 Nahl, 7

⁶⁷ Kur'an-ı Kerim, 6 Nahl, 8

Güzel olan herhangi bir şeyden zevk alınabilir, ancak fayda da sağlanabilir. Bu durum estetik duygunun yok olduğu anlamı içermez. Bir yazar tarafından da kaydedildiği gibi, “Avrupada yarım düzine müze vardır ki, galerileri baştanbaşa günlük hayatının ince çeyizleri ile, vazolar, kaşıklar, taraklar, küpler ve kalkanlar ile doludur. Bunların hepsi kullanmak üzere yapılmıştı; bir işe yarasın diye meydana getirilmişti. Fakat zamanımızın insanının nostaljik bakışları, bunların görevlerine değil, her şeyden önce süs bakımından mükemmelliklerine takılmaktadır. İnsanlığın günlük hayatlarında kullanmak üzere yaptıkları şeylere, biz hemen hemen sadece güzellik için yapılmış şeylermiş gibi bakıyoruz.”⁶⁸

Kur'an-ı Kerim’de bir diğer âyette de, Musa peygamberin, İsrail oğullarına Allah’ın bir inek kesmelerini emrettiğini söylediğinde, İsrailoğullarının, ineğin vasıflarını sormaları üzerine inen âyette, ineğin, çok güzel sarı bir renge sahip olduğunu ve bakanlara surur verdiği açıklanmaktadır.⁶⁹ Bu bakışın estetik duygu meydana getirdiğinde şüphe yoktur. Çünkü ineğe bakanlar, hem Allah’ın emrini yerine getirecekleri için, hem de ineğin güzelliğinden dolayı sürur duyuyorlardı. Yani ineğin güzelliğini fark etmeleri yanında, ondan aynı zamanda hissi fayda da sağlamış oluyorlardı.

Böylece, Kur'an’da, surur kelimesi, estetik haz alma anlamında kullanılmıştır. Ancak, insanlar estetik haz aldıkları şeylerden aynı zamanda çeşitli menfaat de sağlamaları söz konusu olmaktadır.

⁶⁸ Edman I, Sanat ve İnsan, Estetiğe Giriş, s.19-20, (Çev:Turhan Oğuzkan), DK Müdürlüğü, İstanbul, 1966

⁶⁹Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara,67-69

7. Esmâ'ül-Hüsnâ :⁷⁰

“İsm” kelimesinin çoğulu olan “esma” kelimesi ile “güzel, en güzel” anlamındaki “Hüsna” kelimelerinden oluşan “Esmâ'ül-Hüsnâ” terkihi, âyetlerde Allah’a nispet edilen isimleri ifade eder. Bir şeyin ismi dendiği zaman, o şeyin özünden, cevherinden, yapısından ileri gelen özellikten ve niteliklerinden bahsediliyor demektir.⁷¹ Allah’a nispet edilen isimlerin, çeşitli kaynaklarda yüzden fazla olmasına karşın, esmâ'ül-hüsnâ olarak vasıflanan isimler denilince daha çok Allah’ın doksan dokuz ismi anlaşılır ve doksan dokuz isimle sınırlandırılmıştır.⁷² Bu terkip Kur'an-ı Kerim’de dört yerde geçmekte ve sadece Allah için kullanılmaktadır.

Esmâ-i Hüsnâ hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar içinde konumuzla alakalı olan en önemli görüş, Yaratıcının, inanan insanlar tarafından daha iyi tanınması, O’nun sadece zihni bir varlık olmadığı, aynı zamanda fiilen de var olduğunun en büyük ispatı olduğunu ifade etmesidir. Bir başka açıdan bakıldığında, Allah’ın aklen var olduğunu kavrayan insanın, onunla gönül bağı oluşturabilmesi açısından esmâ'ül-hüsnâ’nın ifade ettiği manaların önemi büyüktür.⁷³ Kur'an-ı Kerim dua ederken bu isimlerle dua edilmesini istemekle, bu gönül bağının önemine işaret etmektedir. “Oysa en güzel isimler (yalnızca) Allah’a aittir. Bundan dolayı Allah’a onlarla dua edin. Onun isimlerinde sapıklık eden inkarcıları terk edin....”⁷⁴

⁷⁰ Tirmizi tarafından rivâyet edilen ve yaygın kullanıma sahip olan Allah’ın güzel isimleri şunlardır: Adl (Mutlak adalet sahibi), Afv (günahları affeden), Ahir (Varlığının sonu olmayan), Ali (en yüce, aşkın olan), Alim (Hakkıyla bilen), Allah (Varlı zorunlu olan zatın özel ve en kapsamlı adı), Azim (Ulu), Bais (Ölümünden sonra diriltlen), Baki (Varlığının sonu olmayan), Bari (Bir model olmaksızın canlıları yaratan), Basit (Rızkı genişleten), Basir (Gören), Batın (Gizli), Bedi (Eşi ve örneği olmayan, sanatkarane yaratan), Ber (İyilik eden), Cami (Toplayıp düzenleyen), Cebbar (İradesini her durumda yürüten, yaratılmışların halini iyileştiren), Celil (Azamet sahibi), Dar (Zarar veren), Evvel (Varlığının başlangıcı olmayan), Fettah (İyilik kapılarını açan), Gaffar (Daima affeden), Gafur (Bütün günahları bağışlayan), Gani (Her şeyden müstağni), Habir (Her şeyin iç yüzünden haberdar olan), Hadi (Yol gösteren), Hafid (Alçaltan), Hafiz (Koruyup gözetten), Hak (Fiilen var olan), Hakem (Son hükmü veren), Hakim (Bütün emirleri ve işleri yerli yerinde olan), Halık (Takdirine uygun bir şekilde yaratan), Halim (Acele ve kızgınlıkla muamele etmeyen), Hamid (Övülmeye layık), Hasib (Kullarına yeten, onları hesaba çeken), Hay (Ebedi hayatla diri), Kabiz (Rızkı tutan, canlıların ruhunu alan), Kadir (Her şeye gücü yeten), Kahhar (Yenilmeyen yegane galp), Kavi (Her şeye gücü yeten), Kayyum (Kainatı idare eden), Kebir (Ulu), Kerim (Fazilet türlerinin hepsine sahip), Kudüs (Her eksiklikten münezze), Latif (Yaratılmışların ihtiyaçlarını karşılayan), Macid (Şanlı Şerefli), Malikü'l-Mülk (Mülkün sahibi), Mani (Dilemediği şeyin gerçekleşmesine müsaade etmeyen), Mecid (Şanlı Şerefli),

⁷¹ Esed, age, C.1, s.312

⁷² Topaloğlu B. TDV İslam Ansiklopedisi, Esmâ-i Hüsnâ Md. C.11,s.404

⁷³ Topaloğlu, aynıyer.

⁷⁴ Kur'an-ı Kerim, 7 Araf, 180

İslam dininin nüzulünden önce, Rahman kelimesinin, Arabistanın bazı bölgelerinde tanrının adı olarak kullanılmış olmasından dolayı, Hz. Peygamberin Allah'ın Rahman ismi ile dua etmesini yadırgayanlar⁷⁵ için inen âyette, "Allah" demekle "Rahman" demenin farklı olmadığını belirtir ve en güzel isimlerin Allah'a ait olduğu vurgusu yapılır. *"Sen onlara de ki: İster "Allah" deyin, ister "Rahman" deyin, nasıl çağırırsanız çağırın. En güzel isimler O'nundur..."*⁷⁶

En güzel isimlerin Allah'a ait oluşu ile tevhit akidesinin yan yana zikredilmiş olması da, aslında bu isimlerin sadece güzel isimler olarak anlaşılmaması gerektiğini, bu isimlerin, aynı zamanda, İslam akidesi ile doğrudan bağlantılı olduğunu ifade eder. Böylece Allah'ın en güzel isimleri olan Esmâ'ü'l Hüsnâ'nın, inanç boyutu ile de doğrudan bağlantılı olduğu ortaya çıkar. Bundan dolayı, *"Allah O'dur ki, kendisinden başka hiçbir ilah yoktur. En güzel isimler O'nundur..."*⁷⁷ âyetiyle vurgulanan husus, inanç ve estetiğin birbiri ile olan ilgisini ortaya koymaktadır.

Allah'ın isimlerine güzelliğin nisbet edilmesinde iki temel husus hemen farkedilir. Bunlardan bir, bu isimler, sadece, Allah'a aidiyeti nedeniyle güzeldir. Diğeri ise, bu isimler ifade ettikleri anlamlarla insanlara rehberlik etmektedir. Diyebiliriz ki, insanların Allah'ın güzel isimlerinin anlamlarından hareketle kendilerini yönlendirmeleri sonucu, hayata ve olaylara bakışlarını doğrudan etkilemektedir. Nitekim, cüzi iradelerini aşan her olayda hikmet aramaları, ders çıkarmaları ve vakıya uygun anlam taşıyan Allah'ın güzel isimlerinden birini benimsemek suretiyle, olaylar karşısında davranış geliştirmeleri bunu göstermektedir. Aynı şekilde Esmâ'ü'l-Hüsnâ'yı anlamları ile kavramış ve içselleştirmiş olan bir kimsenin, ailesi, arkadaşları, çevresi ve diğer canlılarla olan ilişkilerinde bu güzel isimlerin tesirleri açık bir biçimde gözlemlenebilir.

İnsanların Allah'ın güzel isimlerini hüsnü hat halinde evlerinin müstesna yerlerine asmaları, dillerine virt edinmeleri de dikkate değer hususlardandır. Böylece Esmâ'ü'l-Hüsnâ, hayatın bir parçası haline getirilmektedir. İnsanların fert ve toplum olarak, güzel ahlaka ulaşmalarında Esmâ'ü'l-Hüsnâ'nın bu çok yönlü anlamları ile

⁷⁵ Topaloğlu, agm, s.405

⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, 17 İsra, 110

⁷⁷ Kur'an-ı Kerim, 20 Taha, 8

etkili olduğu açıktır. Kur'an-ı Kerim bunu “ *Allah’ın boyası ile boyanmak* ”⁷⁸ olarak ifade eder.

Allah’ın güzel isimleri arasında bulunan “ Bedi’ ” ismi, “eşi, örneği ve modeli olmadan, sanatkârane yaratan” anlamındadır. Gökler ve yer O’nun bu sıfatının tecelliğahi, adeta uçsuz bucuksuz bir ilahi sanat galerisidir.⁷⁹ Bedi’ ismi, Kur'an-ı Kerim’de iki yerde geçmektedir. Bakara suresinde yer alan âyette, “O, *Göklerin yerin yaratıcısıdır*”⁸⁰ şeklinde kullanılmıştır. Allah’ın yaratma sıfatlarından biri olan Bedi’ ismi, aynı zamanda inananların tefekkür etmesinde yardımcı olacak bir potansiyele sahiptir. Göklerin ve yerin yaratılması kadar önemli bir yaratma işlevini, Allah’ın, Kur'an-ı Kerim’de tasvir ve tavsiye ettiği gibi anlayabilmek ve diğer insanlara anlatabilmek de ayrı bir güzellik kaynağı olacaktır.

Estetik bakışın görmezden gelemeyeceği Esmâü’l-Hüsna içindeki bir başka Allah’ın güzel ismi, “düzelten, şekil veren, iyi eden, güzel yapan”⁸¹ anlamlarını içeren “Bâri” ismidir. Allah, gerek insanı ve gerekse diğer canlıları yaratması ve yaratılan varlıkları kendilerine has özellikler vermesi, şekillerini düzenlemesi de Bâri ismi ile olmuştur. “*O, yaratan, var eden, varlıklara şekil veren Allah’tır*”⁸²

“Şekil veren” anlamında Allah’ın güzel isimlerinden biri de, “ *Rahimlerde size dilediği gibi şekil veren O’dur.*”⁸³ “...Size şekil vermiş, sonra şekillerinizi güzelleştirmiştir.”⁸⁴ âyetlerinde geçen “Musavvir” ismidir. Musavvir, şekil veren ve şekilleri güzelleştiren anlamında kullanılmıştır. Bilindiği gibi yaratılan bir varlığı güzelleştirme eylemi, aynı zamanda estetik ve sanatla ilgili bir eylemdir.

Konumuzla ilgili bir diğer güzel isim de Allah’ın “Latif” ismidir. Latif ismi “incelik gösteren, sezilmez yollardan nimetler veren, en ince işlerin içlerini bilen” anlamlarında kullanılmıştır.⁸⁵ “*Hiç yaratan bilmez mi? O, en ince işleri görüp bilmektedir ve her şeyden haberdardır.*”⁸⁶ âyetinde Allah’ın yarattığı varlıkların en ince noktasına kadar bildiğini ifade etmektedir. Bu incelik, Allah’ın yaratılan

⁷⁸ Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara, 138

⁷⁹ Karaman H, Kur'an'da Güzellik, İzlenim Dergisi (32.Sayı), İstanbul, 1996, s.10.

⁸⁰ Kur'an'ı Kerim, 2 Bakara, 117

⁸¹ Toptaş M, E-Esma'ül-Hüsna, Çantaş Yayınları, İstanbul, 2000, s.49.

⁸² Kur'an'ı Kerim, 59 Haşr, 24

⁸³ Kur'an'ı Kerim, 3 Al-i İmran, 6

⁸⁴ Kur'an'ı Kerim, 40 Mümin, 64; 64 Teğabun, 3

⁸⁵ Toptaş, age, s.83

⁸⁶ Kur'an'ı Kerim, 67 Mülk, 14

varlıkların madde olarak en ince noktalarına kadar bilmesini içine aldığı gibi, insanların yaptıkları işlerde gerçek niyetlerinin ne olduğunu bilmesini de içerir. Taşıdığı anlam bakımından Latif isminin konumuzla ilgili bir diğer boyutu ise insanları incitmeksizin, nezaketle iyilik yapmaya teşvik etmesidir. Çünkü Allah, her varlığa ihtiyacını asla başa kakmaksızın ve menfaat gözetmeksizin vermektedir. Bu açıdan daha önce sözünü ettiğimiz güzel davranışlar geliştirmede esmâü'l-hüsna'nın müspet tesirini ve öğretici fonksiyonunu görmek mümkündür.

8. En Güzel Kıssa

Kur'an-ı Kerim, anlatılan konunun muhatap tarafından en güzel şekilde anlaşılabilmesi ve ibret alınabilmesi amacıyla konu ile ilgili geçmiş insanların ve peygamberlerin başlarına gelen olaylardan söz eder. Bunlara kıssa denir. Kıssalarda temel amaç, geçmişte yaşamış insanların hayatlarında yaptıkları hataları vurgulamak ve okuyan insanların bu tür hatalara düşmemeleri için öğüt vermektir.

Kur'an-ı Kerim'de kıssaların anlatımında öğretici bir usul göze çarpmaktadır. Kıssalar baştan sona anlatılmayıp, bahse konu olayla ilgili kısa bilgi verilir, olayın kahramanlarının akibeti etkileyici bir tarzda dikkatlere sunulur. Doğal olarak, Kur'an-ı Kerim muhatabın bu olaydan ders alması ve davranışlarını ona göre düzenlemesi ve güzel ahlaklı insanın şekillenmesi istenmiş olur. Örneğin Allah inancından bahsederken, İbrahim Peygamberin, Nemrut'la olan güzel konuşması aktarılır, ancak olayın sonrası ile ilgili bilgi verilmez⁸⁷.

Bu özellik, Kur'an-ı Kerim'de anlatılan tüm kıssalar için geçerli olduğu halde, sadece Yusuf peygamberin kıssasında farklı bir yol gösterilmiştir. Yusuf peygamberin hayatının her safhası anlatılmakta ve başından geçen ibretli olayların tümü ortaya konarak, okuyan ve dinleyen insanların bu olaylardan ibret almaları ve kendi hayatlarını gözden geçirmeleri ve insani güzelliği bozan kıskançlık, hırs, tama gibi kötü duygulardan kendini koruması öğütlenmektedir. Zaten en güzel kıssa oluşunun ana nedeni de burada yatmaktadır. Sure başlarken Hz. Peygamber'e, "*Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle biz, kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Gerçek şu ki, daha*

⁸⁷ Kur'an'ı Kerim, 2 Bakara, 258

önce senin bundan hiç haberin yoktu."⁸⁸ ifadesi ile en güzel kıssa olarak vasıflamaktadır.

Daha öncede bahsettiğimiz gibi, estetik bilimi anlatım şekli olarak da ele alınmaktadır. Yani estetik, sanatsal duyguları anlatır veya dışavurur. Buna göre herhangi bir sanat eseri çeşitli duygular içerdiği için, sanat eseridir.⁸⁹ Bu duygu, sanatçının eserinde vermek istediği mesaj ile seyreden veya dinleyenin algıladığı mesajın buluşması sonucu ortaya çıkan duygu olmaktadır. Böyle bir duygu içinde Yusuf suresini ele aldığımız zaman, sure içinde anlatılan sevinç, hüzn, ümit, tavsiye, ders ve topyekün bir hayat anlayışı mevcuttur. Bu sureyi okuyan kişi, anlayabildiği ölçüde kendisi için faydalı bilgiler alma yanında, bir duygu seline bürünür. Yusuf peygamberin çektiği sıkıntıları, kendinde yaşar. Kardeşlerinin yaptığı kötülükten ve Yakup peygambere söyledikleri yalandan nefret eder. Yakup peygamberin gerçeği bildiği halde, kimseyi suçlamadan, başına gelenlere sabr etmesi karşısında gıpta eder. Kendinin aynı durumda olması halinde nasıl davranacağını düşünür. Yusuf peygamberin sonunda bütün dertlerinden kurtulup, güzel günlere kavuşması ile içi ferahlar. Sonunda kardeşlerini affetmesi ile okuyucuda oluşan olumlu duygular zirveye çıkar. Zaten Yusuf suresinin verdiği mesaj da, hayatın bu duygularla yoğrulmuş olduğudur. Böylece Yusuf suresinde hem Allah'ın verdiği mesaj anlaşılmış, hem okuyucu oluşan duygularla kıssanın bir parçası haline gelmiş olur. Ortaya çıkan bu duyguların hiç birinde, maddi menfaat ve çıkar söz konusu değildir.

⁸⁸ Kur'an'ı Kerim, 12 Yusuf, 4

⁸⁹ Turgut İ, Sanat Felsefesi, Üniversite Kitapevi, İzmir, 1993, s.99.

İKİNCİ BÖLÜM

A. KUR'AN-I KERİM'DE GÜZEL KAVRAMI

Yaratılışı veya tabiatı gereği güzellik kavramı, insanoğlunun tarih boyunca gündeminden düşmeyen en temel konulardan birisi olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de, güzel ve güzellikten bahseden kavramların tümünde ele alınan husus, güzel sayılan ve güzelliğinden bahsedilen tüm varlıkların, insan hayatının içinde bulunması meselesidir. Kur'an-ı Kerim güzellik kavramını bir fantezi olarak ele almaz. Kur'an-ı Kerim'in insanlara anlattığı güzel ve güzellik, bizzat hayatın içinde ve hayattan bir parçadır. Hatta bu iki kavram olmadığı zaman, yaşamın ve ölümün bir anlamı kalmaz. Böylece Kur'an-ı Kerim, güzel ve güzellik kavramını, müzeden çıkarır, duvardaki tablodan indirir ve kullandığımız tabağa, yediğimiz yemeğe, ailemizle olan ilişkimize, arkadaşımızla yaptığımız selamlaşmaya, muhtaç durumdaki komşumuza yaptığımız yardıma, hatta ölüm sonrası hayatımıza kadar yayar ve düzene sokar. Bu yüzden, İslam estetiğinin içinde Tevhid inancı vardır.⁹⁰

Kur'an-ı Kerim, güzelliğin her türüne yöneltmede bulunarak, eserden müessire geçilmesini ister. Yani, tabiî güzellikten, canlılardaki güzelliğe, canlılardaki güzellikten ruhlardaki güzelliğe, ve ruhlardaki güzellikten davranışlardaki güzelliğe geçilmelidir.⁹¹

Kur'an-ı Kerim, özellikle maddi imkansızlık içinde olan insanlara etki ederek, şeytani güzellikten, yani şeytanın kötü şeyleri güzel göstermesinden bahseder. Bu tür güzelliğin önce şeytandan kaynaklandığını ifade eden Kur'an-ı Kerim, güzelliğin bu türünün, Allah'ın emir ve yasaklarını göz ardı ederek yaşayan kimselerde ortaya çıktığını bildirir. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın gönderdiği elçilere sırt dönenlere, bir ceza olarak, bütün dünya güzelliklerinin ardına kadar verildiğini, ancak yaşamlarının sonuna geldiklerinde bu güzelliklerin onlara hiçbir faydasının olmadığını ifade eder. Bu anlayış içinde bakıldığında, Kur'an-ı Kerim'in güzelliği “güzel olan” ve güzel gibi görünen” olmak üzere iki bölüme ayırmış olmaktadır. Bunlardan güzel gibi görünenler, Allah'dan yüz çeviren kişilere verilen güzellikler olarak algılanmaktadır. Bu dünyada elde edilen bu güzellikler, kalıcı olmadığı gibi, gerçek mutluluğu da

⁹⁰ Dölek, agm, s.34

⁹¹ Kutup M, İslam Düşüncesinde Sanat, (Terc: Akif Nuri) Fikir Yayınları, İstanbul, 1981, s.285.

vesile olmaz. Hatta âyetle, zevk içinde yaşarken ansızın yakalandıklarından ve helak edildiklerinden bahsederek, bu tür güzelliğin, sahip olan kişi açısından sıkıntı kaynağı olacağı vurgulanmaktadır. “ *Sonra, kendilerine yapılan uyarıları göz ardı ettiklerinde bütün (güzel) şeylerin kapılarını onlara ardına kadar açtık ve kendilerine bağışlanan şeylerden zevk alarak yararlanmaya devam ederlerken onları apansız yakaladık: işte o anda bütün ümitlerini kaybettiler.* ”⁹²

Müslüman düşünürlerde güzel ve güzelliğe ait konulara ilginin, antik filozofların eserlerinin tercüme edilmesi ile başladığını iddia edenler olsa da⁹³, Kur'an-ı Kerim'de bulunan âyetlerde, güzel, bir değer olarak ele alınmakta, insanlara gerek günlük hayatlarında ve gerekse ibadet ve ahlaki davranışlarında bu güzellikleri uygulamaları tavsiye edilmekte, hatta yer yer emir niteliği taşıyan ifadeler kullanılmaktadır. Burada şunu da belirtmekte fayda vardır. Müslümanlarda, batılı anlamda heykelcilik, portre çizimi gibi sanat ve estetik anlayışı yok denilebilir.⁹⁴ Çünkü gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse hadislerde bu tür sanat ve estetik anlayıştan bahsedilmez. Hatta bu tür girişimlerin önü kesilmiştir. Özellikle tapınma için yapılan heykel ve resimler tamamen yasaklanmıştır.⁹⁵ Allah'ın yaratma sıfatı açısından bakılarak sanki Allah'ın yaratmasının taklit edildiği izlenimi vermiş olması bakımından da tartışılmıştır. Nitekim Michalangelo'nun ünlü Musa heykelini bitirdikten sonra karşısına geçip, “Ey Musa, konuşsana, niçin konuşmuyorsun?” diye haykırması, insanın içindeki yaratan varlık olma amacının tipik bir örneğini ortaya koymaktadır⁹⁶. Böyle bir sanat anlayışı elbette İslam estetik ve sanat anlayışında yer bulamaz. Çünkü İslam inancında yaratan tek varlık vardır. O da Allah'tır. Allah tarafından gönderilen bütün peygamberler, istisnasız olarak, puta tapanlarla mücadele etmiş ve insanların putlara tapmalarını engellemeye çalışmışlardır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de, Hz.Musa'nın Tur dağına davet edilmesi üzerine, kavmini Harun peygambere bırakması ile başlayan süreçte, İsrail oğullarının Samiri tarafından yapılan inek şeklindeki puta tapmaya başlamaları

⁹² Kur'an-ı Kerim,6 En'am, 43-44

⁹³ Bu konuda çeşitli görüşler için bkz: Aydın M.S. Din Felsefesi, s.202(12 nolu dipnot)

⁹⁴ Bkz. Çam N. İslamda Sanat Sanatta İslam, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, s.18-42.

⁹⁵ Bkz. Çam N. Age, Aynı yer.

⁹⁶ Ayvazoğlu, İslam Estetiği, s.19

kınanarak anlatılır.⁹⁷ Bu anlatımdan da anlaşıldığına göre, ilahi dinlerin tamamında, özellikle tapınmaya mahsus heykel yapımı yasaklanmıştır.⁹⁸

Antik çağdan günümüze, sürekli tartışma konusu olan, tabiatta bulunan güzellikleri estetik açıdan güzel kabul edilip edilmeyeceği konusunu Kur'anî bakış tarzı ile ele aldığımız zaman, doğa güzelliklerini de Allah'ın sanatını ortaya koyması açısından birer sanat ürünü olarak görmek gerektiği anlaşılmaktadır. Çünkü Kur'an-ı Kerim, yeryüzüne ve gökyüzüne bakarak Allah'ın yaratması hakkında düşünerek, bunlardan ibret almak gerektiğini tavsiye eder. *“Biz her şeyden iki çift yarattık. Umulur ki , iyice düşünürsünüz.”*⁹⁹ Böylece Kur'an, gerek sanata ve gerekse güzelliklere bakışın amacını da ortaya koymuş olur; o amaç da, bu güzelliklerin farkına varmak ve Allah'ın yaratması hakkında düşünerek ibret almaktır.

Yeryüzünü güzel kılmanın ve güzel nimetlerle insanları donatmanın amacı nedir? Kur'an-ı Kerim, bu sorunun cevabını verirken aynı zamanda yaşamın amacını da ortaya koymuş oluyor. Kur'an-ı Kerim, bu amacı, insanların nasıl davranacaklarını ortaya koymak yani imtihan amacı taşıdığını söylemektedir. Buna göre güzelliklere sahip olan insanlar, hayatlarını nasıl ve ne şekilde geçireceklerinin imtihanı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. *“Gerçek şu ki, yeryüzünde güzel olan ne varsa Biz hepsini, hangisinin daha iyi davranacağını ortaya koymak üzere, insanları sınamak için bir araç kıldık.”*¹⁰⁰

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın yaratmasında asla çirkinlik bulunmadığını ifade eder. Çünkü çirkinlik eksiklikten meydana gelir. Yaratılan bir şeyin eksik olması, işlevini görememesi, insanlar tarafından çeşitli şekillerde tenkit edilmiş olması çirkinliği ortaya koymaktadır. Allah'ın yaratmasında böyle bir eksiklik söz konusu değildir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim, insanların gökyüzüne bakmalarını tavsiye eder. Bu bakışın bir kere değil, tekrar tekrar yapmalarını tavsiye eder. Burada tekrar tekrar bakmaktan kasıt elbette araştırmadır. Yani araştırın bakalım bir eksiklik, bozulma bulabilecek misiniz? şeklinde meydan okumayı içermektedir. Bu çağrının dünya durdukça geçerli olacağını bildiğimize göre, insanların ellerindeki her türlü teknolojik aletle araştırma yapmalarını ve evrenin yaratılmasında herhangi bir

⁹⁷ Kur'an-ı Krim, 20 Taha, 83-98

⁹⁸ Ayvazoğlu, age, s.21

⁹⁹ Kur'an-ı Kerim, 51 Zariyat, 49

¹⁰⁰ Kur'anı Kerim, 18 Kehf, 7

denge-sizlik bulunmasının söz konusu olmayacağını görmelerini ve Allah'ın yaratmadaki mükemmeliğini idrak etmelerini ister. İşte insandaki bu idrak oluştuğu zaman, düşüncedeki güzellik ortaya çıkar. “O, yeri ve göğü, birbirini üzerine yarattı. Rahman'ın yaratmasında bir aykırılık, uygunsuzluk göremezsin. Gözünü döndür de bak, bir bozukluk görüyor musun?. Sonra gözünü tekrar tekrar döndür bak. Gözün aradığı bozukluğu bulamaktan aciz ve bitkin halde sana dönecektir.”¹⁰¹

Kur'an-ı Kerim'in sadece sanattaki güzelliği ortaya koyan bir anlayışa sahip olmadığını daha önce de belirtmiştik. Kur'an-ı Kerim, sanatsal güzellik yanında, insanların sahip olduğu inançların, ahlaki davranışların, tabiattaki güzelliği ve hatta tüm evrendeki güzelliği içine alan bütüncül bir güzellik anlayışına sahiptir. Bu açıdan bakıldığında Kur'an-ı Kerim, güzelliği bir sistem olarak ele alır.¹⁰² Bu sistem içinde, inançta, ibadetlerde ve davranışlardaki güzelliğin asıl amacı, kalp güzelliğini oluşturmaktır. Kur'an-ı Kerim bunu “kalbi selim”¹⁰³ olark vasıflar.¹⁰⁴

Kur'an-ı Kerim güzellik kavramını çeşitli kategorilerde inceler. Bu kategorileri şöylece sıralamak mümkündür

1. İnançta Estetik Boyut
2. İbadetlerde Estetik Boyut
3. Davranışlarda Estetik Boyut

1. İnançta Estetik Boyut

Kur'an-ı Kerim, insanların kendilerini temizlemenin yolunun Tevhit inancı ile olması gerektiğini açık bir şekilde ifade eder. Kur'an-ı Kerim, şirki affedilmeyen günah olarak görür. Bu konuda “Allah, kendisine şirk koşanları bağışlamaz.”¹⁰⁵ âyeti bunun en açık delilidir. Bağışlanmayan tek günah şirk'tir. “Allah. Kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bundan başkasını dilediğine bağışlar.”¹⁰⁶ Kur'an-ı Kerim'de bulunan âyetlerin geneline baktığımızda şirkin ve küfrün en büyük kirlilik olduğu, inanç açısından tüm güzellikleri gölgelediği anlaşılmaktadır. Bu açıdan İslam

¹⁰¹ Kur'an-ı Kerim, 67 Mülk, 3-4

¹⁰² Dölek, agm, s.35

¹⁰³ Kur'an-ı Kerim, 26 Şuara, 89

¹⁰⁴ Bozkurt N, Hadisler, Sanat ve Estetik, İzlenim Dergisi, (sayı 32), Nisan 1996, İstanbul, s.8.

¹⁰⁵ Kur'an-ı Kerim, 4 Nisa, 48,116

¹⁰⁶ Kur'an-ı Kerim, 4 Nisa,48,116

dinine göre güzelliğin oluşabilmesi için bu iki kirlilikten arınmak gerekmektedir. Bu arınma ise, Tevhit inancına sahip olmakla mümkündür.

İman, her şeyden önce , insanın ruh ve kalp temizliği demektir. İnsan, Allah’a inanmakla benliğini başka şeylerden temizler, Allah şuurunu yerleştirir; küfr ise, kirlilik, kalbin kararması demektir. İman, insanın güzel, temiz ve doğru fiiller yapmasına vesile olduğu halde, küfr, çoğu zaman insanın çirkin ve yanlış işler yapmasına sebep olur.¹⁰⁷

İnancın güzel olmasının bir yönü de kesintisiz oluşudur. Bu konuda; “*...insana bir zarar dokundu mu, hemen içtenlikle (halis olarak) Rabbine yönelerek O’na dua eder. Sonra (Rabbi) ona kendisinden bir nimet verdi mi; önceden O’na yalvardığını unuttur da , O’nun yolundan saptırmak için Allah’a eşler koşturmayı başlar. De ki: “Küfrünle azıcık yaşa, sen ateş halkındansın.”*¹⁰⁸ âyeti zaman zaman yapılan kesintilerin Tevhit inancını ortadan kaldırdığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı şekilde Hz.Peygamber’in Medineye hicretinden sonra Yahudilerin Cebrail’i kendilerine düşman kabul ettikleri için Hz. Peygamber’e iman etmemelerini kınayan”*De ki; her kim Cebrail’e düşman ise iyi bilsin ki, Kur’an’ı senin kalbine Allah’ın izniyle kendinden önceki vahiyleri onaylayıcı müminlere hidâyet ve müjde kaynağı olmak üzere O indirdi. Her kim Allah’a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail ile Mikail’e düşman olursa, iyi bilsin ki, Allah da o kafirlerin düşmanıdır.”*¹⁰⁹ âyeti, inanç konusunda keyfiliğin ve geçiciliğin kesinlikle olmayacağını ortaya koymaktadır.

Kur’an, insanların inanmamaları veya şirk’e düşmeleri yüzünden, birbirlerine karşı dürüst davrandıkları sürece, cezalandırmayacağını belirtir. “*Yoksa, senin Rabbin, halkı (birbirlerine karşı) dürüst davrandıkları sürece, bir toplumu (sırf çarpık inançları) yüzünden onları helak etmez.”*¹¹⁰ Böylece İnançları Kur’an’ın tavsiye ettiği inanca uygun olmasa bile, insanlar birbirlerine karşı dürüst davrandıkları sürece, dünya hayatında onlara azap indirmeyeceğini belirtmektedir. Esed’e göre, Allah’ın bu tür bir müsamaha göstermesinin sebebi, Allah’ın mutlak kudret sahibi olması ve hiçbir korumaya ihtiyaç olmaması, ama insanın zayıf ve

¹⁰⁷ Bayraktar M, İslam İbadet Fenomenolojisi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987, s.27.

¹⁰⁸ Kur’an-ı Kerim, 39 Zümer, 8

¹⁰⁹ Kur’an-ı Kerim, 2 Bakara, 97-98

¹¹⁰ Kur’an-ı Kerim 11 Hud,157

korunmaya muhtaç olmasıdır.¹¹¹ Allah, bu korku ile inanmayı da ortadan kaldırmakta ve insan iradesinin önemini ortaya koymaktadır. Buradan inancın herhangi bir baskı veya korku neticesinde olmaması gerektiği, her insanın hür iradesi ile inanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Zaten zorla ve korkuya dayalı inancın sonunda iki yüzlü olarak ifade edilen insanların ortaya çıktığı tarihi bir gerçektir.¹¹² Bu tür insanlar, iyilik veya güzellik adına herhangi bir değer ifade etmezler.

Başka bir açıdan bakıldığında da, tevhit inancını, inanan kişiler için, manevi güzellik olarak ele almak mümkündür. Münafık olanlar aslında her ne kadar inandık deseler de, bu manevi güzellikten mahrumdurlar. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim, münafıklardan bansederken onların tedirginliklerini dile getirir. *“Onları gördüğün zaman kalıpları hoşuna gider, konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki duvara dayanmış kütükler gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Düşman onlardır. Onlardan sakın. Allah onların canlarını alsın. Nasıl bu hale geliyorlar.”*¹¹³ âyetin tanımlamasında, aslında bu tür insanların dış görünüşlerinin son derece güzel, alımlı, çekici, konuşmalarının düzgün ve her bakımdan dinlenebilir olduğu açıklanmaktadır. Ancak bütün bu dış güzellikleri kendilerinde toplamış olmalarına rağmen, âyette onların sakınılması gereken düşmanlar olarak tanımlaması, Tevhit inancı gibi bir manevi güzellikten yoksun olmalarından kaynaklandığını da belirtmektedir. Böyle bir durumda, insanın dışını güzelleştirmesinin de bir anlamı kalmamaktadır.¹¹⁴ Daha öncede bahsedildiği gibi, bu tür güzellik “güzel gibi görünen” ama aslında güzelliğin oluşmadığı durumdur. Oysa Kur'an-ı Kerim, insanın hem dışının güzel olmasını ve hem de içinin güzel olmasını ister. Dış güzelliği olarak temiz, helal rızıktan elde edilmiş giysiler, evler, günlük kullanım için alınan ve hayatı kolaylaştıran eşyalarının olması yanında, iç güzellik için de, önce her türlü şirkten, küfürden ve günden arınma ve sonra da ibadetlerle ruhunu yüceltme tavsiyesinde bulunur. Böylece insan için gerçek güzellik ortaya çıkmış olur.

Batı estetik anlayışı içinde kalan ve bu kültürü benimsemiş ancak daha sonraki yıllarda İslam dinini kabul ederek yeni bir anlayış ortaya koyan insanlar, güzellik anlayışlarında da köklü değişiklikler ortaya koymuşlardır. Buradaki ana amaç, toplumun temel yapılarını kuvvetlendirecek ve onun ilkelerini sürekli

¹¹¹ Esed, age, s.254(116 nolu dipnot); s.795 (61 nolu dipnot)

¹¹² Sırma İ.S, Medine dönemi ve Cihat, Beyan yayımları, İstanbul, 1986, s.76.

¹¹³ Kur'an-ı Kerim, 63 Münafıkun, 4

¹¹⁴ Altıntaş R, Tevhit ve Estetik ilişkisi, s.244-245

hatırlatacak, estetik tasarım ve hazzın hedeflerini gerçekleştirebilecek yeni bir estetik uslubun oluşmasıdır. Yeni bir anlayışı ortaya koyacak olan sanat eserlerinin ana hedefi, Yüce varlığın ebediliğini, O'ndan başka her şeyin sonlu olduğunu ve O'nun yarattığı her şeyin O'nun kulu olduğu, insan varlığının varoluş sebebini hatırlatmasını sağlayan bir estetik anlayış ortaya konmaktadır. İslam estetiğinin bu hedefine, insanın ve tabiatın tasviriyle ulaşamayacağı açıktır. Yalnızca, Allah'ın tarif edilemez ve tasvir edilemez anlayışıyla, yarattıklarından çok farklı olduğu gerçeğinin anlaşılmasını sağlayan sanat eserlerinin algılanmasıyla bu amaç gerçekleştirilebilir.¹¹⁵ Bu amacın kaynağı elbette Kur'an-ı Kerim olmalıydı. Kur'an-ı Kerim'deki estetik anlayış, gözle görebildiğimiz her şeyin, Allah'ın bize sunduğu güzellikler olduğunun farkına varabilmek üzere kurulmuş bir estetik anlayıştır. Bu anlayış, şirki, küfrü ve nifakı ortadan kaldırır ve inanç boyutunda tevhit anlayışını ortaya koyar. Yaratılan varlıklardaki güzellikleri görebilen insanında Allah'ın varlığı konusunda inancı kuvvetlenir ve tefekkür kabiliyeti artar.

Antik çağdan itibaren filozoflar yaratılmış olan tüm varlıklardaki düzen, intizam, belli bir gayesinin oluşu gibi mükemmelliklere bakarak, bu alemin kendi kendine var olamayacağından hareketle, daha sonraları "Nizam ve Gaye" delili olarak adlandırılan, Allah'ın varlığını ispatlama yoluna gitmişlerdir. Bu delilin başlıca dört safhası vardır;

- A. Alemde var olan her şeyde bir düzen görülmektedir.
- B. Varlıklarda görülen bu düzen, belli gayelere hizmet etmekte ve alemde hayatın devamını sağlamaktadır.
- C. Varlıkların kendi kendilerine bir düzen ve gaye seçmelerine imkan yoktur.
- D. Bu durumda, aleme bu nizam ve gayeyi veren ilim, kudret, irade ve inâyet sahibi bir varlığın bulunması gerekir. İşte bu varlık Allah'tır.¹¹⁶

Bu delil, daha sonra da bahsedileceği gibi, İslam dünyasında el-Kindi tarafından kısmen kullanılmış olup, daha sonraları diğer filozoflar tarafından da kullanılmıştır. Bu delille insanlara, Allah'ın varlığı ispatlanmaya çalışılmış ve her gün gördükleri ve sıradanlaşan ama aslında son derece mükemmel bir yaratma

¹¹⁵ Faruki R, Bilginin İslamileştirilmesi, s.185

¹¹⁶ Aydın S.M, Din Felsefesi, Selçuk yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1994, s.60.

sonucu meydana gelen varlık ve olaylara dikkat çekerek, düşünmelerini sağlamaya amaçlamaktadır.

İnsan fitratında, bilen, ahlaki ve bedii bir varlık özelliği vardır. Kur'an-ı Kerim tüm bilgi yollarını kullanarak, insanda fitrata uygun imkan ve kabiliyet gelişimini destekler. Böylece insan fiziki bir varlık olmaktan çıkarak, müteal olanla bağlantı kurabilen bir varlık haline gelmektedir. Estetik tecrübe kendi başına kıymetli olmakla birlikte, onunla hiçbir yere gidilemese bile, insanı, imana doğru yönlendirir. Bu bazen estetik delil olarak adlandırılan, ama esasta gaye ve nizam delilinin bir parçası olarak da algılanabilecek olan, varlıkların yaratılmalarındaki güzelliği kavrayarak, düşünce boyutunda derinleşme sağlaması açısından son derece önemlidir.¹¹⁷

2. İbadetlerdeki Estetik Boyut

Kur'an-ı Kerim'in takdimine göre insan, yaratılmış varlıkların en şerefli üyesi olduğu gibi, Allah'ın kulu sıfatını da taşır. Bu sıfat insanın manevi yönünü ifade eder. Bu sıfatın gereği olarak kendini yoktan var eden Allah'a karşı şükrünü ifade etmek amacıyla ibadet eder. Bu anlamda insan, ibadet eden kul, yaratan Allah da ibadet edilen Mabut'tur. İnsan Allah'a ibadet etmediğinde, başka varlıklara ibadet ederek Şirk'e düşer. Şirk ise en büyük günah ve aynı zamanda çirkinliktir. Bu açıdan Allah'a ibadet ederken her türlü riya ve gösterişten arınmış olmak gerekmektedir.

Gerek ibadetler ve gerekse iman, insanların yalnızlık duygusunu ortadan kaldırır. İnanan ve ibadet eden kişi bilir ki, kendini her an gören ve gözeten bir varlığa inanmakta ve ibadet etmektedir. Bu duygu, insanların yalnızlık duygusu içinde çeşitli zararlı alışkanlıklar kazanmasını engelleyerek, kişilerin mutluluğu açısından önemli bir işlevi gerçekleştirmiş olur.

Genel manada ibadetlerin tek tip olmaması, farzlar dışında yapılacak ibadetlerin şekli, miktarı, zamanı ve yerinin ibadet edecek kişiye bırakılmış olması ayrı bir güzellik oluşturmaktadır. Çünkü tek tip ibadet emredilmiş olsaydı, insanların davranışları yeknesaklaşır ve yaptıkları ibadetlerden zevk alamazlardı.

¹¹⁷ Aydın M.S, agr, s.75

İbadetler estetik açıdan değerlendirilirken, göz önünde bulundurulması gereken önemli hususlardan biri, ibadetlerde her türlü aşırılıktan kaçınarak, denge içinde yapılması gerektiğidir. Bu, gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse Hz. Peygamberin hayatında diğer insanlar için örnek olacak uygulamalarla teyid edilmiş bir husustur.

İbadetlerdeki bu estetik boyutu namaz, oruç, hac, zekat gibi temel ibadetler açısından ele almak mümkündür.

a) Namazda Estetik Boyut

Namaz ibadeti, namaz kılacak müslümanın maddi temizlikle başlaması önemlidir. Yani namaz kılınacağı zaman, önce kişinin cünüplük gibi manevi kirden arınmış olması, daha sonra da üzerinin, namaz kılacağı yerin ve giydiği elbiselerinin temiz olması şartlarını yerine getirmesi, bir ibadet olduğu kadar, kişi açısından bir güzellik kaynağıdır. Bu temizlikleri yapan kişi, aynı zamanda ruhen namaza hazırlanmış olur. Bu güzel bir ibadet yapabilmenin ilk şartıdır.

İbadetlerin kendine has kuralları ve yerine getirilmesi zorunlu şartları vardır. Bu konuda insanın irade kullanması söz konusu değildir. Ancak irade ortaya koymaksızın ibadetlerin bireye mal olabilmesi de mümkün değildir. Nitekim, namaz kılacak bir kimse genel kuralları ve şartları belirleme yetkisi olmadığı halde; Kur'an-ı Kerim'den okunacak bölümleri seçme,¹¹⁸ nafie olarak kılınacak namazları seçme, ruku ve secde'nin süresi, namaz içinde okunacak duaları seçme gibi durumlarda tercihte bulunarak iradesini kullanmak zorundadır. İbadetleri güzelleştiren ve onlara kişilik katan unsurların da bunlar olduğunu söylemek mümkündür.

Namazın “güzel” nitelmesi ile ilgili bir diğer boyutu, “...çünkü namaz, (insanı) kötülüklerden ve Allah'ın sınırlarını aşmaktan alıkor”¹¹⁹ âyetinden de anlaşılacağı üzere, kişide ibadet dışı zamanlarda da bir yaptırım gücüne sahip olması ve “kötülük”lerden uzaklaştırmasıdır. Böylece namaz, davranış güzelliğinin motor gücünü oluşturmaktadır

Namaz kılarken insanın psikolojik durumu da önemlidir. Hatta bu durum namaz ibadetinin güzelleşmesi için gerekli bir davranıştır. Namaz kılan kişinin ses tonunu ne çok kısık, ne de çok yüksek olması, bunun yanında kısık ve yumuşak bir ses tonu ile adeta yalvaran, dua eden insan psikolojisi içinde hareket ederek, bir

¹¹⁸ Kur'an-ı Kerim, 73 Müzzemmil,20

¹¹⁹ Kur'an-ı Kerim, 29 Ankebut, 45

denge içinde ibadetini yapmış olması bir başka güzellik kaynağıdır. “...namazında sesini pek yükseltme, çok da gizli okuma, orta yolu seç.”¹²⁰

Namaz ibadetinde bir başka güzellik kaynağı, namazı Allah’ı görür gibi kılabilmektir. Bu duygu insanın otokontrolü sağlamasında en büyük etkindir. Bu duygu sadece namaz için değil, günlük hayatın her anında hissedilmesi gereken bir duygudur. Bu sürekliliğin namaz ile sağlanmış olması da ayrı bir güzellik kaynağıdır. “ O ki, gece namaza kalktığın zaman seni görür.”¹²¹

Namazı her türlü gösterişten uzak ve her bölümünü gerekli hassasiyeti göstererek kılmak, namaz ibadetini güzelleştiren unsurlardan biridir. Kur'an-ı Kerim bu güzelliklere dikkat etmeden namaz kılanlara; “...şu namaz kılanların vay haline ki, onlar namazlarından gafildirler. Onlar gösteriş yaparlar.”¹²² âyeti ile tehdit eder.

Toplumsal güzelliğin oluşmasında namaz, büyük bir güce sahiptir. Gerek beş vakit namazın cemaatle kılınmasını teşvik, gerek cuma ve bayram namazı gibi yılın belli zamanlarında kılınan namazlarda, cemaatin zorunlu olması sayesinde, insanların birbirlerini sık sık görmeleri, sevinç ve sıkıntılarını paylaşmaları söz konusu olmaktadır. Ayrıca namazların müslümanları küçük çaptaki bu cemaatleştirme özelliğinin bir hikmeti de, onları daha büyük çapta sosyal ve politik bir birlik ve güç oluşturmaya itmesidir.¹²³

Diğer taraftan namaz aynı zamanda çevre ile uyum içinde olmayı gerektirir. İbadetler tabiatla iç içe ve tabiatla uyumlu olmalıdır. Bu konuda özellikle abdest alırken suyu israf etmeden, ama cimrilik de etmeden yeterince kullanmak, namaz kılarken gereksiz yer işgalinden kaçınarak diğer insanları da düşünmek, saf halinde namaz kılarken aralarda boşluk bırakmadan namaza başlamak gibi gerek fert ve gerek toplum açısından önem taşıyan, israfın önlenmesi veya diğergamlık gibi kazanımlar elde edilebilmektedir. Ayrıca namaz için saf oluşturulduğunda, boşluk bırakılmaması namazın ve safın ahengi ve güzelliği açısından da önem arz etmektedir.¹²⁴

¹²⁰ Kur'an-ı Kerim, 17 İsra, 110

¹²¹ Kur'an-ı Kerim, 26 Şuara 218

¹²² Kur'an-ı Kerim, 107 Maun, 4-6

¹²³ Bayraktar M, İslam İbadet Fenemolojisi, s. 21

¹²⁴ Bayraktar, age, s.39

Böylece namaz insanların ahlaki güzellikler kazanması yanında, toplumun diğer fertlerine karşı daha sorumlu ve duyarlı hale getirmesi ve toplumsal güzelliklerin oluşmasında önemli bir işlevi yerine getirmektedir.

b) Oruçta Estetik Boyut

Manevi ve toplumsal güzelliklerin ortaya çıkmasında son derece etkili bir ibadet olan oruçun insan ve toplum üzerinde oluşturduğu güzellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1.Oruç ibadeti, insanların diğergamlık duygusunu ortaya çıkararak insanın kendi iç güzelliklerini keşfetmesini sağlar.

2. Kendi akraba çevresinden başlayarak bulunduğu beldede, yaşadığı şehirde, ülkede ve tüm dünyada açlık çeken insanların durumunu daha iyi kavraması ve onlara yardım elini uzatmaya vesile olur. Toplumsal güzelliğin ortaya çıkmasını ve yaygınlaşmasını sağlar.

3. Oruç ibadeti oruç tutan kişileri hem beden ve hem de ruhen temizler. Böylece hem beden sağlığı ve güzelliği kazanır, hem de ruh sağlığı elde ederek manevi güzellik kazanmış olur.¹²⁵

4. İbadetlerin ana özelliği, kişilerin şahsiyet gelişimlerine yardımcı olmasıdır. İşte oruç ibadeti de insanın kin, öfke ve nefret gibi kötü duyguları yenmesini ve nefsanî arzulara karşı mücadelede iradeyi güçlendirmesini sağlar.¹²⁶

5. Oruç tutan insanların, özellikle günahlardan kaçınmaları gerekir. Bu orucun gerek sevabı ve gerekse sıhhati açısından önemlidir. Bu amaçla insanlar oruç tutarken gözlerini haramlardan koruyarak diğer insanlara karşı emin olurlar. Dilini günahlardan koruyarak, diğer insanların eksikleri ile meşgul olmamış olurlar. Kulağını günahlardan koruyarak, dinlenmesi haram olan sözlerden kendini korumuş olurlar. Ayrıca orucu helal lokma ile tutma gayreti içinde olmak, kişilerin çalışkan olmalarına ve başkalarına muhtaç olmadan yaşayabilme erdemi kazanmalarına sebep olması, insanların manevi güzellik kazanmaları yanında, toplumsal güzelliğin yaygınlaşmasına da neden olur. Bu konuda;

“Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde tutar. Oruca dayanamayanların

¹²⁵ Bayraktar, age, s.29

¹²⁶ Bayraktar, age, s.23

da bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir. Bununla birlikte kim gönül hoşnutluğu ile bir iyilik yaparsa, o kendisi için bir hayırdır. Ama ,eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır”¹²⁷ âyetinden de anlaşılacağı üzere, oruç sözü edilen güzellikleri fert üzerinde sağladığı gibi, toplumsal güzelliklerin insanlar arasında yaygınlaşmasında da önemli katkıları olan bir ibadettir.

c) Zekatta Estetik Boyut

Zekat sözlükte, temizlik, bereket, çoğalma, güzel övgü gibi anlamlara gelir. Dini terim olarak, “Bir malın belli bir miktarını, belli bir zaman sonra hak sahibi olan bir kısım müslümanlara Allah’ın rızasını kazanmak amacıyla vermektir.”¹²⁸ Bu toplumsal barışın sağlanması ve zengin ile fakir arasındaki yakınlaşmanın sağlanarak toplumsal güzelliklerin yerleşmesinde önemli katkıları olan zekat ibadetinin estetik açıdan aşağıdaki hususları göz önünde bulundurularak vermek son derece güzeldir.

1.Zekat verirken gösteriş yaparak manen kendini kirletmeden vermek gerekir.¹²⁹

2. Zekat olarak vereceği malın en iyisini seçerek vermek suretiyle içindeki mal sevgisinden dolayı oluşabilecek kirlilik ve çirkinlikleri yok ederek vermek gerekmektedir¹³⁰

3. Zekat verilen kişiye herhangi bir aşağılama, hor ve hakir görme gibi çirkinliklerden arınarak vermek gerekir. Hatta mümkünse zekat verdiğimizizi dahi söylemeden vermek, toplumsal güzelliklerin oluşmasında etkili olacaktır.

4. Zekat verdiğimiz kimseden herhangi bir minnet duygusu beklenmemesi, başa kakılmaması¹³¹ hem zekatı güzelleştiren ve hem de toplumsal güzelliği sağlar.

5. Zekat ve sadakının Allah’a borç veriyor gibi bir duygu içinde verilmesi de¹³², zekat ve sadakanın daha güzel bir şekilde yapılması açısından önemli bir güzellik kaynağıdır.

6. Yıllık bir ibadet olan zekat ve zamana bağlı olmadan verilen sadaka hem veren zenginlerin, hem alan fakirlerin birçok psikolojik sıkıntılarını giderir,

¹²⁷ Kur’an-ı Kerim, 2 Bakara,184

¹²⁸ Bilmen Ö. N, Büyük İslam İlmihali, s.313; Bkz Bilmen Ö,N, Hukuk-u İslamiye ve Istılahat-ı fıkhiyye Kemusu, C.4, s.77.

¹²⁹ Kur’an-ı Kerim, 2 Bakara,264, 266, 270

¹³⁰ Kur’an-ı Kerim, 2 Bakara 267

¹³¹ Kur’an-ı Kerim, 2 Bakara,263

¹³² Kur’an-ı Kerim,57 Hadid, 11

karakter bozulmalarını önler. Zekat, onu veren zengine gerçek mal sahibinin Allah olduğunu öğretmekle, onun mal ve mülküne olan aşırı bağılıktan doğan büyüklük kompleksini kırar, aynı şekilde onu kabul eden fakirin aşağılık kompleksine kapılmasına önler.¹³³ Böylece zekat ve sadaka sayesinde toplumun birbiri ile güzel ilişkiler kurması sağlanmış olur.

7. Ferdin şahsiyetini destekleyen maddi ve manevi bütün imkanlar, toplumu da güçlendirir. Toplum fertlerini birbirleri ile aralarında sevgi ve saygı bağlarını kuvvetlendirmek suretiyle, kaynaştıran zekat, düşmanlıkları, kin ve nefret duygularını yok eder, ortadan kaldırır. Bu sayede toplumda sosyal huzur ve denge sağlanmış olur.¹³⁴

8. Ayrıca insanın doğru ve güzel her davranışının sadaka olarak kabul edilmesinde de estetik bir duruş kendini göstermektedir.¹³⁵

d) Hacc'da Estetik Boyut

Hac ibadet, dinen zengin sayılan Müslümanların, ömürlerinde bir defa Kabe'yi yılın belli zamanında, ziyaret etmesidir.¹³⁶ Haccın gerek fert açısından ve gerekse toplum açısından içerdiği güzellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

1. Hacc'da insanların birbirlerine karşı tahammül sınırlarının son derece geniş olması, kavga etmenin, günaha dalmanın, yasaklanmış olması¹³⁷ toplum ilişkilerinde güzelliğin yakalanmasında önemli katkısı vardır.

2. Hacc esnasında insanın evinden çıkıp, Kabe yoluna düşmesi, ona, her an adım adım yaklaşması, ahirete yaklaştığını, ömrünü tüketmekte olduğunu hatırlatırken, Kabe'ye yaklaşınca elbiselerini çıkarıp ihrama girmesi, bir gün kefene sarılacağını, bunun için üzerindeki günahları, elbisesin çıkardığı gibi çıkarmasını hatırlatır. Bu da, kişinin kendinde olan kötülük ve çirkinlikleri terk etme konusunda yardımcı olur.

3. Tavafta Kabe'yi hedef alarak insanlar arasında koşması, Allah'la buluşmasının ve mahşerin yakın olduğunu bilmesine vesile olmalıdır. Şeytan taşlama, nefsi kötü huylardan arındırmak için terbiye etmenin gerektiğini bildirdiği

¹³³ Bayraktar, age, s.31-32

¹³⁴ Şeker M, İslam'da Sosyal Dayanışma Müessesesi s.104-106, DİB yayınları, Ankara, 1987

¹³⁵ Şeker, age, s.107

¹³⁶ Kur'an-ı Kerim, 3 Al-i İmran, 97

¹³⁷ Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara, 197

gibi, hac esnasında canlı hiçbir şeyin öldürülmemesi, gerçek ve ölümsüz hayatın ahiret hayatı ve orada insanın ebedi kalacağına işaret eder.¹³⁸ Bütün bunlar, kişilerin ferdi ve toplum açısından güzel sosyal ilişkiler içinde olmasına vesile olacağı aşikardır. Bu da ahlaki güzellik açısından son derece önemlidir.

4. Hacca giden insanlara saygı duyulması, onlara herhangi bir kötülük yapılmaması, hacıların ihtiyaçları olması halinde onların ihtiyaçlarının görülmesinin tavsiye edilmesi de¹³⁹ toplum ilişkileri açısından ayrı bir güzellik unsuru olarak görülmelidir.

3. Davranışlarda Estetik Boyut.

Kur'an-ı Kerim, davranışlarda güzelliği insanın varlık nedeni olarak tanımlar. Kur'an-ı Kerim, yaşam ve ölümün kimlerin güzel davranışlarda bulunacağını sınamak amacıyla yaratıldığını belirtir. *“O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır...”*¹⁴⁰ Böylece Kur'an-ı Kerim, yaşamın amacının güzel davranışlar kazanmak ve bu güzel davranışları sergileyerek diğer insanlara örnek olması bakımından da estetik bir duruş sergilediği ortadadır.¹⁴¹

İnsanlarda güzel davranışların oluşabilmesi için ne yapmak gerekir? Kur'an-ı Kerim bu sorunun cevabını insanın kendi arzu ve iradesinde bulunduğunu belirtir. İnsan kendi istemedikçe güzel davranışlar oluşmaz. *“Gerçek şu ki, insanlar kendi iç dünyalarını değiştirmeden Allah onların durumunu değiştirmez.”*¹⁴² âyeti değişmek isteyen bir insanın önce kendi iç dünyasında bu değişikliği yapmaya niyetlenmesi ve bu niyetini gerçekleştirmesi gerektiğini açık bir şekilde ifade etmektedir. Bu değişimin gerçekleşebilmesi için de, değiştirmek istediğimiz davranışın nasıl değişmesi gerektiğini, değişmek isteyen veya değiştirmek istediğimiz kişileri tanımak gerekmektedir. Bu şekilde fertlerin değişimi ile toplumun değişimini sağlamış oluruz. Bu değişimin uzun vadeli bir yatırım olacağı da açıktır.¹⁴³

¹³⁸ Bayraktar, age, s.62-63

¹³⁹ Kur'an-ı Kerim,9 Tevbe, 19

¹⁴⁰ Kur'an-ı Kerim, 67 Mülk, 2

¹⁴¹ Altıntaş H. Kur'an ve Estetik, AÜİFD, AÜB., Ankara,1988, s.84.

¹⁴² Kur'an-ı Kerim,13 Rad, 11

¹⁴³ Said C. Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları, İnsan yayınları, İstanbul,1984, s.34-35.

İnsanın davranışlarını değiştirebilmesi için, kendini tanıması, nasıl bir insan olduğunu ve nasıl olması gerektiğini bilmesi gerekir. Bu duygunun insandaki ayırtetme gücü ile ortaya çıktığını belirten İbn Miskeveyh, kimin ayırt etme gücü daha fazla, düşüncesi daha üstün ve seçimi daha doğru ise, onun insanlığı o ölçüde mükemmel olduğunu belirtir. Bu mükemmellik, hangi durumda nasıl hareket etmesi gerektiğini kolaylaştırır. İnsanın yaratılış gayesi olan iyilikleri arzu duyması, iyiliklerden uzaklaştıran ve onlardan elde edeceğimiz zevk ve arzulardan alıkoyan kötülüklerden uzaklaşması insanın mükemmelliğini oluşturur.¹⁴⁴

Kur'an-ı Kerim güzel davranışta bulunmak isteyenler için yol gösterici bir kılavuz olduğunu Lokman suresinde belirtir. *“Kur'an, güzellik ve iyilik yapanlar için bir hidâyet ve rahmettir.”*¹⁴⁵

Kur'an-ı Kerim, insanların inanç sahibi olduktan sonra güzel davranışları sergilemeleri durumunda büyük mükafat kazanacaklarını belirtir. Bu mükafat, hem bu dünyada ve hem de ölümden sonra geçerli olan bir mükafat olacaktır. *“Erkek ya da kadın, inanmış olması yanında bir de dürüst ve erdemli davranan kimseye hiç şüphesiz hoş bir hayat tattıracağız; ve yine şüphesiz böylelerini yapageldikleri en güzel şey neyse ona göre ödüllendireceğiz.”*¹⁴⁶ âyetin dikkat çeken yönü, iman ile güzel davranış sergilemeyi birlikte zikretmiş olmasıdır. Yani âyet, sadece inanmış olmanın yetmediği, aynı zamanda güzel davranışları hayatın bir parçası haline getirmek gerektiği üzerinde durmaktadır. Böylece güzel davranışa verilen önem ortaya çıkmış olmaktadır.

İnsanlara güzel davranmanın etkisini Kur'an-ı Kerim bizzat Hz. Peygamber üzerinden diğer insanlara anlatır. Uhut savaşında Peygamberin verdiği görevin bilincinde olmadan, onun söylediği ve emrettiği şeyleri dinlemeyen müslümanlar için inen âyette ¹⁴⁷ *“Sen o zaman, sırf Allah'ın rahmetiyle onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık onları sen bağışla, onlar için Allah'tan bağışlanmalarını dile...”*¹⁴⁸ şeklinde ifade edilmiştir. Âyette dikkat çeken bir başka durum da, hata yapan müslümanlar

¹⁴⁴ İbn Miskeveyh, Ahlakı Olgunlaştırma, (Terc: A. Şener, İ. Kayaoğlu, C.Tunç), KTBY, Ankara 1993, s.20

¹⁴⁵ Kur'an-ı Kerim 31 Lokman, 3

¹⁴⁶ Kur'an-ı Kerim 16 Nahl, 97

¹⁴⁷ Esed, age, s.122 (121 nolu dipnot)

¹⁴⁸ Kur'an-ı Kerim, 3 Al-i İmran, 159

için kötü söz söylenmemesi yanında, Hz. Peygamberin onlar için Allah'tan af dilemesini tavsiye etmesidir. Çünkü peygamber kızar ve kötü söz söylerse, o zaman o sözler dua yerine geçerek müslümanların zarar görmesi söz konusu olacaktır. Böyle bir davranış ise peygamber için güzel bir davranış olmayacaktır.

İyi ve güzel davranışlarının karşılığını daha hayatta iken görmeyi bekleyip, bunu göremeyince de bu güzel davranışları terk etmeye meyledebilecek kimseleri dikkate alan bir yaklaşımla Kur'an-ı Kerim, bu karşılığı özellikle belirtmektedir. Nitekim Yusuf kıssasında bu daha net gözlemlenir. Yusuf, bütün zorluklara ve eziyetlere karşı, Mısır devletinde bakanlık makamına kadar yükselmesine karşın, kardeşleri aynı hayatı devam ettirmektedirler. Böyle bir durumla karşılaştıklarında Yusuf peygamberin söylediği sözler iyi ve güzel davranışta bulunanların bu davranışlarının asla kaybolmayacağı şeklindedir. *“...Doğrusu Allah bizi lutfuyla nimetlendirdi. Gerçekten de kim Allah'tan korkar ve sabrederse, Allah, muhakkak ki, güzel işler yapanların mükafatını zayi etmez.”*¹⁴⁹ *“... ve iyilik edenlerin mükafatını zayi etmeyiz.”*¹⁵⁰ *“Güzel davrananları müjdele.”*¹⁵¹

Kur'an-ı Kerim güzel davranışların mükafatının ahirette nasıl olacağını da şöyle anlatır; *“Şüphe yokki, Allah'tan korkanlar, cennetlerde ve pınar başlarındadır. Rab'lerinin kendilerine verdiğini almış olarak. Çünkü onlar, bundan önce, dünyada Güzel davranırlardı. Onlar geceleyin pek az uyurlardı. Seher vaktinde de istigfar ederlerdi. Mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı.”*¹⁵²

Yine Kur'an-ı Kerim, iyi ve güzel davranışlarda bulunanların bu davranışlarının daha iyi ve daha güzeli ile karşılık bulacağını belirtir. *“İyi iş, güzel amel yapanlara daha güzeli ve daha fazlasıyla karşılık vardır. Yüzlerine ne kara bulaşır ne de aşağılanırlar.”*¹⁵³

Kur'an-ı Kerim bu tür güzel davranışların çeşitli menfaatler için kullanılmaması gerektiğini açıklar. Özellikle çeşitli şekillerde sıkıştığı zaman, inanan ve Allah'ın rahmeti ve bağışlayıcılığı aklına gelen, ancak bu durum geçtiği zaman

¹⁴⁹ Kur'an-ı Kerim, 12 Yusuf, 90

¹⁵⁰ Kur'an-ı Kerim, 12 Yusuf, 56

¹⁵¹ Kur'an-ı Kerim, 22 Hac, 37

¹⁵² Kur'an-ı Kerim, 51 Zariyat 15-19

¹⁵³ Kur'an-ı Kerim, 10 Yunus, 28

Allah'ı unutan insanlar olunmamasını ister. Yani güzel davranışlar kalıcı olması gerektiğini belirtir.

Güzel davranışların kalıcı hale gelebilmesi için çalışan Tasavvuf, istekli kişilere uyguladığı bir takım metotlarla, kişinin gerek kendisi ve gerekse toplum açısından örnek sayılabilecek bir konuma gelmesini amaçlar. Tasavvuf, güzel davranış kazandırma ve onu kalıcı hale getirme amacını bir ömür boyu devam ettirir. Bunu Nefis tezkiyesi ve Kalp tasfiyesi olarak adlandırır. Bu öğreti samimiyet ve kalb temizliği üzerine bina edilir. İnanan insanların kalbinde, Allah sevgisi üzerinde başka bir sevgi bulundurmamaları ve yine Allah korkusunun üstünde başka bir korkunun bulundurulmamasının amaçlandığı bir kalb temizliği öğretisi üzerine oturtulur. Diğer korku ve sevgiler Allah korku ve sevgisinin gerisinde bulundurulmalıdır. Aynı zamanda bu uğraşı bir ömür boyu kesintisiz olarak devam etmelidir. Bütün bu çabalarda ana amaç, kamil insanın yetiştirilebilmesidir. Kamil insan, davranışları ile toplum içinde örnek olan kişidir. Kamil insan, İslam'ı en güzel şekilde yaşama çabasında olan insandır.¹⁵⁴ Kamil İnsan, aynı zamanda Allah'ın boyası ile boyanan insandır. *“Allah'ın rengi(yle boyanmışızdır.) O'nun renginden daha güzel bir renk var mı? Biz O'na boyun eğen (ibadet eden) kullarız”*¹⁵⁵ Özellikle Tasavvuf ehli bu âyette geçen “Allah'ın boyası” ifadesine büyük önem vererek Allah'ın boyası ile boyanan kişileri, kendi içlerinde Allah'ın emir ve yasaklarına uymada hiçbir tereddüt göstermeyen kamil insan olarak yorumlar. Bunun Allah'a kullukta ortaya çıktığını ifade eden Cebecioğlu'nun da belirttiği gibi, Tasavvufi tekamülde açlığa dayanmak anlamında; beyaz ölüm, halkın eza ve cefasına dayanmak anlamında; Siyah ölüm, çok ibadet etme anlamında; Kırmızı ölüm, nefse direnmek anlamında; Yeşil ölümden oluşan dört fena merhalesi bulunduğunu, bu merhaleleri aşanların makamının da “beka” ya ulaşmak olduğunu, bekaya ulaşmanın da renginin “renksizlik” yani “tek renk” olduğunu ifade eder.¹⁵⁶

Sonuçları itibariyle güzel davranışları ele aldığımızda, Kur'an-ı Kerim, güzel davranış sergileyen ve bu davranışların yaygın bir şekilde uygulama alanı bulduğu toplumlarda insanların, güven içinde olacağını açıklar. Böylece güzel davranış

¹⁵⁴ Topbaş O. N. İmandan İhsana Tasavvuf, Erkam Yayınları, İstanbul, 2002, s.31-34

¹⁵⁵ Kur'anı kerim,2 Bakara, 138

¹⁵⁶ Cebecioğlu E, Mevlana ve Renksizlik, Altınoluk Dergisi, Mayıs 2007, İstanbul, s.38-39.

içinde olmanın sadece ahiret hayatı için değil, aynı zamanda dünya hayatı içinde fayda sağlayacağını açıklayarak, güzel davranışları teşvik etmiş olur. “ *Allah sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hakim kıldığı gibi, kendilerini de yeryüzüne sahip ve hakim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği İslam dinini onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve geçirdikleri korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vaat etti.* ”¹⁵⁷

Güzel davranışta bulunanların, bu davranışlarının asla zayi edilmeyeceğini belirten Kur'an-ı Kerim, bu davranışların mükafatının verileceğini haber verir. Ancak güzel davranışlar için iman etme şartı getirir. “*İman edip de güzel davranışlarda bulunanlar var ya, şüphe yok ki, Biz öyle güzel işler yapanların mükafatını zayi etmeyiz.*”¹⁵⁸

Diğer taraftan, davranışlar içinde konuşmaya özel bir önem atfeden Kur'an-ı Kerim, Müslümanlardan konuşmalarına özen göstermelerini ister. Hayvanlara, cansız varlıklara ve özellikle müslümanlara lanet etme konusunda çok dikkatli davranılmasını tavsiye eder. Çünkü lanet, güzel olan her şeyden mahrumiyeti ifade eder. Halbuki Kur'an-ı Kerim, her türlü güzelliği hedefler. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim’de lanet kavramı, özellikle kafir¹⁵⁹, zalim¹⁶⁰, münafık¹⁶¹, şeytan¹⁶², Allah’a verdiği sözde durmayan, bozgunculuk yapanlar¹⁶³, âyetleri gizleyenler¹⁶⁴, yalancılar¹⁶⁵, İsrailoğullarının inkar edenleri¹⁶⁶, Allah’ı ve Peygamberi incitenler¹⁶⁷ gibi güzelliği gölgeleyen veya yok eden bir fiil yada faile nisbet edilir.¹⁶⁸

Bütün bu âyetlerden de anlaşılıyor ki, Kur'an-ı Kerim, güzelliği ve güzel şeyleri, sadece bu dünyaya has ve sadece bu dünyada kalan özellikler olarak görmez. Dünya hayatının devamı olan ahiret için de güzellik kalıcı ve geçerlidir. Kur'an-ı Kerim bunu, “*Allah yaptıkları her şey için onların en güzel bir biçimde*

¹⁵⁷ Kur'anı kerim, 24 Nur, 55

¹⁵⁸ Kur'anı Kerim, 18 Kehf, 30

¹⁵⁹ Kur'anı Kerim, 2 Bakara, 161; 3, Al-i İmran, 61

¹⁶⁰ Kur'anı Kerim, 7 Araf, 44

¹⁶¹ Kur'anı Kerim, 9 Tevbe, 68

¹⁶² Kur'anı Kerim, 38 Sad, 78

¹⁶³ Kur'anı Kerim, 13 Ra'd, 25

¹⁶⁴ Kur'anı Kerim, 2 Bakara, 159

¹⁶⁵ Kur'anı Kerim, 3 Al-i İmran, 61

¹⁶⁶ Kur'anı Kerim, 2 Bakara, 88, 89

¹⁶⁷ Kur'anı Kerim, 33 Ahzab, 57

¹⁶⁸ Kur'anı Kerim, 11 Hud, 60

ödüllendirilecektir” ¹⁶⁹âyeti ile ortaya koyar. Şu halde, yaşarken yapılan güzel davranış ve ibadetlerin karşılığını bu dünyada alındığı gibi, hayatta alınan güzel karşılığın daha güzeli ahirette görülecektir. Bu açıdan güzel kavramı müslümanın her iki hayatını da kapsar.

Şimdi Kur'an-ı Kerim'in güzel olarak vasıfladığı ve insanların günlük hayatlarında sık sık karşı karşıya kaldıkları bu davranışlardan bazılarını inceleyelim.

a) **Güzel Zanda bulunmak**

Toplum davranışlarının güzelleştirilmesi, herhangi bir olumsuzluk karşısında nasıl tavır takınmak gerektiği konusunda Kur'an-ı Kerim'de pek çok âyet vardır. Bu âyetlerde tavsiye edilen tavır ve davranışlardan biri, toplum barışı için de büyük önem arzeden güzel zanda bulunmaktır. Genel olarak zandan sakınmayı emreden âyetler yanında, Kur'an-ı Kerim bizatihi tarihsel bir vakıa olarak yaşanmış bir örneği kullanmak suretiyle en etikili öğrenmelerden birini de gerçekleştirmiş olur. Söz konusu örnek, İfk hadisesidir. Olay kısaca şöyle cereyan etmiştir: Ordu seferden dönmektedir. Mola verilen yerde Hz. Peygamberin hanımlarından Aişe unutulur. Arkadan gelen ve ordunun mola yerinde unuttukları eşyaları toplayıp getirmekle görevli kişinin devesine binerek orduya bir sonraki mola yerinde yetişir. Bu olay bazı kimselerin dedikodularına neden olur. Bu tür dedikodular karşısında müslümanın alması gereken tavır âyetlerle açıklanır. Bu tavrın “Güzel Zanda bulunmak” olduğu vurgulanırken, kesin delillere ulaşmadan hiç kimseye iftira atmamak gerektiği belirtilir. Böylelikle iftiranın çirkinliği ve güzel zanda bulunmanın Allah'ın istediği bir davranış olduğu net bir şekilde takdim edilir. *Doğrusu, uydurulmuş bir yalanla gelenler, sizin içinizden birbikte davranan bir topluluktur; siz onu kendiniz için bir şer saymayın, aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her bir kişiye kazandığı günahattan bir ceza vardır. Onlardan iftiranının büyüklüğünü yüklenene ise, büyük bir azap vardır. Erkek ve kadın müminlerin, bu iftirayı işittiklerinde kendi vicdanları ile hüsnü zanda bulunup da, “bu apaçık bir iftiradır” demeleri gerekmez miydi? Bu iddiayı ortaya atanların da bu konuda dört*

¹⁶⁹ Kur'anı Kerim, 9 Tevbe, 121

şahit getirmeleri gerekmez miydi?...’’¹⁷⁰ Böylece âyetle kesin delil olmadan, sırf kendi duygu ve düşüncesi ile hareket ederek, diğer insanların davranışlarını kötüye yorumlamak ve bu tür olaylar üzerine dedikodu yapmaları yasaklanmış, insanların davranışlarında geçerli olan tavrın hüsnü zan etmek olduğu ortaya konmuştur.

b) Güzel Sabır

Kur'an-ı Kerim, insanların kazanması gereken davranış çeşitlerini anlatırken, bunlardan birinin de bela ve musibetler karşısında güzel bir sabır göstermek olduğunu belirtir. Bunun için de Yakup peygamberi örnek gösterir. Yakup peygamber, oğullarının Yusuf'u kıskanmaları sonucu kuyuya atarak, gömleğini kestikleri bir hayvanın kanı ile lekeledikten sonra babalarının yanına ağlayarak hep birlikte gelip Yusuf'u kurt yedi demeleri üzerine, kanlı gömleği eline alır ve bunun bir tertip olduğunu bilir, ama elinden de bir şey gelmediğinin farkında olarak çocuklarına verdiği cevap, örnek alınması gereken bir güzel davranıştır. *“Yatsı vakti, ağlayarak babalarına geldiler. Dediler ki: “Ey babamız ! Biz gittik, aramızda yarış yapıyorduk. Yusuf’u da eşyamızın yanına bırakmıştık ki, onu kurt yemiş.Şu anda biz doğru da söylesek, yine de sen bize inanacak deilsin. Bir de gömleğinin üzerinde yalandan bir kan getirmişlerdi. Babaları dedi ki:” Hayır, nefisleriniz aldatmış da size bir iş yaptırmış. Artık bana güzel bir sabır gerekiyor. Bu anlattıklarınıza karşılık yardımına sığınılacak olan ancak Allah’tır.”¹⁷¹* âyetle herhangi bir bela ve musibet isabet ettiğinde, güzel davranışın nasıl olduğu açık bir şekilde anlatılmaktadır. Bu şekildeki sabır, kişiye, tüm felaket ve meşakkatleri sukunetle, kendine hakim biçimde ,ağlayıp sızlanmadan, yüce ruhlu insanlara yakışır biçimde göğüsleme gücü verir.¹⁷²

Kur'an-ı Kerim, Eyüp peygamberin sabrını da över. Onun çektiği sıkıntılar karşısında en küçük bir pişmanlık, acziyet ve Allah’a olan bağlılığında en küçük bir sarsılma meydana gelmemiş olmasından, karısının ona, bu sadakatinden dolayı kızması sonucu ettiği yeminden dolayı duyduğu pişmanlıktan bahseder. Eyüp peygamberin bu sabrından dolayı da güzel bir kul olduğunu söyler.¹⁷³ *“(Bir de dedik ki) : Eline bir demet al da onunla (eşine) vur; yemininde durmamazlık etme”*

¹⁷⁰ Kur'anı Kerim, 24 Nur, 11-13

¹⁷¹ Kur'an-ı Kerim,12 Yusuf, 16-18

¹⁷² Mevdudi, age, c. 2, s.447

¹⁷³ Esed, age, s.930(41 nolu dipnot)

doğrusu Biz onu sabırlı bulduk. O ne güzel kul! O hakikaten daima Allah'a yönelmektedir."¹⁷⁴ Kur'an-ı Kerim Eyüp peygamberi Ne güzel bir kul ! diye överken, hastalığı sırasında ettiği yemini de hatırlatmakta ve bir davranışın güzel olmasının diğer davranışın veya sözün yükümlülüğünü ortadan kaldırmadığını açık bir ifade ile dile getirmekte ve Eyüp peygambere yaptığı yeminini yerine getirmesi için yol göstermektedir. "Sabrından dolayı o yemininde durmasan da olur" demiyor. Bu durum, İslam'ın insanın bütün hayatını kapladığı, dolayısı ile iyi ve güzel olan davranışların da aynı şekilde hayatın her anına yansıtılmasını teşvik etmektedir.

c) Güzel söz/lü olmak:

Kur'an-ı Kerim, güzel davranışları ele alırken, güzel söz ve güzel sözlü olmanın üzerinde önemle durmuştur. Çünkü, diğer insanlarla iletişimi sağlayan en önemli vasıta, söz yani konuşmadır. Kur'an-ı Kerim'in, konuşma ve güzel söz konusundaki ifadeleri son derece dikkat çekicidir. Sözün üslubundan içeriğine, ses tonundan vurgusuna varıncaya kadar konuşmanın nasıl olması ya da olmaması gerektiği konusunda, eğitici ve öğretici bir tutum sergiler. Kur'an-ı Kerim'de bu konuya verilen önem, emir kipi kullanmasından da anlaşılabilir. Bizzat kendisini "sözlerin en güzeli" olarak nitelemesinde de söze verilen önem kendini gösterir. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın, Hz.Musa ve Harun'u, Firavn'un yanına gönderirken, onlara yumuşak söz söylemelerini öğütlemesi ve Firavnun bundan dolayı öğüt alma ihtimalini belirtmiş olması,¹⁷⁵ özellikle nasihat verirken takınılacak tavrın ve yumuşak , güzel sözün etkisini ortaya koymasından önemlidir.

Kur'an-ı Kerim, inanmayanlarla konuşurken ve özellikle İslam'ı onlara anlatırken en güzel sözü söylemelerini tavsiye eder. Burada en güzel söz dendiğinde önce tevhit kelimesini anlamak mümkündür. Başka açıdan bakıldığında da, onlarla konuşurken çok dikkatli olunması gerektiği, ölçülü bir şekilde konuşarak, onların kalblerinin İslam'a ısındırılmasının sağlanması da amaçlanmış olabilir. "*Mümin kullarıma söyle de kafirlere en güzel olan sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarına fesat sokar...*"¹⁷⁶ Bir başka âyette de, Hz.Peygamber'in özellikle ilk yıllardaki

¹⁷⁴ Kur'an-ı Kerim, 38 Sad, 44

¹⁷⁵ Kur'an-ı Kerim, 20 Taha ,43,44

¹⁷⁶ Kur'an-ı Kerim, 17 İsra,53

insanlara Allah'ın dinine çağıran söylemlerine karşı kafirlerin geliştirdiği söz ve davranışlarla karşılaştığı zaman, onların söylediklerine sabretmesini ve oradan güzel bir şekilde uzaklaşmasını tavsiye eder. “ *Onların söylediklerine sabret ve güzellekle onlardan ayrıl.* ”¹⁷⁷

Yine Müslümanlara, Hz Peygamberle konuşurken, seslerini yükseltmemeleri, kısık sesle , Peygamberin duyabilceği kadar yumuşak sesle hitap etmeleri ikazı, insanların kendinden büyüklerin yanındaki davranışının nasıl olması gerektiğini belirleme açısından önem arz etmektedir. “*Ey İman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın... Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısınlara... onlara mağfiret ve büyük bir mükafat vardır.*”¹⁷⁸ âyette geçen “sesinizi yükseltmeyin “ ifadesinin, bir müslümanın sesini Hz. Peygamberin yanında yükseltmemesi anlamı yanında, yine bir müslümanın kişisel görüş ve tercihlerinin Hz. Peygamber tarafından duyurulan kesin yasal buyrukların ve ahlaki kuralların üstüne çıkmamaları anlamında algılanması gerekir.¹⁷⁹

Kur'an-ı Kerim, miras bölüşümünden bahsederken, bölüşüm sırasında orada bulunan ancak, miras alma hakkı bulunmayan yakın ve uzak akrabalara, ailedeki fakirlere, miras paylaşımı sırasında orada hazır bulunan yetimlere karşı cömert davranılması, iyi ve güzel sözler söylenmesi, hatta bir miktar mirastan para veya mal verilmesi gerektiği belirtilen âyette, bu insanlara karşı sert davranılmaması ve kötü sözlerle oradan kovulmaması gerektiği anlatılır.¹⁸⁰ “*(Miras) Bölüşme sırasında yakınlar; yetimler ve yoksullar da hazır olursa, onları ondan rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.*”¹⁸¹

Müslüman topluluğunda, hayatın gerekliliği için verilen servetin, o serveti doğru ve dürüst bir şekilde kullanamayan, serveti elde ettiğinde toplumun sosyal ve ahlaki yapısını bozacak ve ifsat edecek davranışlar içine girecek olan akılsız ve beyinsizlere verilmemesi gerektiğini belirten Kur'an-ı Kerim, bu gibi durumlarda, bu insanların ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında gerekli hassasiyetin gösterilmesi

¹⁷⁷ Kur'an-ı Kerim, 73 Müzemmil, 10

¹⁷⁸ Kur'an-ı Kerim, 49 Hucurat, 3,4

¹⁷⁹ Esed, age, s.1054(2 ve 4 nolu dipnot)

¹⁸⁰ Mevdudi, age, c.1,s.333; Es-Sabuni, age,c.1, s.190

¹⁸¹ Kur'an-ı Kerim, 4 Nisa,8

gerektiği, ancak, israf, toplumda kötü örnek oluşturacak, insanların onun gibi para harcamaya özendirecek davranışlarda bulunmasına müsaade edilmemesi gerektiğini belirtir. Bu tür insanlara da eğer düzenli bir yaşamı olduğunda kendisine malının verileceğinin güzel bir şekilde söylenmesi ve ikna edilmesi gerektiğini belirtir.¹⁸²

*“Allah’ın sizin için (kendisiyle hayatınızı) kaim (geçimnizi sağlamaya destekleyici bir araç) kıldığı mallarınızı düşük akıllara vermeyin; bunlarla onları rızıklandırıp giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.”*¹⁸³

Allah, sözün en güzeli olarak Kur'an-ı Kerim'i indirdiğini belirtir. *“ Allah, sözün en güzelini , ifadelerini ikiliyen, ahenkli bir kitap olarak indirdi...”*¹⁸⁴

“Sözlerin en güzeli, şüphesiz en güzeli yaratanın sözleridir” diyen Altıntaş, kapsamlı ve kuşatıcı bir değerlendirme yaparak en güzel sözün özelliklerini şöyle sıralar; “En güzel söz, doğru, ilahi kaynaklı, insanın yaratılışına en uygun, dinlenip kabul edilen ve aynı zamanda şefkat, merhamet, himmet, iyilik, lutuf ve sevgi taşıyan sözdür.”¹⁸⁵

Yine Kur'an-ı Kerim’de *“bütün güzel sözler O’na yükselir”*¹⁸⁶ şeklinde ifade edilen âyetteki Allah’a yükselen güzel sözden kastın, tevhit inancı olduğunu belirten Mevdudi, güzel sözün Allah’a yüксеlebilmesi için güzel amel gerektiğini ifade eder.¹⁸⁷ Böylece güzel söz ile güzel amel birleştiğinde mükemmellik oluşur ve İslam dininin oluşturmak istediği güzel insan ortaya çıkar. Fussilet 33 âyetinde ifade edilen, İslam dininin ilk yıllarında özellikle fakir ve zayıf müslümanların, müslüman oldukları takdirde büyük işkence ve eziyetler gördüğü bir dönemde inen ve bu tür insanların çektikleri sıkıntıların boşuna olmadığını ifade eden, *“ Allah’a çağıran, Salih amel işleyen ve “Ben gerçekten müslümanlardanım” diyenden dana güzel sözlü kim olabilir?”*¹⁸⁸ âyeti de bu anlamda söz ve fiil birlikteliğinin güzelliğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

¹⁸² Mevdudi, age,,c.1, s.331; Es-Sabuni, age, c1, s.489

¹⁸³ Kur'an-ı Kerim, 4 Nisa,5

¹⁸⁴ Kur'an-ı Kerim, 39 Zümer, 23

¹⁸⁵ Altıntaş H, Kur'an ve Estetik, s.86

¹⁸⁶ Kur'an-ı Kerim 35 Fatır,10

¹⁸⁷ Mevdudi, age, c.4,s.548

¹⁸⁸ Kur'an-ı Kerim, 41 Fussilet,33

Yine Allah'ın doğru yola ilettiği kişilerden bahsederken, bu kişilerin ana özelliğinin, sözün en güzeline uymaları olarak anlatır. *”Onlar sözü dinleyip, en güzeline uyarlar. İşte bunlar, Allah'ın kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir.”*¹⁸⁹

Kur'an-ı Kerim yapılan iyiliklerin başa kakılmasını ayıplar ve bunun iyi bir davranış olmadığını ifade eder. İşte böyle sadaka vererek, insanların o verdiği sadakadan dolayı kendilerine hürmet göstermesini istemek veya sadakadan dolayı fırsat bulduğunda kötü sözle eziyet etmektense, böyle bir sadaka verme yerine güzel söz söylemenin daha hayırlı olduğunu ifade eder. *“ Güzel bir söz ve kusurları bağışlamak, arkasından eza ve gönül bulantısı gelecek bir sadakadan daha hayırlıdır.”*¹⁹⁰

Kur'an-ı Kerim, sık sık güzel söze teşvik ekmekle toplumun birbiri ile olan ilişkilerinde güzelliklerin hakim olabilmesi için güzel söz söylemenin önemini vurgulamış olmaktadır.

d) Güzel İşlerde Aracı Olmak

Kur'an-ı Kerim, insanların ister iyi isterse kötü olsun yaptıkları işlerden sorumlu olacaklarını bildirir. Bu sorumluluk, insanların mükellef olma yaşı ile başlayan ve ölümüne kadar devam eden bir süreç olarak anlaşılır. İnsanların kendi yaptıkları yanında örnek oldukları, insanların o yapıyor diye yaptıkları veya tavsiye ettiği için yapılan iyi, güzel ve kötü şeylerden de sorumlu tutulacaklarıdır. Kur'an-ı Kerim'in ifadesi ile, bu sorumluluk özellikle kıyamet günü ön plana çıkacaktır. Bakara suresi 85. âyet bunu açık bir şekilde ifade etmektedir. *“Kim güzel bir işte aracılık ederse, ona o işin sevabından bir pay vardır. Kim de kötü bir şeyde aracılık yaparsa, ona da o kötülükten bir pay vardır...”*¹⁹¹ âyet, açık bir şekilde insanların iyiye örnek olmalarını teşvik etmekte ve toplum yaşamı açısından önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Kötü örnek olduğunda da tehditle karşılaşmakta ve kötü örnek olmanın insana nelere mal olacağı Nahl suresinde açıklanmaktadır. *“Onlara: “ Rabbiniz ne indirdi?” denildiği zaman, “ Öncekilerin efsaneleri” dediler. Bunu söylemelerinin sebebi şu: Kıyamet günü, kendi günahlarını tam olarak yüklendikten başka, bilgisizlikleri yüzünden saptırmakta oldukları kimselerin*

¹⁸⁹ Kur'an-ı Kerim, 39 Zümer, 18

¹⁹⁰ Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara, 263

¹⁹¹ Kur'an-ı Kerim, 2 Nisa, 85

günahlarından bir kısmını da yükleneceklerdir. Dikkat edin yüklendikleri günah ne kötüdür!”¹⁹²

İnsanların güzel işlerde örnek olmak, kötü ve çirkin işlerde de örnek olmamak için gösterecekleri çaba, toplumun birbirleri ile olan ilişkilerinde iyi ve güzel olan davranışların ön plana çıkmasını sağlayacaktır. Böylece Kur'an-ı Kerim güzel işlerde örnekliği teşvik etmekle toplum hayatının güzelleşmesi için elverişli bir ortamın oluşmasına zemin hazırlamış olacaktır.

e) **Güzel Boşanma:**

Müslümanların oluşturduğu bir toplumda, beşeri münasebetlerin yoğun yaşandığı her toplumda olduğu gibi zaman zaman olumsuzlukların ortaya çıkması normaldir. Bu olumsuzluklara konu olabilecek kurumlardan biri de ailedir. Toplum açısından önemli bir sosyal hadise olan evlilik ve boşanma, müslümanlar açısından da önemlidir. Gerek evlenirken ve gerekse boşanırken bunu en güzel şekilde yapmak Kur'an-ı Kerim'in müslümana tavsiye ettiği davranışlardandır. Kur'an-ı Kerim evliliğin devam ettirilmesini öncelikle tavsiye eder. Ancak eşler arasında evliliğin devamı mümkün görünmüyorsa, bu durumda boşanmayı da kabul eder. Bununla birlikte, eşi eziyet etmeme, kadına verilmesi gereken mihrin vaktinde ve tam olarak hatta fazladan verilmesi, önceden verilen mal ve hediyelerin geri alınmaması, boşanmanın güzel hale getirilmesi gibi tavsiyeler, boşanmayı da keyfilikten kurtararak sorumluluk temeli üzerine oturtmuş, aynı zamanda güzellikle yapılması için yol göstermiştir. Boşanmanın bile güzel hale getirilmesinden bahsetmekle Kur'an-ı Kerim, yapılan her türlü işte iyi-güzel olanı tercihe verdiği değeri ortaya koymuş olmaktadır.¹⁹³ *“Boşanmak iki defadır. Ondan sonrası ya iyilikle tutmak veya güzellikle salmaktır. onlara verdiklerinizden bir şey almanız da size helal olmaz...”¹⁹⁴ “Sonra bekleme süreleri bittiğinde, onları ya iyilikle tutun veya güzellikle onlardan ayrılın...”¹⁹⁵ âyetleri hoş görülmeyen boşanma hadisesini, her*

¹⁹² Kur'an-ı Kerim, 16 Nahl 24,25

¹⁹³ Mevdudi, age, c.6, s.371

¹⁹⁴ Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara, 229

¹⁹⁵ Kur'an-ı Kerim, 65 Talak, 2

iki tarafı yaralamadan, nasıl güzel bir şekilde gerçekleştirilebileceğini göstermektedir.

Bir başka âyette de, kendileri ile evlenildiği halde, herhangi bir cinsel birleşme olmaksızın boşanma meydana gelmişse, o zaman kadının iddet beklemesi için zorla tutulmaması ve ilişki olmuş gibi muamele yapmamaları özellikle vurgulanmakta ve bu tür bir boşanmada bu kadınların güzel bir şekilde serbest bırakılmaları tavsiye edilmektedir. Hatta serbest bırakma o kadar çabuk olmalı ki, eğer mihirleri tesbit edilmemişse, kadını memnun ederek, mal vererek, derhal boşanma gerçekleştirilmelidir. Böyle bir nikahı gereksiz olarak uzatmak, kadına eziyet olarak algılanmaktadır. “ *Ey İman edenler! Mümin kadınları nikah edip de sonra onlara dokunmadan boşadığınız zaman, sizin için üzerlerinde sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Derhal mehirleri belirlenmediği takdirde yararlanacakları bir mal verip onları güzel bir şekilde salıverin.*”¹⁹⁶

Burada hemen şunu belirtmek gerekir; boşanma son derece sevimsiz bir hadisedir. Böyle sevimsiz bir hadisede bile güzellik aranması, güzellik kavramına yüklenen anlamın ne kadar geniş ve önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

f) Güzel borç vermek :

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın insana verdiği malın bir kısmını veya tamamını yine Allah için harcamasını güzel bir borç verme olarak nitelendirir. Bu davranış toplumun sosyal açıdan birbiri ile kenetlenmesi, zengin ile fakirin bir arada olması, toplum içinde güven duygusunun artması açısından son derece önemlidir. Elinde parası olan ve kendi ihtiyacı olmadığı zamanlarda, diğer müslümana hiçbir karşılık beklemeden, herhangi bir gösteriş ve şöhret amaçlı olmaksızın sadece Allah rızası gözetilerek, ya tamamen bağışlama; ensar ile muhacirler arasında olduğu gibi, ya da, belli bir müddet için borç verme şeklinde gerçekleşir.¹⁹⁷ Borç alan kişi de borcunu vaktinde ödemeli, bu iyiliği asla istismar etmemelidir. Çünkü yapılan bir iyilik istismar edildiği zaman o iyiliğin bir daha yapılmamasına neden olma gibi çirkin bir durum ortaya çıkar.

¹⁹⁶ Kur'an-ı Kerim, 33 Ahzab,49

¹⁹⁷ Mevdudi, age, c.6, s.126

*“Allah’a güzel bir borç verecek olan kim? Allah karşılığını ona kat kat verecektir ve ayrıca ona çok değerli bir mükafat da vardır.”*¹⁹⁸ âyette Allah için borç veren kişilere, verdikleri borcun karşılığında kat kat sevap verileceği ve ayrıca başka mükafatlar da verileceği vaadi, bu tür borç vermenin faziletini ve güzelliğini ortaya koymasından önemlidir. Başka bir âyette de, bu mükafatların yanında Allah’ın bağışlamasının da bulunduğu belirtilir. *“Eğer Allah’a güzel borç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat yapar ve sizi bağışlar”*¹⁹⁹ Böylece Allah’ın razı olacağı şekilde insanlara karşılıksız olarak ihtiyaçlarını görme girişimi teşvik edilmiş ve insanlar arasında yaygın hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu tür borç vermede asıl olan, faiz, nema, iyilik veya herhangi bir menfaat beklemeden ihtiyaç görmektir. İhtiyacı giderdikten sonra da o iyiliği unutmaktır. *“Şüphesiz, sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah’a güzel bir ödünç verenlere, verdikleri kat kat artırılır. Ayrıca onlar için çok değerli bir mükafat da vardır.”*²⁰⁰

g) Güzel Örnek :

Modern ve klasik eğitim sistemlerinde “örnek alma” veya “örnek olma” eğitim ve öğretimde önemli bir metot olarak kabul edilmiştir.²⁰¹ Örnek alma aile içinde önce anne-baba ile başlar. Anne-baba güzel davranışlar sergilediği zaman, çocuk o güzel davranışları yapmaya yatkın hale gelir. Bu yatkınlık, çocuğun güzel davranışlar kazanmasında önemli bir faktördür.²⁰²

Örnek olmanın önemli boyutlarından biri model alınanla özdeşleşmesidir. Kişilik oluşumu ve gelişiminde özdeşleşmenin rolü inkar edilemez. Psikologlar ve sosyologlar özdeşleşmeyi çocukluk ve gençlik çağlarıyla sınırlandırsalar da, hangi yaşta olursa olsun insan bu özelliğini geliştirebilmektedir.²⁰³

Kur'an-ı Kerim, insanları güzel davranışlara yönlendirirken, insanların birbirlerine güzel davranışları öğütlemelerini tavsiye eder. Hatta bu öğüdün sözde kalmayıp, bizzat davranışlarla örneklenmesini de ister. Nitekim *“Niçin*

¹⁹⁸ Kur'an-ı Kerim, 57 Hadid, 11

¹⁹⁹ Kur'an-ı Kerim, 64 Teğabun, 17

²⁰⁰ Kur'an-ı Kerim, 57 Hadid, 18

²⁰¹ Buyrukçu R, Din Görevlisinin Mesleği Temsil Gücü, TDV yayınları, Ankara, 2005, s.277

²⁰² Ay M.E. Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi, Bilge Yayınları, İstanbul, 2001, s.20.

²⁰³ Küçük R, Hz. Peygamberin ve Örneğinin Mahiyeti, 2001 Kutlu Doğum Sempozyumu, TDV yayınları, Ankara 2003, s.282

yapmayacağınız şeyi söylüyorsunuz?”²⁰⁴ buyurarak, söz ve fiil bütünlüğünün önemine işaret eder.

Kur'an-ı Kerim'de; “ *Andolsun ki Allah'ın elçisinde sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok ananlar için güzel bir örnek vardır.*”²⁰⁵ Âyetiyle örneklige büyük önem vermiş ve bütün inananlara Hz. Peygamber'i “en güzel örnek” olarak takdim etmiştir.

Hiz. Peygamberin ahlakı, sözleri, fiilleri ve diğler niteliklerinde en güzel örnek olduğı konusunda Müslümanlar arasında bir ihtilaf söz konusu olmadığı gibi onun örnekliliğini münhasır alanlara indirgemek de doğru değildir.²⁰⁶ Zira, çevrede örnek alınan insanlar genellikle ahlakı, ilmi, sanatı, çalışkanlığı, hayırseverliği veya cömertliği gibi özelliklerinden herhangi biri ile temayüz etmişlerdir. Halbuki, Hiz. Peygamber, bütün bu güzellikleri şahsında toplamış olmakla “en güzel örnek” olma vasfını üzerinde taşır.²⁰⁷

Yine Kur'an-ı Kerim, “*O, kendi istek ve arzularına göre konuşmaz. O'nun konuşması kendisine vahyedilenden başkası değildir.*”²⁰⁸ âyetiyle Hiz. Peygamberin kendi heva ve hevesinden konuşmayacağı, vahyin gözetiminde olduğu hatırlatılarak güvenilir bir örnek olduğunu da işaret edilmiştir.

“ *De ki: “Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin.*”²⁰⁹ Âyetinde de Allah'ın sevgisini kazanmanın vesilesi olarak o en güzel örnek olan Hiz. Peygambere uyma teşvik edilmiştir.

Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim, inanan insanların yaşamları sırasında örnek olarak takip etmeleri gereken kişinin Hiz. peygamber olduğunu ifade etmekte ve bu örnekliliğı “güzel” sıfatıyla nitelemektedir.

h) Güzel Rızık

Kur'an-ı Kerim herhangi bir şeyin helal veya haram kılma yetkisinin Allah'a ait olduğunu belirtir. Allah'ın helal kıldığını ne kendine ve ne de başkasına

²⁰⁴ Kur'an-ı Kerim, 61 Saff, 2

²⁰⁵ Kur'an-ı Kerim, 33 Ahzap, 21

²⁰⁶ Küçük, age, s.300

²⁰⁷ Çetin A. Peygamberimizin Hayatı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s.27-28.

²⁰⁸ Kur'an-ı Kerim, 53 Necm, 3-4

²⁰⁹ Kur'an-ı Kerim, 3 Al-i İmran, 31

haram kılma yetkisi kimsede yoktur. İnsanlar bu tür davranışı yemin ile yapsalar bile, yeminin kefaretin ödeyerek bu yeminlerini bozmaları istenmektedir. *“Ey iman edenler! Allah’ın size helal kıldığı hayatın güzelliklerinden kendinizi yoksun bırakmayın. Ve aşırı da gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez. O halde, Allah’ın rızık olarak size bağışladığı meşru güzelliklerden yararlanın ...”*²¹⁰ âyette anlatılan meşru güzellikle, helal kılınan rızıklar kasdedilmiş ve insanların, Hristiyan keşişlerinin yaptıkları gibi, kendilerini hayatın güzelliklerinden mahrum bırakma girişimleri yasaklanmıştır.²¹¹ Hemen şunu da belirtmek gerekir ki, âyet sınırsız bir serbestlik vermemektedir. Aşırı gitmeyin ikazı ile de, hem yoksun bırakma ve hem de dünya hayatını dalarak ahireti unutmanın önüne geçilmiş olmaktadır. Zaten güzellik bu incelikte yatmaktadır. İnsanın ne dünya hayatına dalarak ahretini unutması, ne de kendini tamamen ahirete adayarak dünya nimetlerinden kendini soyutlaması hoş görülmemiştir. Dünya-ahiret dengesini gözeterek yaşamak, insan hayatını güzelleştiren unsurlardan biri olarak kabul edilmiştir.

Kur'an-ı Kerim, temiz ve masum oldukları halde, kötü niyetli insanlar tarafından iftira atılarak, rencide edilen kadınlar hakkında *“Kendileri için bağışlanma ve güzel bir rızık vardır.”*²¹² buyrurarak helal rızıklar için kullandığı “güzel” sıfatını, mükafat olarak zikredilen, cennet nimetleri için de kullanmıştır.

Bu anlayış çerçevesinde Kur'an-ı Kerim’in “helal” olarak kabul ettiği her türlü rızık, aynı zamanda “güzel”dir.

i) Güzel Tebliğ

Kur'an-ı Kerim dinin emir ve yasaklarının insanlara duyurulması üzerinde önemle durur. Bu işin üzerinde o kadar önemle durur ki, savaşa gidenlerin yanında, bazılarının gitmemesini ve geride kalanlara dinin öğretilmesi ile meşgul olunmasını tavsiye eder.²¹³ Dinin diğer insanlara anlatılırken, rastgele programsız belli bir düzen olmaksızın anlatılmasını da güzel görmez. Tebliğin güzelleştirilmesi için de bir takım tavsiyelerde bulunur. Musa peygambere, Firavn’a gitmesini ve ona yumuşak söz söyleyerek hatasını anlatmasını istemesi, tebliğin ilk kuralını ortaya koyar. İslam Dini anlatılırken yumuşak sözlü olmak, söylenenlerin muhatap tarafından daha iyi

²¹⁰ Kur'an-ı Kerim 5 Maide, 87-88

²¹¹ Esed, age, s.210 (100 nolu dipnot)

²¹² Kur'an-ı Kerim, 24 Nur, 26

²¹³ Kur'an-ı Kerim, 9 Tevbe, 122

dinlenmesini sağlar ve tebliğ edilenleri kabul etmesini de aynı derecede kolaylaştırır. *“Fırahn’a gidin, çünkü o gerçekten azdı. Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır veya korkar.”*²¹⁴ Azmış ve kendi ilahlığını ilan edecek kadar ileri gitmiş birine tebliğ ederken bile yumuşak söz söylemek üzere peygambere görev verilmiş olması, insanların yumuşak söz ve konuşmanın etkisi altında kaldıklarının bir işaretidir.

Kur'an-ı Kerim tebliğde muhatabın durumuna göre hareket edilmesini, bazen açıktan bazen de gizlice açıklanmasını tavsiye eder. Kur'an-ı Kerim bu durumu Nuh peygamberin dilinden açıklar ve kendilerinden çeşitli örnekler vererek düşünmelerini ve Allah'ın gücünü, nimetlerini, iman etmesi halinde kazanacaklarını, iman etmemesi halinde de kaybedeceklerini açık açık söylemek gerektiğini ortaya koyarak onları ikna etmeye çalışır. *“ Sonra ben onları açık açık çağırdım. Sonra hem ilan ederek hem gizli gizli onlara söyledim. Gelin, dedim, Rabbinizin sizi bağışlamasını isteyin. Çünkü O çok bağışlayıcıdır. Üzerinize gökten bol yağmur yağdırsın. Mallar ve oğullar vererek sizin imdadınıza koşsun. Sizin için bahçeler yapsın, ırmaklar yapsın. Niçin siz Allah’a bir vakar yakıştıramıyorsunuz?. Oysa O sizi aşama aşama yaratmıştır. Görmediniz mi Allah yedi göğü uygun tabakalar halinde nasıl yaratmış? Ve Ay’ı bunların içinde bir nur yapmış, güneşi de bir lamba kılmış. Allah Sizi yerden bir bitki bitirir gibi bitirdi.”*²¹⁵

Kur'an-ı Kerim tebliğ yapılacak kimseler arasında itibarlı itibarsız, zengin fakir, genç ihtiyar gibi bir ayırım yapılmamasını ister. Bu konuda Hz. Peygamberin Abdullah b.Ümmü Mektum’a yaptığı muamele tasvip edilmemiş ve bu olay üzerine Hz. Peygamber ikaz edilmiştir. *“Surat astı ve yüz çevirdi. Kendisine ama geldi, diye. Ne bilirsin, belki o temizlenip, arınacak? Veya öğüt belleyecek de öğüt ona fayda verecek.”*²¹⁶

Kur'an-ı Kerim tebliğin önce yakın akrabalarından başlanmasını,²¹⁷ olmayacak vaadlerde bulunulmaması,²¹⁸ eğer tebliğ sırasında herhangi bir kötülükle

²¹⁴ Kur'an-ı Kerim, 20 Taha ,43,44

²¹⁵ Kur'an-ı Kerim, 71 Nuh, 8-17

²¹⁶ Kur'an-ı Kerim, 80 Abesa, 1-4

²¹⁷ Kur'an-ı Kerim, 26 Şuara,214

²¹⁸ Kur'an-ı Kerim, 6 En'am, 50

karşılaşırsa bunun en güzel şekilde bertaraf edilmesi gerektiğini tavsiye eder. “*Sen kötülüğü en güzel bir davranışla uzaklaştır...*”²¹⁹

Kur'an-ı Kerim kitap ehline tebliğ ederken onlarla en güzel tarzda mücadele et tavsiyesinde bulunurken, münafıklara ve kafirlere karşı tebliğ metodu olarak, onları kale almamasını, gerektiğinde öğüt vermesini, gerektiğinde de onlara karşı sert davranmasını ve hatta onlarla cihat etmesini tavsiye eder. “*Onlar Allah'ın kalplerindeki bildiği kimselerdir; Onlara aldırma, onlara öğüt ver ve onların içlerine tesir edecek güzel söz söyle*”²²⁰ *Ey Peygamber, kafirlerle ve münafıklarla savaş. Onlara karşı sert davran...*²²¹”

Kur'an-ı Kerim, tebliğ sırasında, en güzel davranışlardan birisinin, tebliğ yapan kişinin kendi yapmadığı şeyleri asla söylememesi olduğunu belirtir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim “*Ey İman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemek, Allah katında en sevilmeyen bir şeydir.*”²²² âyeti ile bu konuda tebliğ yapan Müslümanları ikaz etmektedir.

Tebliğ yapan kişinin en önemli hasletlerinden birisi de muhatabın inançlarına kötü söz söylememesidir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim: “*...(Onların) Allah'tan başka yalvardıklarına sövmeyin ki, onlar da bilmeyerek Allah'a sövmesinler!...*”²²³ ikazını yapar.

Bütün bu incelikler, tebliğin güzelleşmesi ve etkili hale gelebilmesi için Kur'an-ı Kerim'in yaptığı ikaz ve tavsiyelerdir. Tebliğ yapan kişiler bu kurallara uyduğu zaman, daha etkili ve daha güzel bir tebliğ yapmış olurlar.

j) Anlaşmaları Güzel yazmak

Kur'an-ı Kerim toplum yapısı içinde her tür ve düşünceye ait insan olabileceğinden hareketle, Müslümanlara aralarında yaptıkları bir takım anlaşmaları yazılı hale getirmelerini tavsiye eder. Yapılan anlaşmalarda Kur'an-ı Kerim'in bu tavsiyesi uygulanmazsa o zaman sonucunu her iki taraf kabullenmek zorunda kalacaktır. Bu anlaşma ile ilgili herhangi bir şikâyet etme hakları söz konusu

²¹⁹ Kur'an-ı Kerim, 23 Mü'minün, 96

²²⁰ Kur'an-ı Kerim, 4 Nisa, 63

²²¹ Kur'an-ı Kerim, 9 Tevbe, 73

²²² Kur'an-ı Kerim, 61, Saf, 2, 3

²²³ Kur'an-ı Kerim, 6 En'am, 108

olmayacaktır. “ *Ey iman edenler! Belli bir vade ile karşılıklı borç alışverişinde bulunduğunuz vakit onu yazın...* ”²²⁴

Müslümanların aralarında vade ile borçlandıklarında yazılı hale getirmelerini tavsiye eden Kur'an-ı Kerim, yazan kişinin de doğru ve dürüst olduğu diğer insanlar tarafından bilinen bir kişi olmasını ister. “ *Hem aranızda doğruluğuyla tanınmış yazı bilen biri yazsın. Yazı bilen biri, Allah'ın, kendisine öğrettiği gibi yazsın. Bir de, hak kendi üzerinde olan adam söyleyip yazdırsın ve her biri yazarken Rabbi olan Allah'tan korksun da haktan bir şey eksiltmesin...* ”²²⁵ Böylece yazan kişinin de iki taraftan birinin etkisinde kalarak, onun lehine diğerinin aleyhine anlaşma hükümleri konmasının önüne geçilmiş olur. Âyette dikkat çekilen bir başka husus, şahitlik yapacak olanların gerekli hassasiyeti göstermeleridir. Şahitler hazır bulundukları anlaşmalarda niçin şahitlik etmişlerse, mahkemede şahitlik yapacakları zaman da şahit oldukları anlaşmayı doğru bir biçimde anlatmalılar ve böylece anlaşmadan dolayı hiçbir kimse mağdur olmamalıdır. “ *...Erkeklerinizden hazırda olan iki kişiyi şahit de yapın...* ”²²⁶

Yine aralarında hemen devredilecek ve orada bitecek bir alış veriş söz konusu ise yazılmamasında herhangi bir sakınca olmadığı açıklanır. Ancak böyle bir alım satım yapıldığında da yine şahitler olmasını tavsiye eder. “ *...Meğer ki, aranızda hemen devredeceğiniz bir ticaret olsun, o zaman bunu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alım satım yaptığınız akit de yine şahit tutun...* ”²²⁷

Kur'an-ı Kerim, yolculukta herhangi bir anlaşma yapılır ve bu anlaşmayı yazacak bir kimse bulunamazsa, o zaman anlaşmanın yapıldığını ispat eden bir rehin alınmasını ister. “ *Şâyet siz sefer üzere olur bir katip de bulamazsanız, o vakit alınmış bir rehin belge yerine geçer...* ”²²⁸

Böylece yapılan bir alış verişte iki tarafın da mağdur edilmemesi hedeflenmiş, alışverişlerin düzgün bir şekilde nasıl gerçekleştirileceği konusu da açıklanmış olmaktadır. “Güzel” olarak vasıflanan bu tavsiye ve emirlere uyulduğu takdirde,

²²⁴Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara, 282

²²⁵Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara, 282

²²⁶Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara, 282

²²⁷Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara, 282

²²⁸Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara, 283

toplum hayatında herhangi bir sıkıntı olmaması yanında, toplumsal güzelliklerin ortaya çıkmasını da yardımcı olacaktır.

k) Kur'an-ı Kerim'in Tavsiye Ettiği Diğer Güzel Davranışlar.

Kur'an-ı Kerim, inanan insanların uymasını ve hayatlarında tatbik etmelerini istediği iyi ve güzel davranışları çeşitli âyetlerde zaman zaman zikretmiştir. Bu davranışları kısa kısa şöyle özetlemek mümkündür.

İnsanların ayıplarını yüzlerine vurmamak Kur'an-ı Kerim'in tavsiye ettiği güzel davranışlardan biridir. Yusuf peygamberin kardeşlerine *"Bu gün ayıbınız yüzünüze vurulmayacak..."*²²⁹ demesinde bu örneklik vardır. Bu şekilde bir davranış sergilemek aynı zamanda kişinin büyüklüğü ve müslümanlığının güzelliği olarak algılanmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'in tavsiye ettiği bir başka güzel davranış da, Allah'tan ümit kesmemektir. Yakup Peygamber, oğlu Bünyamin'in Mısır'da alıkonulması üzerine, oğullarına Yusuf ve kardeşi hakkında haber almalarını istedikten sonra şöyle devam eder; *"...ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin; bilin ki, hakkı inkar eden insanlardan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."*²³⁰ Bu âyet açık bir şekilde ifade etmektedir ki, Müslüman olan bir insan hiçbir zaman Allah'ın rahmetinden ümit kesmez. Böyle ümitsiz bir durumda olmak çirkin bir davranış türüdür.

Kur'an-ı Kerim, iyiliğin karşılığının sadece iyilik olduğunu tavsiye eder."*İyiliğin karşılığı yalnız iyilik değil midir?"*²³¹ Bir başka âyette de İyiliğin kötülükle bir olmayacağını belirterek, kötülüğü en güzel şekilde savmayı tavsiye eder. Bu tür bir davranış sonucunda da, düşman olan bir kimsenin bile, bu davranış sayesinde dost olabileceğini belirtmesi günümüz insan ilişkileri açısından son derece önem arz etmektedir. *"İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. O zaman bir de bakarsın ki, zeninle onun arazında düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost olmuştur."*²³²

²²⁹ Kur'an-ı Kerim, 12 Yusuf, 92

²³⁰ Kur'an-ı Kerim, 12 Yusuf, 87

²³¹ Kur'an-ı Kerim, 55 Rahman, 60

²³² Kur'an-ı Kerim, 41 Fussilet, 34

Tavsiye edilen güzel davranışlardan biri de, kişinin verdiği sözü yerine getirmesidir. Çünkü Kur'an-ı Kerim, kişilerin verdikleri sözden dolayı kıyamet günü sorumlu tutulacaklarını ifade eder. “ *Verdiğiniz her sözü yerine getirin, çünkü verdiğiniz sözden (Hesap gününde) mutlaka sorguya çekileceksiniz.*”²³³

Büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınmak, öfkelenlendiği zaman bağışlamak, Allah'ın çağrısına uymak, namazı dosdoğru kılmak, herhangi bir iş yapacağı zaman danışmak, kazandıkları paradan başkalarına da vermek, herhangi bir zulme uğradığı zaman kendini savunmak, kendine yapılan kötülüğü bağışlamak ve sabretmek, haddi aşıp taşkınlık yapmamak, zulümden kaçınmak²³⁴ namazı huşu içinde, devamlı kılmak, boş şeylerden kaçınmak, zekatı vermek, ırz ve namusunu korumak, emaneti korumak,²³⁵ yetim malı yememek, zinaya yaklaşmamak, insan öldürmemek, tartıyı tam tartmak, bilmediği şeyin arkasına düşmemek,²³⁶ Kur'an-ı Kerim'in tavsiye ettiği diğer güzel davranışlardır.

Bütün bu davranışlarda genel amaç, ideal insan ve ideal toplumu oluşturmaktır. İdeal insanın oluşmasında örnek insanlar bulunmalıdır. Kur'an-ı Kerim bu örnek insanın peygamber olduğunu açık bir şekilde ortaya koyar. Örnek insan bölümünde de belirttiğimiz gibi, Peygamber inanan insanlar için en iyi örnektir. Örnek alınması gereken de, peygamberin gerek kendi şahsi hayatında yaptıkları, gerek toplumun bir üyesi olarak yaptıkları, gerek ülke idarecisi olarak yaptıkları ve en önemlisi de dinin tebliğcisi olarak serdettiği söz, fiil ve takrirleridir.

4. Kur'an-ı Kerim'de Güzelliği Bozan Davranışlar

Kur'an-ı Kerim, İnsanların sahip oldukları güzellikleri bozan en büyük etkenin inançsızlık olduğunu ifade eder. Bunun aynı zamanda manevi kirlenme olduğunu belirtir. Hemen şunu da belirtmek gerekir ki, manevi güzelliklerden mahrum kalma, insanların hem bu dünyada elde ettikleri güzelliklerin ortadan kalkmasını, hem de ölüm sonrası hayatta güzellikleri elde edememe durumu ile karşı karşıya kalmasına neden olur.

²³³ Kur'an-ı Kerim, 17 İsra, 34

²³⁴ Kur'an-ı Kerim, 42 Şura, 37-43

²³⁵ Kur'an-ı Kerim, 23 Mü'minun, 2-9

²³⁶ Kur'an-ı Kerim, 17 İsra, 31-36

İnsanların maddi ve manevi güzelliklerden mahrum kalmasının nedeni; İnsanlara verilen seçme hürriyeti yani, hür iradenin olumsuz faktörler nedeniyle doğru kullanılamamasındandır. Bu faktörlerin en üst noktasında şeytan bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim, şeytanın, Allah'ın rahmetinden kovulmasından dolayı, insanları sürekli saptırmaya çalışacağını söylediğini anlatır. Ancak Allah'ın, gerçek inananları asla saptıramayacağını vurgulamış olması, güzelliklerden mahrum olmanın insanların iradesi ile olduğunu ortaya koymaktadır. Buradaki şeytanın rolü, insanlara çeşitli vesveseler vererek²³⁷, özellikle iradeleri zayıf, ibadetleri eksik veya az²³⁸ olan insanları, yaptıkları çirkin amelleri kendilerine güzel göstermesi²³⁹, kandırması ve iradelerini yönlendirmede etkili olması söz konusudur.

İnsanları güzelliklerden alıkoyan sebeplerden bir diğeri, toplum psikolojisine mağlup olarak çoğunluğun düştüğü hatalara düşmektir.²⁴⁰ Toplum içinde yeşeren ve gelişen bir takım zararlı etkileşim neticesinde, çoğunluğun düştüğü hatalara herhangi bir sorgulama süzgecinden geçirilmeden, taklit ederek, yaşam biçimi haline getirme neticesinde, Kur'an-ı Kerim'in tavsiye etmediği hayat anlayışını yaşam tarzı haline getirmektir. Bu tür güzelliklerden mahrum olma daha çok toplum ahlakı ile ilgili olup, toplum içinde ahlaki güzelliklerin ortadan kalkması sonucunu doğurur.

Kur'an-ı Kerim'in anlattığı ve güzellikleri bozan faktörler arasında küfür, nifak içinde olma ve şirke düşme gibi, vazgeçilmedikten sonra kesinlikle affedilmeyen ve özellikle ölüm sonrası güzelliklerden ebediyen mahrum olma sonucunu doğuran inançla ilgili fiiller vardır.

Güzellikleri ortadan kaldıran bir diğer sebep, önderlere şartsız teslim olmak ve onların her isteğini sorgulamadan yerine getirmektir. Kur'an-ı Kerim bu konuda Firavn, Karun, Bel'am, Samiri örneklerini verir.

Bunlardan Firavun, kendine verilen iktidar nimeti gibi bir güzelliği, kendi ilahlığını iddia ederek çirkinleştirmeye örnek olarak verilmiştir.²⁴¹ Bu amacına ulaşabilmek için, topluma bilerek doğru yolu göstermeyen ve kasıtlı olarak onları saptıran bir kişi olarak anlatılır. Toplum da, Firavun'un arzu ve istekleri doğrultusunda, hayatlarını rahat içinde devam ettirebilme arzusu ile, her istek ve

²³⁷ Kur'an-ı Kerim, 5 Nisa, 114

²³⁸ Kur'an-ı Kerim, 16 Nahl, 95-100

²³⁹ Kur'an-ı Kerim, 6 Enam, 43

²⁴⁰ Kur'an-ı Kerim, 6 Enam, 116

²⁴¹ Kur'an-ı Kerim, 20 Ta-ha, 79

arzusunu itiraz etmeden yerine getirme gayreti içinde olmuştur. Ancak Kur'an-ı Kerim, sihirbazlar gibi gerçeği görerek, hayatlarının tehlikede olacağını bile bile, imani güzellikleri ortaya çıkaran kişilerden övgü ile bahseder.²⁴²

Bir diğer örnek ise, Allah'ın kendisine verdiği servet ile diğer insanları saptırarak, kibir içinde bir hayat sürmüş ve Allah'ın Peygamber olarak gönderdiği Musa peygambere karşı Firavun ile birlikte mücadele etmiş olan Karun'dur. Elindeki serveti kullanarak, özellikle Musa peygambere ve İsrail oğullarına karşı halkı kışkırtma yoluna gitmiştir. Kur'an-ı Kerim, yaptığı bu meydan okuma neticesinde, Karun'un uğradığı hazin son açıklayarak, diğer insanlara hayatta insanların eline verilen güzellikleri, gerektiği gibi kullanmayanların sonunun nasıl olacağı örnekle gösterilmiş olmaktadır.²⁴³

Bel'am b. Baura, Kur'an-ı Kerim'de, içindeki mala ve servete karşı ihtirasını dizginleyemeyen, Musa Peygambere karşı beddua ederek, dünya güzelliklerini elde etmek amacıyla, ahiret güzelliklerini kaybeden, aslında dini bir otorite olmasına karşın, zalimlerle beraber olan kişiye örnek olarak anlatılır.²⁴⁴

Kur'an-ı Kerim, Samiri'yi, Musa peygamberin getirdiği ilahi dinin tüm güzelliklerini bir kenara atarak, insanların Allah'a şirk koşmaları için çaba harcayan ve imani güzelliği yok etmeye çalışan bir heykel sanatçısı olarak tarif eder.²⁴⁵ Samiri'nin hayatının geri kalan kısmında hiç kimse ile ilişki kurmadan²⁴⁶ bu dünyadaki cezasını çekerek ölmüştür.

Kur'an-ı Kerim sözünü ettiğimiz iyi ve kötünden örnekler vermek suretiyle, güzelliğin daha iyi kavranması ve hayata hakim kılınmasını hedefler.

²⁴² Bkz. Altıntaş R, Kur'an'da Hidâyet ve Dalalet, Ribat yayınları, Konya 1997,s.266-267.

²⁴³ Kur'an-ı Kerim, 28 Kasas, 81

²⁴⁴ Kur'an-ı Kerim, 7 Araf, 175-176

²⁴⁵ Kur'an-ı Kerim, 20 Ta-ha, 85

²⁴⁶ Kur'an-ı Kerim, 20 Ta-ha, 97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A. KUR'AN-I KERİM 'DE GÜZELLİĞİN NİTELİKLERİ

1. Kusursuzluk

Kusur, eksiklik, noksanlık, suç, kabahat, ihmal, tedbirsiz davranma gibi anlamlarda kullanılır.²⁴⁷ Bunların zıddı ise kusursuzluk olarak ifade edilmiştir. Kur'an-ı Kerim, Allah'ın yaratmasında hiçbir kusur olmadığını ve Allah'ın yaratanların en güzeli olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir.²⁴⁸ Bu kusursuz yaratmayı insan, dünya ve tüm evrenin oluşumu ile ilgili çeşitli örnekler vererek açıklamaya çalışalım.

a) İnsanın yaratılmasında Kusursuzluk:

Kur'an-ı Kerim, İnsanın “En güzel bir şekilde yaratıldığını”²⁴⁹ ve son derece mükemmel bir yapıya sahip olduğunu bildirir. İnsanın yaratılmasındaki bu kusursuz yapı, tıp alanında yapılan araştırmalar neticesinde, her geçen gün daha da fazla göz önüne çıkmaktadır. İnsanın sahip olduğu tüm organlarda mükemmel bir yaratma söz konusudur. Bu yaratmadaki mükemmeliği ortaya koymak için, beyin, sinir sistemi, böbrek, DNA yapısı gibi bazı organlardaki mükemmel yapıyı ortaya koymak amacıyla, bu organların çalışma sistemlerini inceleyeceğiz.

İnsanın yaratılışındaki mükemmeliği beyin, duyu organları, arıtma sistemi görevi yapan böbrekler gibi bazı organlarda örnekleyerek ortaya koymak mümkündür.

aa. İnsan Beynindeki Güzellik

Son yapılan araştırmalarda insan beyni üzerinde yoğunlaşmakta ve insanın mükemmelliğinin sırrının beyinde gizli olduğu ortaya çıkmaktadır. Ortalama bir

²⁴⁷ Heyet, Örnekleriyle Türkçe Sözlük,c.2, MEB Yayınları, Ankara 1995, s.1803.

²⁴⁸ Kur'an-ı Kerim, 67 Mülk,3

²⁴⁹ Kur'an-ı Kerim , 95 Tin, , 4

insan beyninin ağırlığının 1,4 kg olduğunu belirten uzmanlar, beynin diğer canlılardan insanı tamamen ayırdığını ortaya koymaktadır. İnsan beyni çok gelişmiş bir telefon santraline ya da bilgisayara benzetirler. Hatta uzmanlar beynin bilgisayardan çok daha karmaşık bir yapıya sahip olduğunu, çalışma hızı açısından hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar gelişmiş olduğunu ifade etmektedirler. Günümüzde bile hala beynin nasıl çalıştığı, duyguların nasıl oluştuğu, hafıza ve öğrenme mekanizmaları tam olarak bilinmemektedir.²⁵⁰

Beyin hakkında yapılan ilk araştırmalar MÖ 4000 yıllarına kadar gitmektedir. Ünlü filozof Descartes, beynin çalışma prensibi üzerinde düşünmüş ve onu bir motorun çalışma prensibine benzetmiştir.²⁵¹

Beyin, kafatası ile korunmuş ve bir sıvı içinde yüzmektedir. Bu sıvı sayesinde 1.4 kg olan ortalama ağırlığı 50 gr'a düşmektedir. Böylece insanın baş kısmında herhangi bir ağırlık hissetmesi önlenmiş olmaktadır. Bu sıvı aynı zamanda beyindeki basınç sistemini ayarlamakta ve böylece beynin basınçtan dolayı herhangi bir zarar görmesini ve fonksiyonlarını yapamaması gibi bir tehlike ile karşı karşıya kalması önlemiş olmaktadır.²⁵²

İnsan beyninin oluşumu; Spermle yumurtanın birleşmesinden 2-3 hafta sonra sinir sisteminin ilk hücreleri oluşmaya başlar. Bu hücreler birbiri üstüne katlanarak çoğalır ve beyni oluşturmak amacıyla bir tüp gibi dizilirler. İşte bu tüpün içinde gelişen nöronlar, bir müddet sonra nerede görevli olacaklarsa, o bölgeye göç eder ve yerleşirler. Dördüncü haftada beynin ön, alt ve orta kısımları oluşur. Beynin kıvrımlı yapısı ise 6. haftada ortaya çıkar. Bu aşamadan sonra, daha önce beyinden göç eden nöronlar, kendi çalışma sistemi içinde kullanacakları molekülleri salgılamaya başlarlar.²⁵³

Beyin gelişimi sırasında, özellikle çocuğun doğumdan sonra ilk altı aylık döneminde, beynin bir tür intihar mekanizması ile, yaklaşık yarısını kendi kendine yok eder. Bu şekilde beyinde bulunan nöronların yaklaşık yarısı yetişkin beyinde bulunur. Bu devrede insan beyni, daha çok insan ile ilgili ayrıntıları fark edebilecek

²⁵⁰ Şenel F, Beynin Gizemi, Bilim ve Teknik Dergisi, Tübitak, Eylül 2003, Ankara, 2003, s.2

²⁵¹ Şenel, agm, s.2

²⁵² Mercek Dergisi, Gizemli Bir Alem, S.3, Eylül 2001, İstanbul, 2001,s.5

²⁵³ Şenel, agm, s.8

bir beyin yapısı oluşmuş olur. Bu intihar mekanizması yetişkin beyinlerinde de vardır. Bir şekilde hasar gören hücreler kendilerini öldürürler.²⁵⁴

Beyin ürettiği ve tüm vücudu kaplayan nöronlar sayesinde vücut işlevini yapabilir. Nöronların sıklığı ve seyrekliği kullanılan organın işlevini bağlıdır. Örneğin, dudaklarda, parmak uclarında bulunan sinir uclarının sayısı oldukça fazladır. Günlük hayatta yaptığımız pek çok etkinlik, sinir sistemi sayesinde direkt beynin dış kabuğunun orta kesimi ile ilgilidir. Böylece nöronlar, vücuttaki tüm istemli kasları denetlemiş oluyorlar. Günlük hayatta yaptığımız tüm bilinçli hareketlerin aslında beyin kontrolü altında yapıldığı, her ne kadar bilinçli de yapsak, hiçbir zaman hangi hareketin hangi hareketten sonra yapacağımızı düşünüp karar verme gibi bir zaman aralığına ihtiyaç olmadığı bilinmektedir. Bu da gösteriyor ki, aslında beynimiz günlük hayatta bize oldukça yardımcı olmakta ve adeta bizim komuta merkezimiz olarak çalışmaktadır.

ab. Duyu Organlarındaki Güzellik

İnsanın dış dünyayı algılayabilmesi beyin sayesinde olmaktadır. Beynimizin bir tarafı hasar gördüğü zaman, o bölgedeki duyu organlarının işlevi de kaybolur. Beyinde görme olayı için ayrılan bölge, diğer tüm duyu organları için ayrılan bölgeden fazladır. Dış dünyadan gelen ışınlar, göz merceğinden geçerek, tepe taklak bir vaziyet göz dibine düşer. Göz dibinde bulunan yaklaşık 125 milyon özel sinir hücresi, gelen ışığı elektrik enerjisine çevirerek görüntüyü beyne gönderir. Görüntü göz dibi hücreleri tarafından renk ayrımı yapılarak gönderilir. Beyin de arka kısmında bulunan 2 mm kalınlığındaki hücre tabakası sayesinde cisimleri algılar, hareketlerini fark eder, renklerini ayırır. Böylece tam bir görme olayı gerçekleşmiş olur. Her organ, dış dünyadan gelen tüm uyarıları bir şekilde elektrik erenjisine çevirerek beyne gönderir. Bu enerji sayesinde beyinde algılama oluşur.²⁵⁵

İnsan işitme duyusu olan kulak ile her sesi işitemez. İnsanın işitme aralığı 20 ile 20 000 frekans civardır. Bu aralığın alt ve üst sınırı dışındaki sesleri işitemez. Bu sınır aslında insan yaşamı için ideal bir sınırdır. Bu sınırın dışına çıkıldığında insanın yaşam şekli bozulur. Burada tam bir denge gözetilmiştir. Görme duyusunda da aynı denge mevcuttur. Örneğin insan, mikropları görebilen bir yapıya sahip olsaydı hiçbir

²⁵⁴ Şenel, agm, s.8

²⁵⁵ Şenel, agm, s.10

gıda maddesini yemesi söz konusu olamazdı. Küçük frekanstaki sesleri duyabilseydi, uyuması söz konusu olamazdı. İşte Allah'ın bu kusursuz yaratması ve yaratmada koyduğu düzen ve ölçü Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılır. *“O, her şeyi yaratmıştır, yarattığına belli ölçü ve düzen koymuştur.”*²⁵⁶

İnsanın yaratılmasındaki kusursuzluk sadece beyin ve sinir sistemi ile ilgili değildir elbette. Aslında kusursuzluk dediğimiz olay, vücuttaki tüm sistemlerin koordineli olarak çalışmasıdır. Örneğin konuşmak isteyen bir insan, konuşmadan önce ciğerine sıcak hava çekmesi gerekir. Bu hava, ciğerlerden geçerek tüm vücudu dolaşır ve yine ciğer yardımı ile nefes olarak geri verilir. Beynin konuşma merkezini içeren bölgesi, konuşma esnasında hareket halinde olması gereken kasların hareket etmesi için gerekli emirleri vermesi ile, nefes borusundan çıkan sıcak hava yardımı ile açık olan ses telleri kapanır, ağzın ve burnun yapısına göre her insanın kendine has sesi ortaya çıkar.²⁵⁷

ac. Arıtma sistemi Böbrekler

İnsan vücuduna yerleştirilen kusursuz tasarımlardan biri böbreklerdir. Böbrekler insan hayatının devamı için son derece önemli bir işlevi görür. Bu işlev vücutta oluşan atık maddelerin arıtılması işlevidir. Uzmanlar insan vücudunda 100 trilyon hücrenin faaliyet gösterdiğini belirtmektedirler. Bu aynı oranda bir fabrikanın sürekli atık madde çıkarması anlamındadır. Bu hücrelerin atık maddeleri içinde üre, üreik asit, keratin gibi son derece zehirli olanları yanında, vitaminler, su, şeker, amino asitler gibi son derece faydalı olanları da vardır. Hücreler oluşturdukları ve çıkardıkları bu atık maddeleri, kan yoluyla vücut dolaşımına verirler. Böbrekler kan dolaşımı ile gelen bu maddeleri birbirinden ayırır, faydalı olanlarını süzer ve kan yoluyla geriye gönderirken, zehirli olanlarını idrar yoluyla dışarı atar. Böbrekler, kusursuz bir yapıda yaratılmış ve insan hayatının devamı için son derece önemli bir organdır.²⁵⁸

ad. DNA (Özel Şifreler)

İnsanın yaratılmasında özel şifreler kullanılmıştır. Bu şifreler, anne karnında oluşmaya başlayan bebeğin, ilk hücresinden itibaren etkili olurlar ve yeni doğacak

²⁵⁶ Kur'an-ı Kerim, 25 Furkan ,2

²⁵⁷ Mercek Dergisi, s.21, Eylül 2001, Sayı.3

²⁵⁸ Mercek Dergisi, aynı yer.

insanın tüm özelliğini ortaya koyarlar. DNA adı verilen bu şifreler insana anne ve babasından geçer. Kromozomlar içinde yay şeklinde sarılmış olan çok uzun DNA molekülleri bulunmaktadır. Bu moleküllerde, o insanın hayat çizgisi şifrelenmiştir. İnsanın DNA molekülünü oluşturan nükleotidin sayısı yaklaşık 5 milyar çift civarındadır. Bu şifreler yeri ve vakti geldiğinde harekete geçer ve insanın yaşam çizgisini oluştururlar. Vücunun şekli, boyu, hastalıklara karşı vücut direnci, kalıtsal olarak yakalanacağı hastalıklar bu moleküllerde şifrelidir. Vakti geldiğinde bu şifreler çözülür ve insanın yaşamını etkiler. DNA lar bir araya gelerek Gen'leri oluştururlar. Yaratılan varlık ne kadar karmaşık ise Gen sayısı da o kadar fazla olduğu düşünülmektedir. Örneğin Drosofil sineğinde 5000 - 15000 arasında gen bulunduğu tahmin edilmektedir. Bir insanda bulunan genlerin sayısının ise bir milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Yüce yaratıcı, insanı, son derece önemli bir denge ve kusursuzluk içinde yaratmıştır. Kromozomlarda yerleşmiş genler arasındaki kombinezonlar çok ilginçtir. Örneğin bir insan genetiğinde 10 üzeri 300 farklı genotip ortaya çıkabilir. Bu aynı zamanda bir çift insandan milyar kere milyarlarca insan yaratılabileceği anlamı ifade etmektedir.²⁵⁹

ae. Kriminolojik Mucize (Parmak Uçları)

İnsanların tanınması pek çok yönden olabilir. Ancak insanda öyle bir özellik vardır ki, bu özellik sayesinde yeryüzünde yaşayan tüm insanların tek tek birbirlerinden ayrılmaları söz konusudur. Bu fark parmak izidir. İnsanların anne karnında üçüncü aydan itibaren belirginleşen parmak uçları, hayat boyu o kişinin taklit edilemeyen imzası olarak kalacaktır.²⁶⁰

İşte bu farklılığın neticesinde oluşan bir takım özellikler sayesinde insanların daha iyi ayrımının yapılabilmesi mümkün olmaktadır. Özellikle günümüzde insanların parmak uçlarında bulunan desenlerin farklılıkları sayesinde, suçluların bulunması ve tesbiti mümkün olabilmektedir. İnsanda bulunan bu kusursuz özellik Kur'an-ı Kerim'de şöyle dile getirilir; “ *Evet, bizim onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter.* ”²⁶¹

²⁵⁹ Heyet, Evrim Anaforu ve Gerçek, (Genetik ve Yaratılış) s.174-182; Pekcan M, On Üzeri Kırk Bin, Tarih ve Düşünce Dergisi, Temmuz 2001, İstanbul, s.30-33.

²⁶⁰ Babuna C, Bilim'den İman'a, Babaili Kültür Yayınları, İstanbul, 2001, s.27.

²⁶¹ Kur'an-ı Kerim, 75 Kıyamet, 4

İnsan vücudundaki mükemmellikler elbette bu kadarla sınırlı değildir. Şunu rahatlıkla söylemek mümkündür ki; İnsan bedeninde bulunan en küçük organdan en büyüğüne kadar tüm organların son derece mükemmel bir tasarım harikası olduğunu görmek mümkündür. Bu harikalık ve mükemmellik, gerek organın kendi işlevini yapmadaki ve gerekse diğer organlarla koordineli çalışması sonucu ortaya çıkan uyumda açık bir şekilde kendini göstermektedir. Örneğin göz, görebilmek için kırkın üzerinde parçanın birleşmesi ile oluşan bir organdır. Bu parçalardan biri görevini yapmadığı zaman göz, tamamen işlevini yitirebilir. Bunun haricinde göz'ün beyin ile olan koordinesi ve bu koordinedeki mükemmellik de ayrı bir tasarım harikası olarak karşımıza çıkmaktadır. Gözün tüm parçaları çalışsa ama beyin ile koordinesi olmasa görme olayı yine gerçekleşmezdi.²⁶²

İnsan vücudundaki kusursuz tasarımlardan biri de iskelet sistemidir. İnsan iskeleti iç içe girmiş kemiklerden oluşan bir sistemdir. Bu sistem sadece vücudun ayakta durması için değil, aynı zamanda vücut için gerekli olan kalsiyum, fosfat ve çeşitli minerallerin dopalanması için de gereklidir. Kemiklerin bir başka görevi de, kırmızı kan hücrelerin üretmesidir. Kemikler yumuşak bir dokudan oluşmasına karşın son derece dayanıklıdır. Örneğin bacaklarda bulunan Uyluk kemiği dikey durumda bir ton ağırlığı kaldırabilecek kapasitededir. Kemiklerin eklemlerden oluşmuş, hareket halinde bulunan insanın oluşturduğu sürtünmeye ortadan kaldıracak şekilde ve hiçbir zaman yağlanmaya ihtiyaç bırakmayacak biçimde dizayn edilmiştir. Yine kemik yapısı yaratılırken insanın rahat hareket edebilecek şekilde bölümlere ayrılmış olması da, başka hiçbir canlıda olmayan son derece mükemmel hareket ve beceri kabiliyeti sağlamaktadır.²⁶³

Bütün bu kusursuz tasarım ve mükemmelliğin, insanın güzel bir varlık olarak yaratıldığını anlamak için bize yardımcı olduğu açık bir gerçektir. İşte bütün bu kusursuz yaratma bize “Biz insanı en güzel bir şekilde yarattık” âyetini hatırlatmaktadır.

b) Hayvan ve Bitkilerde Kusursuzluk Örnekleri

Kusursuz yaratma sadece insana has değildir. Kusursuz yaratma Allah'ın yaratattığı her şeyde vardır. Çünkü yaratma Allah'ın en önemli sıfatlarından biridir.

²⁶² Yahya H, Allah Akılla Bilinir, s.32-33

²⁶³ Yahya, age, s.44-47

Kur'an-ı Kerim “ Yaratana Allah ile yaratmayan tanrılar bir olur mu?”²⁶⁴ sorusunu sorar. Bu kusursuz yaratılış örnekleri dikkatli bir bakışla, hem hayvanlar aleminde ve hem de bitkiler aleminde kolayca görülebilir.

ba. Hayvanlardaki Kusursuz Yaratılış

Yaratmadaki mükemmellik ve kusursuzluğu diğer canlılarda da açık bir şekilde görmek mümkündür. Boyunun uzun oluşu ile dikkat çeken Zürafalar, bu uzun boyun pek çok avantajlı durumundan faydalanması yanında, bazı dezavantajlarının da olduğunu anlamak çok zor olmasa gerektir. Zürafaların kan pompalama özellikleri onların uzun boylarına göre ayarlanmıştır. Ancak zürafa kafasını örneğin su içmek için aşağıya doğru eğdiğinde, sahip oldukları kuvvetli kan basıncından dolayı beyin kanaması geçirmeleri gerekirdi. Böyle bir durumun oluşmaması için, zürafalar su içmek istediklerinde boyun damarlarında bulunan kapakçıklar devreye girer ve beyne ihtiyacı kadar kan pompalanmasını sağlar. Bu üstün tasarım sayesinde Zürafalar beyin kanaması gibi bir riskle hiç karşılaşmazlar.²⁶⁵

Mürekkep balıkların yüzme tekniği tam bir tasarım harikasıdır. Mürekkep balığı yüzmek istediğinde veya herhangi bir tehlikeden kaçmak istediğinde, tamamen fizik kuralları çerçevesinde hareket eder. Bu kural günümüz de pervane kullanan uçaklarda, helikopterlerde ve özellikle jet motorlarında kullanılmaktadır. Mürekkep balıkları da, başlarının iki tarafındaki açıklıktan silindirik iç deri boşluğuna çektikleri suyu ince bir borudan yüksek basınç altında püskürtürler. Bu püskürtme sonucu oluşan tepki sonucu ters yöne doğru yüzerler. Bu tür yüzme tekniği hem daha hızlı ve hem de dayanıklılık için daha idealdir.²⁶⁶ Suyun püskürtülmesi ile hareket eden tek hayvan Mürekkep balığı değildir elbette, Ahtapotlar ve Deniz tarakları da aynı tekniği kullanarak yüzerler.²⁶⁷

Kur'an-ı Kerim, bazı hayvanların adlarını anarak, insanların onlar üzerinde düşünmelerini ister. İşte bu hayvanlardan biri Deve'dir. “Deve nasıl yaratılmış hiç bakmazlar mı?”²⁶⁸ âyeti bunlardandır. Sıcak bölgelerdeki insanlar için büyük çöl alanlarını rahat bir şekilde kat etme özelliğine sahip olan deveden faydalanırlar.

²⁶⁴ Kur'an-ı Kerim, 16 Nahl, 17

²⁶⁵ Yahya, age, s.57-58

²⁶⁶ Polatöz S, Tabiatla Mühendislik, Kaynak Yayınları İzmir, 2003, s.96-97.

²⁶⁷ Polatöz, age, s.98

²⁶⁸ Kur'an-ı Kerim,

Ancak deve pek çok yaratılış mükemmelliği ile donatılmıştır. İşte Kur'an-ı Kerim, devenin bu özelliklerinden dolayı insanların dikkatini çekmek ister. Şimdi deve de bulunan bu özellikleri inceleyelim:

Develerin burunları kum fırtınaları için içe doğru çekik olarak yaratılmıştır. Ayrıca burnun arka kısmında tam bir klima sistemi ile donatılmıştır. Bu sistem sayesinde, içeriden atılan havada bulunan nemin % 66 sı geri çevrilerek, kanın, gözlerin ve özellikle beynin serinletilmesinde kullanılır. Devenin üst dudağı etli ve yarıktır. Böylece çölde yetişen dikenli bitkileri rahatlıkla yiyebilir. Develerin diz, dirsek, ve göğüs kemikleri kalkan şeklinde yaratılmış olup, yattığı zaman yerin sıcaklığından dolayı rahatsız olmamasını sağlar. Bir devenin en ilginç yanı midesidir. Bir deve 15 dakika içinde 200 litre su içebilir. Ayrıca bir devenin üç adet midesi vardır. Bunlardan birine su ve gıda maddelerini depoladığı 800 odacık vardır. Uzun süren açlık ve susuzluk dönemlerinde bu depolarda bulunan su ve gıda maddelerini kullanır. Develer hörgüçlü hayvanlardır. Bu bölgede çeşitli kimyasal maddelerle yoğunlaştırdığı ve yağ haline getirdiği suyu depolar. İhtiyaç halinde tekrar suya dönüştürür ve kullanır. Develerin böbrek sistemleri de tam bir mükemmellik örneğidir. Develer vücutlarından attıkları idrarlarını, böbreklerinde bulunan uzun kanal sayesinde, idrardaki suyun büyük bir kısmı geri emilir. Ayrıca vücudunda tuz miktarı azaldığı zaman, tuzlu suyu içebilir ve tuzlu bitkileri yiyebilir. Develerin ayakları da tabak şeklinde yaratılması sonucu, kumda batmasını önler ve sıcağa karşı dayanıklı hale gelir.²⁶⁹

bb. Bitkilerdeki Kusursuz Yaratılış

Bitkilerde de incelendiği zaman, kusursuz yaratma açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bitkiler gerek güneş ışığından faydalanmada, gerek besin temin etmede ve gerekse türlerini devam ettirmede olsun son derece bilinçli hareket etme kabiliyetine sahiptirler. Bu özelliklere örnek olması açısından Nilüfer çiçeğini inceleyelim:

Amazon nilüferleri, Amazon nehrinin derin ve balçıklı sularında yetişir. Balçıktan çıktığı zaman, yaşayabilmek için gerekli olan güneş ışığına ihtiyaç duyarlar. Bunun için uzun kollar büyüterek, nehrin derin sularından yukarıya doğru

²⁶⁹ Polatöz, age, s.140

su yüzüne çıkarlar. Suyun üzerine çıkıp güneş ışığına ulaştıklarında kolların büyümesi durdurur ve üzeri dikenli tomurcuklar oluşurlar. Bu tomurcuklar birkaç saat gibi kısa bir süre içinde, çapları iki metreye bulan dev yapraklar oluştururlar. Nilüferler, bu dev yapraklar sayesinde fotosentez yapabilirler. Bundan dolayı ihtiyacına göre yaprak üretirler. Diğer bir ihtiyaçları olan oksijen için de, köklerinin bulunduğu balçıklı bölgede oksijen bulunmaz. İşte bundan dolayı köklerini de tıpkı yaprakları gibi su yüzüne çıkarır ve yapraklara tutunarak oksijen temin ederler. Nilüferler devasa yapraklarının suya batmamalar için yaprakların kenarlarını yukarıya doğru kıvrarak, yaprağın üzerine suyun girmesini önler. Böylece sürekli suyun üzerinde kalmış olur. Nilüfer çiçekleri, türünü devam ettirebilmeleri için, beyaz renkli son derece güzel çiçek açar. Bu çiçeklerdeki polenlerin diğer çiçeklere ulaşabilmesi için, kınkanatlı böcekler kullanılır. Kınkanatlı böcekler de, beyaz renge karşı zaafly yaratılmışlardır. Beyaz rengi gördüklerinde ondan ayrılamazlar. Böcek geldiğinde, yapraklarını kapatırlar ve gece boyunca polen bulaştırırlar. Sabah olunca çiçek yapraklarını açar ve böcek diğer nilüfer çiçeğine doğru hareket eder. Bu arada polenlerini böceğe bulaştıran çiçek renk değiştirir ve pembe renge bürünür. Böylece polenlerini alan böcek, tekrar kendine dönmeyecektir.²⁷⁰ İşte bir çiçeğin mükemmellik derecesindeki var olma ve hayatta kalma mücadelesi örneği. Bu örnek bize Allah'ın yaratmasındaki kusursuzluğu en açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bitkilerdeki bir başka mükemmellik de tohumlardadır. Bitki türünün büyük bir kısmı tohum yoluyla ürer. Her bitki ve ağacın tohumu, o bitki ve ağacın tüm özelliklerini içerir. Hiçbir ayrıntı unutulmadan, bu tohumlarda şifrelenmiş olan bilgiler tohum toprakla buluştuğu andan itibaren harekete geçerek, önce küçük bir filiz ve her filizin yanından da küçük bir gözle başlayan ve bitkinin cinsine göre metrelerce büyük ve yıllarca devam edecek olan var olma serüveni başlamış olur.

Her bitki kendine göre bir yol geliştirmiş ve kendi tohumunu bir şekilde üreterek devamını sağlar. Örneğin, çam ağaçları kozalaklarının dişleri arasında bulunan tohumlarının uzaklara gidebilmesi için dizayn edilmiştir. Kozalaklar belli bir büyüklüğe ulaştığı zaman, güneşten aldıkları sıcaklık neticesinde dişlerini açar ve her dişin içinde bulunan tohum süratle fırlar. Rüzgarda hızla hareket edebilecek yelkeni sayesinde çok uzaklara gidebilir. Çamın bu özelliğinden dolayı, ihtiyarlayan çamlar

²⁷⁰ Yahya, age, s.80-82

tıraşlanır ve o bölgede belli aralıklarla büyük çamlar anaç olarak bırakılır. Bu anaç çamlar bir yıl içinde ürettikleri kozalaklardan fırlayan tohumlar sayesinde yaklaşık 1 km çapında bir alan tamamen çam fideleri ile kaplanır. İşte tohumdaki bu mükemmellik Kur'an'da şöyle belirtilir; *“Taneyi ve çekirdeği yaran şüphesiz Allah'tır. O, diriye ölüden çıkarır, ölüyü de diriden çıkarır...”*²⁷¹ *“ O. Gökten su indirendir. Bununla her şeyin bitkisini bitirdik, ondan bir yeşillik çıkardık, ondan da birbirini üstüne bindirilmiş taneler türetiyoruz...”*²⁷² âyetlerden de açık bir şekilde anlaşılacağı üzere, bütün bitkilerin üreme ve çoğalma şifreleri, kendi tohumlarına yerleştirilmiş ve toprakta gerekli şartlar oluştuğunda, büyüme işlevini küçük bir filiz olarak başlar ve varlığını devam ettiği zaman dilimi içinde, o tohumdaki şifrelerle varlığını sürdürür.

c) Dünya'nın Yaratılmasında Kusursuzluk:

Bir başka kusursuzluk örneği de, dünyanın yaratılmasında karşımıza çıkar. Kusursuz yaratma tüm evren içinde güneş sisteminin ayrı bir sistem ile kendi içinde oluşturduğu bütünlük ile başlar. Bu bütünlük, dünyanın gerek kendi etrafında dönüşü ve gerekse güneş etrafında dönüşü sayesinde ortaya çıkar. Ayrıca dünyanın kutup bölgelerinde basık oluşu ve yörüngeye karşı hafif yatık oluşu da bu mükemmelliğin temelini oluşturur. Güneş sistemi dışında, dünyanın kendi içinde oluşturduğu çeşitli döngüler sayesinde de insan ve diğer canlıların yaşam şartlarının hazırlanmasında ayrı bir mükemmellik oluşturmuştur. İlim adamlarının yaptıkları araştırmalar neticesinde, en azından güneş sistemi içinde, kendi kendine yetebilen tek gezegen oluşu da, dünyanın mükemmel yaratıldığını ortaya koyan bir başka güzelliştir. Şimdi ortaya koymaya çalıştığımız bu mükemmel yaratmayı, çeşitli örneklerle açıklamaya çalışalım.

Dünyanın güneş sistemi içindeki genel konumuna baktığımızda, karşımıza son derece kusursuz bir düzen ortaya çıkar. Kur'an, güneş ve ayın belli yörüngelerde döndüğünü belirtir. *“Geceyi, gündüzü, Güneş'i, Ay'ı yaratan O'dur; her biri bir yörüngede yüzüp gitmektedir.”*²⁷³ Dünya yörüngesini Güneş etrafında 365 günde tamamlar. Bu zaman dilimi olarak bir yılı ifade eder. Dünya bu dönüşü esnasında

²⁷¹ Kur'an-ı Kerim, 6 En'am, 95

²⁷² Kur'an-ı Kerim, 6 En'am, 99

²⁷³ Kur'an-ı Kerim, 21Enbiya , 33

kendi etrafındada 365 defa dönerek gece ve gündüzü oluşturmuş olur. Dünyanın uydusu olan Ay ise, kendi dönüşünü 29 ile 30 günde tamamlar. Güneş tam bir ısı ve ışık kaynağı olduğu halde, dünyaya çok daha yakın olan ay, yansıtıcı olarak görev görür. Ay tıpkı güneş gibi ısı ve ışık kaynağı olsaydı dünyada yaşamak mümkün olmazdı. Bu gerçek Kur'an-ı Kerim'de, “ *Ve Ay'ı bunların içinde bir nur yapmış, güneşi de bir lamba kılmıştır.*”²⁷⁴ Dünya ve Ay'ın bu yörüngelerinde en küçük bir sapma olmaz. Aynı şekilde, her ikisinin de konumlarında en küçük bir değişiklik, dünyanın yaşanmaz bir gezegen olmasına yol açar. Bu açıdan tüm evren son derece ince bir hesap ile yaratılmıştır. Bu gerçek Kur'an'da şöyle dile getirilir; “*Güneş ve Ay'ı da hesap üzere kılmıştır.*”²⁷⁵

Dünyanın kusursuzluğu, içinde yaşanabilir olması ile açık bir şekilde gözle görülebilen bir gerçektir. Günümüz teknoloji ile yapılan pek çok araştırma, artık güneş sistemi içinde dünya adeta bir kudret elinin özenle dizayn ettiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. İşte bu denli mükemmel olarak yaratılan dünyanın bazı özelliklerine göz atmakta fayda vardır. Dünyada insanın yaşayabilmesi için gerekli olan iki ana madde, oksijen ve su'dur. Bu iki yaşam kaynağı dünyaya dışarıdan gelmez. Dünya, bu iki yaşam kaynağını kendi üretir. Dünyada oksijen, tüm hava içinde % 21 düzeyinde bulunur.²⁷⁶ Bu yüzdelik aynı zamanda insanın aldığı nefeste bulunması gereken yüzdeliktir. Bu denge bozulduğu an, örneğin fazlalaşırsa o zaman yanma meydana geldiği gibi, azalırsa da canlıların hayatlarını devam ettirmeleri mümkün olamazdı. Bu son derece mükemmel bir yaratma ile gerçekleşebilen bir durumdur. Bu mükemmelliği zirveye taşıyan olay ise, dünyanın bu oksijen seviyesini aynı tutmak için üretim yapmasıdır.²⁷⁷

Hayatın devamı için gerekli olan maddelerden biri olan suyun oluşumunda da tam bir mükemmellik ve denge vardır. Örneğin yeryüzünde bir saniyede 16 milyon ton su buharlaşmaktadır. Dünyaya yağan yağmurun yıllık miktarı ile, buharlaşan suyun yıllık miktarı aynıdır. Bu miktar yaklaşık 505 milyon tondur. Bu miktarda olacak en küçük değişiklik büyük bir ekolojik dengesizliğe yol açacak ve uzun

²⁷⁴ Kur'an-ı Kerim, 71 Nuh, 16

²⁷⁵ Kur'an-ı Kerim, 6 En'am, 96

²⁷⁶ Morisson A.C, İnsan, Kainat ve Ötesi, (Terc; Bekir Topaloğlu) Dergah Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1980, s.33.

²⁷⁷ Heyet, Coğrafya 9, MEB yayınları, İstanbul, 2006, s.46.

vadede hayatın sona ermesine neden olacaktır.²⁷⁸ Yağmurdaki bu mükemmel ölçü Kur'an-ı Kerim'de şöyle belirtilir; “*Ki O, belli bir miktar ile gökten su indirdi ...*”²⁷⁹

Yağmurun oluşumu ise ayrı bir mükemmelliktir. Yağmurun oluşabilmesi için önce buharlaşma olması gerekir. Bunun için Okyanuslardaki köpüklenmeler ve dalgalanmalarla oluşan küçük tuz zerreciklerine ihtiyaç vardır. Bu zerrecikler rüzgar yoluyla havaya karışır ve yükselir. Yağmur damlacıkları bu tuz zerreciklerinin etrafında toplanır. Bu zerrecikler havada birleşerek yağmur bulutlarını oluştururlar. Tuz zerreciklerinin etrafında yoğunlaşan yağmur damlacıkları, havadan daha ağır hale geldiklerinde de yağmur olarak düşerler. Yağmur olarak düşen bu su, tuzun etrafında oluşan saf su'dur. Yağmur yağdığında her an asit yağmuru ile karşı karşıya kalabilecek durumda iken, saf su olarak toprağı sulayan ve toprağın hayat kaynağı olan yağmur Kur'an-ı Kerim'de şöyle belirtilir: “*İçtiğiniz suya baktınız mı? Onu buluttan siz mi indirdiniz, yoksa indiren biz miyiz? Dileseydik onu tuzlu yapardık. Öyleyse şükretmeniz gerekmez mi?*”²⁸⁰

Dünya, bütün bu güzellikleri koruyabilmesi için ayrı düzen içinde yaratılmıştır. Yer kabuğunun üstünde olan ve yaşam için bulut, hava gibi maddelerin barındığı ve yüksekliği yaklaşık 10.000 km olan atmosfer ile çepeçevre kaplanmıştır. En dışta ekzosfer bulunur. Ekzosfer uzay ile dünyanın arasındaki ilk kapı gibidir. Ekzosfer'in altında iyonosfer bulunur. Bu katmanda gazlar iyon halinde bulunur. Bu bölgede radyo dalgaları çok iyi iletilir. Genelde uzay mekiklerinin dolaştığı bölge burasıdır. İyonosfer'in altında ise mezosfer bulunur. Bu katmanda dünya atmosferine giren ve dünyaya çarpma tehlikesi bulunan meteorlar yanarak yok olurlar. Böylece dünya meteor yağmurlarından korunmuş olur. Mezosfer'in altında ise stratosfer bulunur. Stratosfer'in üst kısmında bulunan ozon tabakası, dünyaya güneşten gelen mor ötesi ışınları tutarak dünyayı korur. Dünyaya en yakın olan atmosfer katmanı troposfer'dir. Troposfer yaşam için gerekli her türlü gazı içinde barındırır ve atmosferdeki gazların toplam % 75'i bu bölgede bulunur. En önemlisi de su buharının sadece bu bölgede bulunmasıdır.²⁸¹ Bu kusursuz yaratma Kur'an-ı Kerim'de, “*Biz göğü sağlam bir şekilde kurduk...*”²⁸² şeklinde dile getirilir.

²⁷⁸ Yahya age, s.102, 104

²⁷⁹ Kur'an-ı Kerim, 43 Zuhur, 11

²⁸⁰ Kur'an-ı Kerim, 56 Vakıa, 68-70

²⁸¹ Heyet, Coğrafya 9, s,47

²⁸² Kur'an-ı Kerim, 51 Zariyat, 47

Dünyanın güneş etrafında dönmesi sonucu oluşan merkezkaç kuvvetin tesirini ortadan kaldıracı için dünyanın güneş etrafında dönme yörüngesi ile yerküre arasındaki açının 0 derece veya 90 derece olması gerekirdi. Ancak dünya 23 derece gibi mucizevi bir eğim ile yörüngesinde dönmeye devam etmektedir. Bu eğim olmasaydı okyanuslardan yükselen buharlar, kuzey ve güneye doğru yol alır ve hiç güneş görmeyen alt ve üst uçlardan başlayarak yanlara doğru ilerleyen buzul tabakaları oluşurdu. Bu buzul kütlelerinin, kıtaların büyük bir kısmını kaplaması sonucu mevsimlerin de oluşması söz konusu olamazdı. İşte dünyanın bu kusursuz yaratılması sayesinde hayatın devamı sağlanmış olmaktadır.²⁸³

Dünyanın dengeli bir şekilde hareket edebilmesi ve dönüşünü düzgün bir şekilde sürdürebilmesi gerekir. Bu dengeyi sağlayan ana unsur, dünya üzerine yerleştirilen dağlardır. Dünyanın yaratılışından bu yana 5 milyar yıla yakın bir zaman dilimi geçtiği tahmin edilmektedir. Önceleri sıcak olan dünya, zamanla soğumuş ve dış kısmı kabuk bağlamıştır. İşte dünya üzerinde ilk dağ oluşumu bu devreye rastlar. Daha sonraki dönemlerde de dağ oluşumu devam etmiştir.²⁸⁴ Üçüncü jeolojik zaman dilimine (günümüzden 60 Milyon- 2 Milyon yıl öncesi) gelindiğinde ise, dünyanın oluşumu, dağlar da dahil olmak üzere tamamlanmış ve insanın yaşayabileceği iklim koşullarına ulaşmıştır.²⁸⁵

Dünya üzerinde dağ oluşumu iki şekilde gerçekleştiği sanılmaktadır. Birincisi, okyanus ve deniz diplerinde biriken tortul tabaka kıtalarının birbirine yaklaşması sonucu yan basınçlara maruz kalırlar. Bu yan basınçlar sonucu esnek ve yumuşak olan bölüm kıvrılarak yükselir ve Toros dağları gibi sıradağları oluştururlar. Eğer tabakalar yumuşak değil de sert bir tabakadan oluşursa, o zaman kırılma meydana gelir. Bu kırılma sonucu, yüksekte kalan kısımlar dağları oluştururken, alçakta kalan kısımlar da ovaları oluştururlar.²⁸⁶

Bu kadar uzun bir zaman diliminde yaratılan dağların Kur'an-ı Kerim'de kazık olarak vasıflanmasının son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. “*Yeryüzüne üstünden sağlam kazıklar (dağlar) yerleştirmiştir.*”²⁸⁷ âyeti, dağların yukarıya çıkan yüksekliğinin tersine, toprağın içinde aşağıya doğru devam eden dağ köklerini

²⁸³ Heyet, Evrim Anaforu ve Gerçek, s. 122

²⁸⁴ Heyet, age, s.44

²⁸⁵ Heyet, age, s.73

²⁸⁶ Bkz. <http://coğrafyadunyasi.8m.net>, adlı site.

²⁸⁷ Kur'an-ı kerim, Fussilet, 10

işaret ekmektedir. Böylece dağlar dünya yüzeyinin altında oluşturdukları yerçekimsel kuvveti sayesinde, yer kabuğunun genel dengesini sağlamaktadır.²⁸⁸ Dağlar yaratılmamış olsaydı, dünyanın saniyede 30 km hızla dönüşü, büyük sarsıntılara neden olacak ve yeryüzünde yaşamak mümkün olmayacaktı. Bu durum Allah'ın kusursuz yaratmasının en açık ve çarpıcı delillerinden birini oluşturmaktadır. İşte bu durum Kur'an-ı Kerim'de, *“Ve yeryüzünü yayıp üzerine yerinden oynatılmaz dağlar yerleştirdik; ve orada (hayatın) her türünün dengeli bir biçimde büyüyip boy vermesini sağladık”*²⁸⁹ şeklinde ifade edilerek, dağların hem dünya ve hem de içindeki canlılık ve ekolojik denge açısından önem arzettiği vurgulanmaktadır.

d) Evren'in Yaratılmasında Kusursuzluk:

İnsan, evrenin oluşumu hakkında sürekli düşünmüş ve evrenin nasıl var olduğunu sorgulamıştır. Varlığın var olması ile ilgili ilk çağdan itibaren çeşitli arayışlara girmiş olan filozoflardan Thales (MÖ. 624-546) her şeyi var eden ana maddenin “su” olduğunu düşünüyordu. Anaksimandros (MÖ.610-546) ise, varlığın ana maddesinin “sınırsız ve sonsuz olan” anlamına gelen “aperion” olarak kabul ediyordu. Diğer taraftan Aneksimenes (MÖ: 585-525), varlığın kaynağının Hava olduğunu ileri sürmüştür. Herakleitos (MÖ: 535-475) ise, her şeyin sürekli değişim halinde olduğunu, değişmeyen tek şeyin değişimin kendisi olduğunu iddia etmiştir.²⁹⁰

Düşünce Tarihi boyunca, varlığın nasıl var olduğu konusu hep tartışlagelmiştir. Filozoflar, çevrelerine, sahip oldukları düşünce ve inançlara göre çeşitli fikirler ileri sürmüşler ve varlığın kaynağını araştırmaya çalışmışlardır. Özellikle ilimlerin bağımsızlaşmasından sonra yapılan büyük keşifler neticesinde, varlığın kaynağı ve ortaya çıkışı ile ilgili daha kesin bilgilere ulaşılmış bulunmaktadır.

İnsanlığın bilme merakı sayesinde geliştirdiği uzay teleskopları, uydu çalışmaları, mor ötesi ışınların keşfi vb. gibi teknoloji sayesinde, günümüzde, özellikle evrenin ilk başlangıcına kadar inilmiş olması, varlığın oluşu ile ilgili fazla bilgi elde etme şansını vermektedir.

²⁸⁸ Aydın H, Yaratılış ve Gayelilik,(Teoloji), 2. Baskı, DİB Yayınları, Ankara 1991, s.47.

²⁸⁹ Kur'an-ı Kerim, 15 Hicr, 19

²⁹⁰ Arslan A. Felsefeye Giriş, s.82-83

Günümüzde evrenin 14 Milyar yıl²⁹¹ önce “Büyük Patlama” ile ve yokluktan var olduğunu, tüm ilmi çalışma ve deneyler ortaya koymaktadır. Bilim adamları, evrenin doğumunu, sıfır mekan ve sıfır zamanla başlatıyorlar ve bunun da, 10^{-43} saniyelik “Planck Zamanı” olarak adlandırılan bir zaman dilimi içinde gerçekleştiğini ifade ediyorlar.²⁹² Yaratılan bu mekanın kapladığı alan ise, 10^{-33} cm²’dir. Yaratılan bu maddenin sıcaklık değeri ise 10^{32} derecedir. Bu sıcaklık değeri, evrende oluşabilecek en yüksek sıcaklık değeridir. Zaman ilerledikçe, kütle soğumaya başlamış ve aniden, büyük bir hızla genişlemeye başlamıştır. Bu genişleme, 10^{-35} saniye gerçekleşmiştir. Bu küçük zaman dilimi içinde, kütle 10^{50} kat büyümüştür. Bunun anlamı ise, ilk yaratılan kütle eğer elma büyüklüğünde olsaydı, ikinci zaman dilimine gelindiğinde bu elma, dünya büyüklüğüne ulaşmış olacaktı. Bu günkü gelinen noktada, saniyenin bu denli küçük parçalara ayrılarak evrenin başlaması, kusursuzluk açısından insanoğlunun hayalinin asla ulaşamayacağı bir mükemmelliktir.

Evrenin oluşumunda ikinci aşama olarak bilinen ve “kozmik çorba” olarak adlandırılan bölümde, madde ve karşıt madde ile, radyasyon en önemli bileşenlerdir. Bu aşama 10^{-32} saniyede başlamaktadır. Sıcaklık değeri ise, 10^{15} derecedir. Bu dönemde madde henüz şekillenmemiş durumdadır. Ancak atomlar bu dönemde oluşmuştur. Bu devrede evren hızla büyümeye ve soğumaya devam etmektedir.²⁹³

Üçüncü aşamada Elektron ortaya çıkmış ve dördüncü aşamada da, Radyasyon dönemi başlamıştır. Bu dönem maddenin ilk oluşumunun başladığı dönem olarak kabul edilmektedir. Sıcaklık Bir milyar dereceye düşmüştür. Evren Plazma durumunda ve genişlemeye devam etmektedir. Kur'an-ı Kerim’de bahsedilen “*Sonra duman halinde göğe yöneldi de ona ve yere şöyle seslendi: “İsteyerek veya istemeyerek bir araya gelin!” İkisi de “isteyerek geldik” dediler.*”²⁹⁴ İsteyerek gelmede, sevgi; istemeden, zorla gelmede nefret vardır. Yer ve gök isteyerek gelmiş ve evrenin ilk oluşumu böylece sevgi üzerine kurulmuştur. Bir başka açıdan bakıldığında da sevgi’den güzellik ortaya çıkar. Böylece yerin ve göğün isteyerek

²⁹¹ Tuna T, Ol Dedi Oldu, s.53, C.1, Şule Yayınları, İstanbul, 2005

²⁹² Tuna, age, s.141

²⁹³ Tuna, age, s.160

²⁹⁴ Kur'an-ı Kerim, Fussilet, 11

Allah’a itaat etmesinden de güzellikler ortaya çıkmıştır. Bütün evren bunun en güzel delili değil midir?²⁹⁵

Ayrıca âyette geçen “*Göğe ve yere yöneldi*” ifadesinden, Hüseyin Aydın, bu hitapdan önce, gök ve yerin yaratılmış olduğunu ve onlara hitap ettiğini ifade etmektedir.²⁹⁶ Ancak, kozmik çorbanın içinde, yer ve göğün yaratılmasından sonra verilmiş bir emir olmayıp, yaratılması için verilen bir emir olduğu kanaati taşımaktayız. Nitekim M.Esed, Kur'an-ı Kerim’de “Göğü” ifadesinin kozmik sistemler olarak algılanması gerektiğini belirtir.²⁹⁷ Kur'an-ı Kerim’de benzer bir anlatım, Adem Peygamberin yasak meyveyi yemesi üzerine “*İnin oradan*” hitabına sadece Adem peygamber ve eşi mahatap olmamış, onların neslinden gelecek tüm insanlar için bir emir ifade etmiştir. Yerin ve göğün gelmesi emri de, o anda mevcut olan değil, kıyamete kadar bu kavram içine girecek olan gök cisimleri için kullanılmış olduğu düşünülmelidir.

Beşinci aşamayı maddenin yaratılması evresi olarak kabul eden ilim adamlarına göre, bu evrede evren 1.5 milyon ışık yılı büyüklüğünde bir genişliğe ulaşmış, sıcaklığı da 3000 dereceye düşmüş olup, genişleme hızla devam etmektedir.²⁹⁸

Altıncı aşama ise, gök cisimlerinin yaratıldığı dönem olarak adlandırılıyor. Bu dönemde galaksiler ve yıldızlar yaratılmıştır. İlk patlama ile hidrojen ve helyum yaratılmış, canlıların oluşması için gerekli olan karbon, oksijen, demir çinko, alüminyum gibi elementlerin oluşabilmesi için, süpernova adı verilen ve büyük gezegenlerin patlaması sonucu açığı çıkmakta ve böylece yeni gezegenlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.²⁹⁹

Şu ana kadar ilmi olarak ulaşılabilen bu bilgiler doğrultusunda baktığımızda, evrenin yaratılmasındaki bu mükemmellik ve kusursuzluk sayesinde, evrende en küçük bir aksaklık söz konusu değildir. Her gün gördüğümüz güneş sistemi içindeki gezegenlerin yuvarlak oluşları, yörüngeleri, kendi etrafında dönüşleri, güneşin konumu mükemmel bir hesaplama örneğidir. Daha önce dünya ile ilgili verdiğimiz bilgilere bakıldığında da, bu hesapların önemi son derece büyüktür. Çünkü dünyada

²⁹⁵ Tuna, age,162-163

²⁹⁶ Aydın H, Yaratılış ve Gayelilik, s.56-57

²⁹⁷ Esed, age, s.1071(30 Nolu Dipnot)

²⁹⁸ Tuna, age,167

²⁹⁹ Tuna, age, 174

yaşamın olabilmesi için, bizim farkında bile olamayacağımız küçüklükte bir hesap hatasının olmaması gerekmektedir.

Evrendeki mükemmel yaratma devam etmektedir. Özellikle patlayan Süpernovaların oluşturduğu gazlar sayesinde oluşan yeni gök cisimleri ve evrenin genişlemesi³⁰⁰, yaratmanın devam ettiğinin göstergesidir. Kur'an-ı Kerim bu olay “*onu istikrarlı bir şekilde genişleten.*”³⁰¹ Şeklinde ifade eder.

Sonuç olarak, evrende her şey mükemmel bir hesap ile yaratılmış, zamanın başından sonuna kadar olacak olanlar mükemmel bir ölçü ile ayarlanmıştır.

2. Ölçü ve Ahenk

Güzelliğin temel kanunlarından biri ölçüdür. Bu husus, musikiden mimariye kadar bütün sanat dalları için geçerlidir. Kainattaki her şey, bir ölçüye göre yaratılmıştır.³⁰²

Evrende bulunan canlılarda belli bir oran olduğu, hemen hemen her dönemde tartışma konusu olmuştur. Bunun için antik filozoflardan günümüze çeşitli görüşler ileri sürülmüş ve sanat yapıtlarında bu oran korunmaya çalışılmıştır. Özellikle canlıların yaratılmasında altın kural olarak adlandırılan ve canlıyı ikiye bölen bir çizgi varsayıldığında, bu çizginin küçük oranı üç ile, büyük olanı da beş ile ifade edilen, ilk çağdan bu yana tartışılan bir oran sözkonusudur.³⁰³ Bir nesnenin güzel olabilmesi o nesnenin boyutlarının bu kurala uygunluğu ölçüsünde gerçekleştiği, bu kuraldan uzaklaştıkça da güzelliğini yitirdiğini kabul eden filozofların başında Platon gelir. Özellikle pythagorasçı anlayışın etkisi altında kaldığı ihtiyarlık döneminde Platon için güzel olan, geometrik şekillerdir. Diğer nesneler ve sanat eserleri bu geometrik şekillere yaklaştıkça güzellik kazanır.³⁰⁴

Platon, geometrik formların güzelliğini zaman ve mekan dışı olarak algılar. Bu form güzelliği, bir nesneyi güzel kılan prensiptir. Bu prensip ise, tanrı tarafından verilir. Platon burada tanrının üslendiği fonksiyonu, bir mimarın fonksiyonuna benzetir. Ona göre evren, geometrik şekillerin birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu da orantının hayata geçirilmesi ile olmuştur. Dolayısıyla evrende orantılı bir

³⁰⁰ Heyet, Evrim Anaforu ve Gerçek, s.34

³⁰¹ Kur'an-ı Kerim, 15 Zariyat, 47

³⁰² Altıntaş H, Kur'an ve Estetik, s.60-61

³⁰³ Tunalı, Estetik, s.215.

³⁰⁴ Tunalı. age, s.210

yaratma söz konusudur. Bu oran bozulduğu zaman, evrenin düzeni de bozulur. Örneğin bir vücudun bacakları çok uzun, veya diğer organlarından biri orantısız olursa, bu vücut sadece orantısız olmakla kalmaz, aynı zamanda kullanışlı olma yönünü de kaybetmiş olur.³⁰⁵

Aristo ise, belli bir oran ve orantının olabilmesi için nesnenin insanın kavrayabileceği büyüklükte olması gerektiğini savunur. Ona göre çok küçük olan nesnelerle, çok büyük olan nesnelerin oran ve orantıdan oluşan harmonisini kavrayamayız.³⁰⁶

Ancak çıplak gözle değil de, günümüz teknolojisi ile evrenin ahenk ve uyumuna, yaratılmasındaki düzene bir bütün olarak bakılabilmesi sonucu, en küçük boyuttaki mikrop ve bakterilerin gelişimlerdeki mükemmelliği, insanın kendi içindeki uyumu, dünyanın içinde bulunduğu ahengi, güneş sistemi içindeki uyumu, galaksilerin içinde bulunduğu yörüngelerdeki uyumu, ahengi, kavramamız mümkündür. Bir sanat eserine bakar gibi, tüm evreni tek tek parçaları arasındaki uyum ve ahengine bakmak yanında, sanat eserinde aranan bütüncül uyumda olduğu gibi, evrenin tümündeki uyuma da bakmak ve bu güzelliği ortaya çıkarmak gerekmektedir. İşte Kur'an-ı Kerim, evrendeki bu güzelliği kavrayabilmek ve Allah'ın yaratma sanatının mükemmelliğini anlayabilmek için, insanın gözünü tekrar tekrar gök yüzüne çevirmesini tavsiye eder³⁰⁷. Bu çevirme çıplak gözle olabileceği gibi, her türlü imkan ve teknoloji ile de olabilir. Böylece Allah'ın sanatını anlama noktasında bize yardımcı olacaktır.

Estetikte sekizde üç ve sekizde beş olan altın kesit oranını bulmak elbette önemli bir aşamadır. Ancak güzelliği sadece oran ve orantıya veya büyük ve küçük ölçekli oluşlarına has kılmak yetersiz bir açıklama olacaktır. Günümüz sanat ve estetik anlayışları açısından bakıldığında, özellikle sanat eserlerindeki güzellik sorgulandığında, onun kendi bölümleri arasındaki orantı ve uyum yanında, bir de genel uyum söz konusu olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, güzellik kriterleri sadece orantı, büyük veya küçük oluşuna göre değil, bütüncül bir uyum ve ölçü söz konusu olmakta³⁰⁸ ve bir nesnenin güzelliğini belirlemede bütünlük ön plana çıkmaktadır.

³⁰⁵ Tunalı, age, s.212

³⁰⁶ Tunalı, age, s.214

³⁰⁷ Kur'an-ı Kerim, 67 Mülk, 3

³⁰⁸ Tunalı, age, s.216

Ölçülü yaratma dendiğinde, bunun en güzel örneğini insanın dış görünüşünde bulmak mümkündür. İnsanın anatomik yapısı, bazı prensip ve kaidelerle ifade edilebilen mimari bir esere benzetilebilir. Bu düşünceden hareket eden bazı araştırmacılar, yaptıkları ölçümler sayesinde, insan anatomik yapısında bazı değişmez kurallar ortaya koymuşlardır. Bunlar; insan vücudunun 8 baş uzunluğunda olduğu, vucut uzunluğu el orta parmağının 18 katı uzunluğunda olduğu, boy uzunluğunun yüz uzunluğunun 10 katı olduğunun tesbit edilmesi gibi.³⁰⁹ Bu konuda Leonardo da Vinci'nin, ayakta dik duran bir insan, ayaklarını hafif yanlara açar ve kollarını da hafifçe yukarıya kaldırır, bu insanı bir daire ile sınırlamak mümkündür. Bu dairenin merkezi göbeğe isabet eden insan çizimi meşhurdur.³¹⁰

Kur'an-ı Kerim, güzelliğin dış/biçimsel niteliklerinden fazla bahsetmez. Bu tip güzellik tanımlaması olarak cennette hurilerin güzelliğinden bahseder. Onların neredeyse şeffaflık derecesine yakın bir tende olduklarından sözeder. Ayrıca hurilerin gözlerini anlatırken, onların gözlerinin iri veya ceylan gözlü “*İri gözlü Huriler*”³¹¹ olduklarını söyler. Bu özellikler insanın güzelliği için ulaşabileceği son nokta olarak görmek gerekir. Günümüz güzellik anlayışında gözlerin büyüklüğü, özellikle kadınlar için ayrı bir güzellik olarak görülmesi, Kur'an'ın, Hurilerin gözlerinin iriliğini vurgu yapması ayrı bir önem taşır. Yine “*Hep yaşıt sevgililer*”³¹² âyeti, cennette insanların yaşlarının aynı olması, yaşlanma ve ölüm olmamasına vurgu yapılması da insanın dünya hayatında, gençliğinin dış-niteliksel güzelliğinin zirvesinde olduğu bir dönem olarak algılanması açısından, ayrı bir önem kazandırmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in dış/biçimsel güzellikten bahsederken, genel olarak kadınlardan örnek göstermesi ve onlardaki güzelliklerin ön plana çıkarılması, insanların dünya hayatında, güzelliği kadına has görmesinden kaynaklandığı kanaatini taşımaktayız.

Ancak, Hz. Peygamberden rivâyet edilen bazı hadislerde, yüz güzelliği ile ahlak ve huy güzelliği arasında ilişki kurulduğu görülür. Örneğin, “*Hayrı güzel*

³⁰⁹ Heyet, Evrim Anaforu ve Gerçek, s.526

³¹⁰ Heyet, age, s.528 vd.

³¹¹ Kur'an-ı Kerim, 56 Vakıa, 22

³¹² Kur'an-ı Kerim, 56 Vakıa, 37

yüzlülerde arayın”³¹³ hadisi bu tür ilişkiye, yani yüz güzelliği ile ahlak güzelliği arasındaki ilişkiye güzel bir örnektir. Yine Hz. Peygamberin görevlendirdiği bazı valilere yazdığı mektuplarda, “*Bana bir posta (vazifeli) gönderecek olursanız, yüzü güzel, ismi güzel birini gönderin*”³¹⁴ şeklinde rivâyetlerin olması, yüz güzelliği ile ahlak ve huy güzelliği arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından önemli olduğu kadar, insan ilişkilerinde, karşıdaki insanı etkilemede, yüz güzelliğinin daha doğrusu fiziki güzelliğin önemi ortaya çıkmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, kainattaki her şeyin estetik açıdan güzelliklerini ortaya koyarken, onların belli ölçüler içinde yaratıldığını ifade eder. “...*O her şeyi yaratmıştır, yarattığına belli ölçü ve düzen koymuştur.*”³¹⁵ Ölçü ve düzen olmadan yaratma söz konusu değildir. Bu konuda şu ana kadar hiç kimsenin herhangi bir uygunsuzluk tesbit edemediğini belirten Altıntaş, “Yaratanların En Güzeli olan Yüce Allah, kainattaki bütün varlıkları öylesine bir nisbet içinde ve öylesine fevkalade bir ölçü içinde yaratmıştır ki, gören gözler, idrak eden akıllar hayretler içinde kalmakta ve yaratıcı’nın bu güzel tanzimi karşısında huşu ile eğilerek secde etmektedir.”³¹⁶” diyerek, yaratmadaki ölçü ve ahenk karşısında hayranlığını ortaya koymaktadır.

Kur'an-ı Kerim, yaratmada ölçü ve düzenin yanında özellikle insanın yaratılışında bir başka yöne dikkat çeker. O da insanın davranışlarıdır. İnsan, vücut ölçüleri bakımından belli bir oran içinde yaratılmıştır. Bu oran her insanda aşağı yukarı bellidir. Ancak Kur'an-ı Kerim’in dikkati çektiği asıl ölçü, insanın hareketlerinde olmasıdır. İnsan, bu davranışlarının olumlu oluşu ile mükemmellik kazanan bir varlıktır. Kur'an-ı Kerim’in ölçüleri içinde davranışlarında aşırı gidenlerin açıkca yerildiği bir anlayış vardır. Kur'an-ı Kerim, Allah’ın aşırı gidenleri sevmediğini, onların açık bir şekilde Cehennemlik olduklarını ifade eder. “*Şüphesiz sınırı aşanların hepsi cehennemliktir*”³¹⁷ Bu durumda olan bir canlı artık güzelliğini yitirmiş, yaratılış amacını kaybetmiş ve böylece çirkinleşmiş bir varlıktır.

³¹³ Canan İ, Kutub-ü Sitte, C.6, s.215,

³¹⁴ Canan, aynı yer.

³¹⁵ Kur'an-ı Kerim, 25 Furkan,2

³¹⁶ Altıntaş H, Kur'an ve Estetik, s.60

³¹⁷ Kur'an-ı Kerim, 40 Müminun, 43

İşte bütün bu var olan ölçü ve ahenkten hareketle, antikçağda Sokrat (M.Ö:470-399), Çiçeron (M.Ö.106-43)³¹⁸ ve İslam dünyasında El- Kindi (801-866?) daha sonra İbn Rüşt (v.1198), Allah'ın varlığını ispatlama amacıyla “Gaye ve Nizam Delili”ni geliştirmişlerdir. Bu, kainatta müşahade edilen her şeyin hakim bir varlığın iradesinin mahsulü olduğu üzerine kurulu bir delildir.³¹⁹

Kindi, “Tarifler Üzerine” adlı risalesinde Felsefe'nin konusu itibariyle tanımını yaparken, “ Felsefe, insanın gücü ölçüsünde ebedi ve külli olan varlıkların hakikatını, mahiyet ve sebeplerini bilmesidir” tanımlamasını yapar. Bu alemde şanı yüce yaratıcı ile akıl alemi hakkında soru sormak (felsefenin temel görevidir) Eğer sözkonusu alemde bir şey varsa onun hakkında sorulacak sorunun cevabı nedir? O (akıl) bedendeki nefis gibi bir şey midir? (Yani) nefis olmadan bedeni yönetmek mümkün olmadığı gibi, beden üzerindeki etkisi görülmeden de nefsi bilmek mümkün değildir. Görünen alem de böyledir, görünmeyen bir alem olmadan onu yönetmek mümkün değildir. Görünmeyen alemi bilmek de ancak bu alemde onun varlığını gösteren (düzen) ve eserlerle mümkün olur.”³²⁰ diyerek, alemdeki düzen, ve yaratılan varlıkların belli bir gaye üzerine yaratılmış olması, yaratıcının varlığını ortaya koyduğunu vurgulamaktadır.

Daha önce “İnançta estetik boyut” konusunda bahsedildiği gibi, Allah'ın varlığını ispat etmede kullanılan delillerden, günümüzde insanlara hitap etme konusunda, diğer deliller içinde en uygun olanın gaye ve nizam delili olduğu söylenebilir.

3. Simetri / Tenasüb

Simetri, birden çok eleman arasındaki ebat, şekil ve pozisyon bakımından aralarındaki benzerlik ve ahenktir. Simetri insanlığın tabiatında mevcuttur. İyi-kötü, güzel-çirkin, derin-sığ gbi özellikler simetrinin tabii bir görüntüsüdür. Ancak simetride esas olan, şekil ve pozisyon benzerliğine dayanan geometrik simetriyi ifade eder.³²¹ Simetride, bir bütünün parçaları arasındaki düzenden söz edilir. Bu düzen daha çok kendine özgüdür. Yani bir bütün parçanın ortadan aynı ölçüde, ikiye

³¹⁸ Topaloğlu B, İslam Kelamcılarına ve Filozoflara göre Allah'ın Varlığı (İsbat-ı Vacip)DİB yayınları,7.Baskı, Ankara, 1995, s.57.

³¹⁹ Topaloğlu, age, s.140-141.

³²⁰ El-Kindi, Felsefi Risaleler, s.67-68, (Terc: Mahmut Kaya), İz Yayıncılık, İstanbul, 1994

³²¹ Rehber Ansiklopedisi, C.15, s.222

bölünmesi, aynı zamanda bu iki parça arasında gerek şekil bakımından ve gerek ölçü bakımından tam bir uyum ve benzerlik söz konusu olmalıdır. İşte bu nedenle, bir şeyin simetrik olabilmesi için önce herhangi bir mekana dayalı olması gerekir. Simetriyi meydana getirecek çizgi, orta noktadan itibaren dikey bir çizgi olmalıdır. Dikey şekilde bölünen bu iki parçadan her biri diğerinin yansıması gibi aynısı olmalıdır. Bir başka şart da, görme duyusuna hitap etmelidir. Bütün bunlar simetrinin oluşması için gerekli şartlardır.³²²

Simetri, yalnız sanat yapıtlarında değil, aynı zamanda doğada da görülür. Hemen hemen bütün canlılarda simetriden söz etmek mümkündür. Bu aynı zamanda doğanın temel yasası olarak ele alınabilir. Simetride her iki kanat birbiri ile örtüşür. Bir bütüne dikey bir çizgiden bakıldığında sağ ve sol parçalar arasında bir denge, tekrar ve uyum görülür. Birbirinin aynı olan iki bölüm oluşur. İki bölüm üst üste getirildiği zaman herhangi bir kayma olmadan denkleşir.³²³

Simetri yaratmanın temelinde vardır. Evrenin yaratılması üzerine oluşturulan teoriler içinde günümüzde en çok kabul gören Big-Bang teorisine göre “maddenin yaratılması sırasında oluşan patlama neticesinde, madde ve antimadde çiftler halinde, yani her parçacık, karşı parçacığı (antimaddesi) ile birlikte yaratılmaktadır. Çünkü, fiziki yaratılıştaki belirli bir simetri mevcuttur. Mesela, proton olmaksızın antiproton, antiproton olmaksızın da proton yaratılmamaktadır. Madde ve antimadde, mesela elektron ile pozitron (elektronun karşı maddesi) çarpıştıklarında “yok olma” denen mikroskopik bir patlamadan sonra ışık yayarak kaybolurken, kütleleri ve enerjileri, gama ışınına dönüşmektedir. Bunun tersi olan hadisede ise mesela, protonun mc^2 kütle³²⁴ enerjisine sahip iki gama ışını fotonunun³²⁵ çarpışması halinde bir proton, diğeri de antiproton olmak üzere bir çift parçacık yaratılır.”³²⁶ Böylece yaratmada madde ve antimaddeden oluşan bir simetri söz konusu olmaktadır. Bu olay, Kur'an-ı Kerim’de, yaratmanın çift çift olduğu şeklinde açık bir biçimde ifade edilmektedir. “Allah bütün çiftleri yaratmıştır...”³²⁷ “Biz her şeyden çift yarattık. Umulur ki, iyice

³²² Tunalı, age, s.216

³²³ Aynı yer.

³²⁴ Mc^2 olarak bilinen ve Einstein tarafından keşfedilen, maddenin yaratılmasında geçerli olan formülün kısa yazılışı.

³²⁵ Foton, en küçük ışık parçacığına verilen isim.

³²⁶ Heyet, Evcrim Anaforu ve Gerçek, s.19-20

³²⁷ Kur'an-ı Kerim, 43 Zuhuruf, 12

düşünürsünüz.”³²⁸ âyetteki çift yaratma görünen canlılar için erkek dişi olarak ele alınabileceği gibi, yukarıda bahsedilen ilk yaratma sırasında, madde ve antimadde şeklindeki yaratmada da aynı kuralın işlediği anlaşılabilmektedir.

Tabiatıta yaratılan varlıkların büyük bir çoğunluğunda simetriyi görmek mümkündür. Bir insan vücudunu yukarıdan aşağıya doğru bir çizgi ile ortadan ikiye ayırdığımızda ve üst üste getirdiğimizde tam bir simetri olduğunu açık bir şekilde görebiliriz.

Kelebeklerde bulunan simetri daha ilgi çekicidir. İki kanatta bulunan renkler, desenler, şekiller hatta bu renk desen ve şekillerin kapladığı alan, renk miktarı da aynıdır. İki kanatı üst üste katladığımızda en küçük bir farklılık söz konusu olmamaktadır.³²⁹

Bu simetrik yapılar bazen canlıların kamuflajları açısından gereklidir. Örneğin bazı kelebekler kanatlarını tam açtıkları zaman simetrik bir şekilde, büyüklükleri gövde ile ters orantılı olarak, bir çift göz ortaya çıkar. Bu düşmanlarından korunmak için oluşturulmuş simetrik yalancı iki göz desenidir.

Müren balığı da bu tür simetri için ilginç bir başka örnektir. Müren balığının başında bir çift gözü vardır. Ancak aynı şekilde kuyruğundada göz resimleri vardır. Müren balığı başını yuvasına soktuğu zaman, kuyruğundaki simetrik olarak bulunan bir çift göz resmi, müren balığının sanki başı dışarıda imiş gibi göstermekte ve kendini düşmanlarından korumaktadır.³³⁰

Günümüzde her ne kadar sanat ve mimaride simetriden uzaklaşan sanatçılar bulunsa da, simetri ve simetrik yapı insan hayatında ayrı bir yer işgal etmektedir. Tabiatıta ve canlılardaki bu simetrik yapının estetik görünüm açısından vazgeçilebilecek bir konumda olmadığı açık bir gerçektir. Allah’ın yaratmasında simetrik yapıyı desteklemektedir.

4. Ortayol

Ortayol, aşırılıklardan uzak olmayı ifade eder. Tarih boyunca insanlar gerek kendileri ile ilgili konularda, gerek diğer insanlarla ilgili konularda ve gerekse diğer canlılarla olan ilişkilerinde orta yolu tutmanın gerekliliği üzerinde durmuşlardır. Budizm’in kurucusu olan ve mutluluk için çeşitli öğretiler geliştiren Buda, kendi

³²⁸ Kur’an-ı Kerim, 51 Zariyat, 49

³²⁹ Yahya, age, s.55-56

³³⁰ Yahya, age, s. 73

yaşadığı hayatın aşırıklarından kurtulmanın yolunun orta bir hayat yaşamak olduğuna karar vermiştir. Ona göre dünya nimetlerine ne tamamen sırt çevirerek ne de tamamen hayatın gayesi edinerek mutlu olunabilir. İnsan bu iki aşırı uç arasında orta yolu bulmalı ve hayatını ona göre devam ettirmelidir. İnsanlar Nirvana'ya ortayol'la ulaşabilir. Buda, bu yolu sekiz doğruluk olarak ifade eder. Bunlar; doğru görüş, doğru istek, doğru konuşma, doğru fiil, doğru hayat, doğru irade, doğru düşünce, doğru tefekkür'dür. İnsan bu doğrulukları hayatında uygularsa o zaman nirvanaya ulaşabilir.³³¹

a) Müslüman Düşünürlerin Ortayol Değerlendirmeleri

Büyük Türk düşünür Farabi, fert olarak insanın ve toplumun ortaolanı bulduğunda gerçek mutluluğu yakalayacağını belirtir. Bunun için gerek maddi şeyleri elde etmede ve gerek ahlaki davranışları yerine getirmede ortaolanı yakalayabilmesi gerekir. Nasıl ki, beden açısından yeme içme ve yorulmada aşırılıklardan kaçınarak, orta bir yol izlendiğinde bunların beden için yararlı ve aşırı gidildiğinde veya hiç yapılmadığında da zararlı olduğunda insanın fiillerinin çirkinleşmesine, aynı zamanda mutluluktan uzaklaşmasına neden olursa, aynı durum, ahlaki kavramlar için de geçerlidir. Farabi bu görüşlerini, cesaret, cömertlik, iffet vb. ahlaki kavramlarla örneklendirir. Cesaret, korkutucu nesnelerin üzerine orta halli bir atılma ve yine böyle olan nesnelerden orta halli kaçınma için kullanıldığını ifade eden Farabi, bu tür nesnelerin üzerine normalden fazla bir şekilde atılmanın aşırılık, gerektiği kadar üzerine gidilememesini ise korkaklık olarak vasıflar. Bu iki hal, hem çirkindir ve hem de o kişiye zarar verir. Aynı durum cömertlik için de söz konusudur. Farabi, cömertliği kişinin sahip olduğu malı orta halli harcama ve koruma olarak vasıflar. Kişinin malı korumada aşırı gitmesine cimrilik, harcamada aşırı gitmesini de savurganlık olarak kabul eder. Bu iki aşırı uç, mal sahibine zarar verir. Ve aynı zamanda cömertlik gibi güzel bir davranışın ortadan kalkmasına neden olur.³³²

Farabi, kişilerin ortahalli olma başarısını erdemli olma ile eş tutar.³³³ Aynı şekilde toplumlarında, ortahali yakalamaları gerektiği üzerinde durur. Bunun

³³¹ Sarıkcıoğlu E, Dinler Tarihi, Kardelen yayınevi, Isparta, 1999, s.174.

³³² Bkz, Özgen M. K, Farabi'de Mutluluk ve Ahlak İlişkisi, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997 s.90-92.

³³³ Özgen, age, s.92

toplumsal erdem ve güzellik için gerekli olduğunu belirtir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Farabi, toplum için iyi olan ile güzel olan arasında herhangi bir fark olmadığını belirtir.³³⁴

Bir başka Müslüman düşünür olan İbn Miskeveyh, tüm faziletleri ortayol olarak kabul eder. Faziletlerden en küçük sapma, başka bir kötülüğün doğmasına neden olduğu için, ortayolu tutturmak çok zordur. Faziletlerde ortayolu bulabilmenin en önemli şartı, kişinin insanlar içinde yaşamasıdır. Böylece, fazileti, zühdde, insanlardan uzaklaşarak dağlarda veya çöllerde arama gibi davranış içinde bulunan kişilerde faziletlerin oluşması mümkün değildir. İnsanların faziletleri toplum içinde gerçekleştirmeleri esastır.³³⁵

İbn Miskeveyh'de tıpkı Farabi gibi bazı davranışların ortayol oluş halini örnekler vererek açıklar. Örneğin iffet, açgözlülük ile gevşeklik arasında bir orta yoldur. Açgözlülük, zevklerin peşine düşmeyi ve gerekenin dışına çıkmayı gerektirirken, gevşeklik, bedenin zorunlu ihtiyaçlarını oluşturan güzel zevklere karşı hareketsiz kalmaya neden olur.³³⁶

Ortayolu anlamanın, o şeyin karşıtlarını bilmekle mümkün olabileceğini anlatan İbn Miskeveyh, bir dairenin merkezi, çevresinden en uzak bir yerde bulunması gibi, örneğin faziletlerin, kötülüklerden en uzakta olması durumuna göre, faziletler ortada olarak farzedilir. Faziletler bulundukları noktadan çok az bir sapma durumu olmasında bile, orta yolu terk etmiş ve kötülüklerle doğru yaklaşmış olacağını belirtir.³³⁷

b) Kur'an-ı Kerim'de Ortayol

Ortayol, Kur'an-ı Kerim'in estetik anlayışında ana unsurlardan birini oluşturur. Ortayolu tutmak ve ölçülü olmak. İnsanlık tarihinde ne kadar geri gidersek gidelim, akıllı selim sahibi tüm düşünürler, tüm toplumlar ve hatta ahlaki sistemlerin pek çoğu, hayatta ölçülü olmayı ve her türlü aşırılıklardan kaçınmayı tavsiye etmiştir. Ortayolu ifrat ve tefritten kaçınmak anlamında kullanmak gerekir. Kur'an-ı Kerim âyetlerinin bir çoğu bu iki aşırılıktan kaçınma ile ilgilidir. “*Sonra biz, o*

³³⁴ Bkz. Atay H, Farabının Üç Eseri, s.30

³³⁵ İbn Miskeveyh, age, s.35

³³⁶ İbn Miskeveyh, age, s.33

³³⁷ İbn Miskeveyh, age, s.31

Kitab'ı, kullarımızdan seçtiklerimize miras bıraktık, kimi orta yolu tutar, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük lutuf budur.”³³⁸

Kur'an-ı Kerim, ortayol olarak Allah'ın emirlerinin iyi anlaşılması ve hikmetine uygun uygulama alanı olması durumu olarak vasıflar. “*Gerçek şu ki, gölgeler gibi bir dalga onları kapladığında, dini yalnız O'na has kılarak Allah'a dua ederler. Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise, içlerinden bir bölümü orta yolu tutar...*”³³⁹

Ortayolun ana özelliklerinden biri, aşırılıklardan kaçınmaktır. Örneğin Kur'an-ı Kerim, tabii olmayan bir tarzda, ayaklarını yere vura vura yürmeyi veya yüksek sesle konuşmayı hoş karşılamaz ve bunu; “*Yürüyüşünde tabii ol. Sesini alçalt, çünkü seslerin en çirkinini eşeklerin sesidir.*”³⁴⁰ âyetiyle ortaya koyar. Allah'ın kendi yarattığı bir sesi çirkinliğe örnek vermesi çok dikkat çekicidir. Eşeğin sesi insanı rahatsız edici ve beynini tırmalayan bir ses tonundadır. Böyle bir sesin güzel olması elbette düşünülemez. İşte yükses sesle bağırmanın, eşeğin sesi ile aynı özellikleri içermesinden dolayı hoş olmadığı âyetle belirtilmektedir.

Kur'an-ı Kerim, infak etmeyi ve cömertliği tavsiye eder. Hatta teşvik eder. “*Onlar ki, ... kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yoluna harcarlar.*”³⁴¹ Kur'an-ı Kerim bunu cömertlik olarak vasıflar. Ancak israf etmeyi de yasaklar ve israf edenlerin şeytanın kardeşi olduğunu hatırlatır.³⁴² Aynı şekilde cimrilik etmeyi de yasaklar. Dolayısıyla cömertlik, cimrilik etmek ile israf etme arasında ortayol olarak anlatılır. Müslümanların cömertlik içinde kalmalarını, cimri ve müsrif olmamalarını tavsiye eder. “*Harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar*”³⁴³

Kur'an-ı Kerim, haksız yere büyüklenen Ad kavminden bahseder. Onların Allah'ın gücüne karşı güç gösterisinde bulunma gibi bir aşırılık sonucu cezaya çarptırıldıklarını haber verir. “*Ad kavmi, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve “ Bizden daha güçlü kim var? “dediler. Onları yaratan Allah'ın, kendilerinden*

³³⁸ Kur'an-ı Kerim, 35 Fatır, 32

³³⁹ Kur'an-ı Kerim, 31, Lokman 32

³⁴⁰ Kur'an-ı Kerim, 13, Lokman 19

³⁴¹ Kur'an-ı Kerim, 8, Enfal 3

³⁴² Kur'an-ı Kerim, 17, İsra 26-27

³⁴³ Kur'an-ı Kerim, 25 Furkan 67.

daha güçlü olduğunu görmediler mi?” ³⁴⁴Öyle anlaşıyor ki, âyette geçen “Bizden daha güçlü kim var?” ifadesindeki güç kelimesine ilahi anlamda bir güç yüklenilmiş olmalıdır. Yani Allah’a meydan okuma niyeti içermektedir. Bu durumda olan insanların haddi aştıkları ifade edilir. Bu fiilden sonra, genelde, helak söz konusu olmuştur. Mesela Salih Peygamber, kavmini, Allah’a inanmaya davet ettiği zaman, kavminin muhalefeti ile karşılaşmış ve bu muhalefeti kırmak için de dışı deve mucizesi göstermiştir. Ancak kavmi deveyi kesmiş ve Salih peygambere meydan okumuşlardır: “*Ey Salih, eğer hakikaten elçilerdensen, bizi tehdit ettiğin o azabı bize getir*” dediler Bunun üzerine hemen onları, o sarsıntı yakaladı, yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.”³⁴⁵ Bu tür çirkin bir başkaldırı ve haddi aşma fiili, Allah’ın derhal karşılık verdiği ve bağışlamadığı bir davranış türüdür. Çünkü bu tür haddi aşmada kendini Allah ile denk görme söz konusudur.

Kur'an-ı Kerim Firavun’un yaptıklarının çirkinliğini de aynı kelimelerle anlatır. “*...Firavun’dan kurtardık. Çünkü o, bir zorba idi, aşırı gidenlerdendi.*”³⁴⁶

Kur'an-ı Kerim’in ifade ettiği bir başka haddi aşma ve ölçüyü kaçırma girişimi, Allah’ın koyduğu sınırların dışına çıkarak, emir ve yasakları çiğnemektir. Bu tür haddi aşmada öncekinden farklı bir yön bulunmaktadır. O da, Allah’ın koyduğu sınırlar, haddi aşan kişiler tarafından kabul edilir.Yani günaha girilmiş olunur. Ancak bu tür bir haddi aşma, zulüm olarak kabul edilir. Bu boşanma ile ilgili âyette, açık bir şekilde ifade edilmektedir.“*...ancak Allah’ın çizdiği hudutta duramayacaklarından korkmaları başka. Eğer siz de bunların, Allah’ın çizdiği hudutta duramayacaklarından korkarsanız, kadının, ayrılmak için hakkından vazgeçmesinde artık ikisine de günah yoktur. İşte bunlar, Allah’ın çizdiği hududdur. Sakın bunları aşmayın, Her kim Allah’ın hududunu aşarsa, işte onlar zalimlerdir.*”³⁴⁷

Kur'an-ı Kerim, inanana insanların tutmaları gereken ortayolun, korku ve ümit arasında olmasını tavsiye eder. Ne kadar günahı olursa olsun, Allah’ın rahmetinden ümit kesmemek ve ne kadar çok sevabı ve iyiliği olursa olsun Allah’tan korkmayı asla terk etmemek ve kendini güven içinde, ahretini kurtardığını

³⁴⁴ Kur'an-ı Kerim, 41 Fussilet 15.

³⁴⁵ Kur'an-ı Kerim, 7 Araf 77-78.

³⁴⁶ Kur'an-ı Kerim, 44 Duhan 31.

³⁴⁷ Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara 229

düşünmemek gibi bir ortayol içinde olmak, gerçek yaşam güzelliğini oluşturur. “*Onlar yanları yataklarından uzaklaşır, korku ve ümitle Rab’lerine dua ederler ve kendilerine verdiğimiz rızıktan hayır için harcarlar.*”³⁴⁸, “*...korkarak ve umarak bize yalvarıyorlardı...*”³⁴⁹

Kur'an-ı Kerim Müslümanların oluşturduğu toplumdan bahsederken, onların orta bir toplum oluşu özelliğinden bahseder. “*Ve işte böyle, sizi ortada yürüten bir ümmet kıldık ki, siz bütün insanlar üzerine adalet örneği ve hakkın şahitleri olasınız...*”³⁵⁰ âyetinde bahsedilen ortada yürüten ümmetten kastın, aşırılıklar karşısında adil bir denge gözetilen bir toplum oluşunun kastedildiğini belirten Esed, müslüman toplumunun hem zevk ve sefahatı, hem de mübalağalı bir zühdü reddederek, insanın tabiatını ve imkanlarını değerlendirmede dengeli ve ölçülü davranan bir topluluk olduğunu belirtir.³⁵¹

Kur'an-ı Kerim dengeli bir hayatın güzel olduğunu ifade ederken hep orta bir hayat yaşamayı tavsiye eder. Bu, günlük hayatta olduğu kadar ibadetler için de geçerlidir. Örneğin dua ederken, dua edenin sesini ne çok kıymasını, ne de çok bağırmasını tavsiye eder. Bu ikisi arasında orta bir yol tutmasını önerir. “*(O’na dua et, ama) duanda sesini fazla yükseltme, çok fazla alçaltma da.. İkisinin ortası bir yol tut.*”³⁵² böylece ortayol, hem fert açısından, hem toplum açısından güzel bir yaşam şekli olarak Kur'an-ı Kerim tarafından önerilmektedir. İnsanlar, hayatları boyunca, gerek kendi hayatında, gerek diğer insanlarla ilişkilerinde, gerek diğer canlılarla ilişkilerinde ve gerekse çevre ile olan ilişkilerinde hep tutarlı ve dengeli bir hayat yaşamalıdır.

5. Yeryüzündeki Ekolojik Denge

Ekoloji sözcüğü, Yunanca “Oikos” ve “Logos” kelimelerinin birleştirilmesinden türetilmiş olup, “ev bilgisi” veya “mekan bilgisi” anlamına gelmektedir. Canlı varlıkların çevreleriyle ve birbirleriyle olan ilişkilerini inceleyen

³⁴⁸ Kur'an-ı Kerim, 32 Secde 16

³⁴⁹ Kur'an-ı Kerim, 21 Embiya 90

³⁵⁰ Kur'an-ı Kerim, 2 Bakara 143

³⁵¹ Esed, age, s.40 (118 nolu dipnot)

³⁵² Kur'an-ı Kerim, 17 İsra 110

bir bilimken, bu gün bütün çevre sorunlarını da içine alan bir bilim haline gelmiştir.³⁵³

Antik çağdan bu yana insanlar tabiat ve onun varlığı konusunda çeşitli düşünceler üreterek, kaynağının ne olduğu konusunda fikirler ileri sürmüşlerdir.

İslam dünyasındada maddenin ezeli olup olmadığı tartışması, filozoflarla din bilginleri arasında hep yapılagelmiştir.

Yaratmadaki denge ekoloji açısından son derece önemlidir. Dünyada her canlı çeşidi bir diğer canlı çeşidi ile ilgilidir. Bu bazen bir neslin tükenmesi sonucu, o canlı türü ile ilgili olan diğer canlı türlerinin de neslinin tükenmesi anlamı içerebilmektedir.³⁵⁴ Bazan da tam tersi bir durum ortaya çıkmakta, nesli tükenen canlı türünün dengelediği diğer canlı türü alabildiğine çoğalmakta ve dengenin bozulmasına neden olabilmektedir. Yılanların sayılarının azaltıldığı yerlerde farelerin çoğalması ve zarar vermesi buna örnek olabilir. Yine balık yumurtalarının tümü balık olması durumunda, denizler çok kısa bir süre içinde balıklarla dolacak ve yaşanmaz hale gelebilecek olması, sinek yumurtalarının hepsinin sinek olması durumunda, yeryüzü sineklerle kaplanacak olması, aslında dünyada yaratmadan gelen bir dengenin var olduğunu göstermektedir. Bu denge olmasaydı yeryüzünün yaşanması mümkün olmayan bir hale gelecekti. Allah'ın yaratmasındaki bu denge aynı zamanda yeryüzünün güzelleşmesine de ortam hazırlamaktadır.³⁵⁵

Dünya ekosistemi içinde, mükemmel bir uyum ve denge söz konusudur. Kur'an-ı Kerim bu gerçeği, her şeyin bir ölçüye göre yaratıldığını ifade ederek ortaya koyar.³⁵⁶ Diğer kutsal kitaplardan farklı olarak Kur'an-ı Kerim, Kainattan ve onun içindeki dengeden bahseder. İnsanın bu mükemmel dengenin farkında olmasını ve hatta tahrip etmeden korumasını ister.³⁵⁷ Bu konuda; “*İnsanların elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde bozulma (fesad) çıkar; Allah da belki geri dönerler diye yaptıklarının bir kısmını kendilerine tattırır.*”³⁵⁸ âyeti çevrenin insan tarafından tahrip edilmesi durumunda bunun sonucunun yine kendisine zarar vereceğini işaret etmektedir. Bu zararın kainatın yapısal düzenine zarar veremeyeceğini belirten

³⁵³ Bayrakdar M. İslam ve Ekoloji, DİBY; Ankara,1992, s.18-19

³⁵⁴ Bu ve benzeri örnekler için bkz. Heyet, Evrim Anaforu ve Gerçek, s.498 vd,

³⁵⁵ Bkz. Heyet, age, s.296-310

³⁵⁶ Kur'an-ı Kerim, 54 Kamer, 49; 15 Hicr, 19, 21

³⁵⁷ Kur'an-ı Kerim, 55 Rahman, 7-9

³⁵⁸ Kur'an-ı Kerim, 30 Rum, 41

Bayrakdar, insanın tabiatı kirletmesinin kendine dönük yaptırımları olmasına karşın, kainatın yapısını bozmalarının söz konusu olmayacağını, bu yapı sadece Allah'ın dilemesi ile bozulacağını işaret eder.³⁵⁹

Yeryüzündeki ekolojik dengeyi yaşanmış birkaç örnekle anlatmak mümkündür.

Avustralya'da tarla kenarlarında çit olarak kullanmak için bir çeşit Kaktüs bitkisi dikildi. O güne kadar Avustralya'da kaktüs bitkisi yoktu. Kaktüs olmadığı için de, kaktüsün ekolojik dengesini sağlayacak herhangi bir bitki veya böcek mevcut değildi. Kısa bir zaman içinde Kaktüs o kadar çoğaldı ki, bazı köyler göç etmek zorunda kaldı. Bu yaklaşık İngiltere büyüklüğünde bir alana yayıldı. Bilim adamları yaptıkları araştırmalarda, sadece kaktüs bitkisi ile beslenen bir böcek keşfettiler. Bu böcek, kaktüsleri yiyerek varlığını sürdürüyordu. Böcekler çok kısa bir zamanda kaktüsleri bitirmişler ve yiyecek kaktüs azaldığı için kendileri de yok olmaya başlamışlardır. Kısa bir zaman dilimi içinde kaktüs ve böcek dengesi sağlanarak kaktüslerin fazla üremesi engellenmiş oldu.³⁶⁰

Ekolojik dengeye başka bir örnek böceklerin yaratılışında mevcuttur. Böceklerde insanlarda olduğu gibi, ciğer yoktur. Nefes alıp vermeleri için boru şeklinde bir organ mevcuttur. Bu nefes borusu, böceklerle birlikte büyümeyi ve sabit kalır. Bu özelliklerinden dolayı böcekler birkaç santimden fazla büyümeyebilir. Böylece böceklerin fazla büyüyerek zararlı olmaları, hatta dünyayı istila etmeleri önlenmiş, ve hayatın devamı sağlanmıştır.³⁶¹

Yeryüzündeki ekolojik denge, bir türün diğer türler üzerinde hakimiyet kurmasını ve yok etmesini engelleyecek şekilde ayarlanmıştır. Hiçbir tür, bir anda, başka bir türü yok edemez. Bütün hayvan ve bitki türleri kendi yaşam şeklini devam ettirme üzerine yaratılmıştır. Tıpkı evrenin yaratılmasında madde ile antimadde beraber yaratılması gibi, her hayvan ve bitki kendini dengede tutacak anti madde ile beraber yaratılmış ve böylece kaktüs örneğinde olduğu gibi, denge sağlanmıştır.

Ekosistem içindeki denge, sadece türlerde geçerli olan bir denge değildir. Ekosistem içinde türlerin üzerinde genel bir denge mevcuttur. Bu dengenin temelini, üretici olarak adlandırılan ve güneş enerjisini kullanarak besin üreten bitkiler

³⁵⁹ Bayrakdar, age, s.42.

³⁶⁰ Morrisson, age, s.97-98.

³⁶¹ Morrisson A. C. İlim İman Etmeyi Gerektirir, s.77, (Terc: N. Boyacılar), 3. Baskı, DİByayınları, Ankara, 1974

oluşturmaktadır. Üretici olan bu bitkileri, bitkilerle beslenen otçular izler. Otlarla beslenen hayvanlarla beslenen ikincil tüketiciler, etçi hayvanlarla beslenen tüketicilerle dengelenir. Etçilerin bıraktıkları artıkları da, ayrıştırıcılar olarak adlandırılan mantarlar, bakteriler gibi küçük canlılar minerallere ve humusa dönüştürerek denge sağlanır. Burada dikkat çeken en önemli husus, tabiatta kesinlikle israfın olmamasıdır.³⁶²

Kur'an-ı Kerim çevrenin korunmasını emrederken, ahlaki anlamda israf etmeyi ve fesad çıkarmayı yasaklamaktadır. Çünkü israf ve fesad, sahip olunan tüm değerlerin ve güzelliklerin yok olmasına neden olan bir hastalıktır. Müsriflerin ve fesadçıların ana özelliği elindekinin kıymetini asla bilmemeleri ve bencil duyguları neticesinde diğer insan ve canlılara zarar vermeleridir. Bu kıymet bilmezlik, insan ve çevre için tahribat anlamı içermektedir.³⁶³

³⁶² Bkz. Heyet, Coğrafya 11, Evren Yayıncılık, Ankara, 2007, s.15-19.

³⁶³ Bkz.Bayrakdar, age, s.45-46.

SONUÇ

Estetik konusu, felsefi anlamda antik çağdan bu yana, güzel üzerinden tartışılmıştır. Bu tartışma, güzel nedir? Sorusu ile başlayan ve değer olarak güzelin ne ifade ettiği, insanda güzel duygusunun kaynağının ne olduğu, estetik yargının ortaya çıkışındaki süreç ve bireyi etkilemesi gibi pek çok konu etrafında şekillenerek günümüze kadar gelmiştir. Artık çağımızda estetik, salt bir felsefi konu olmaktan çıkmış, insanların hayatlarına doğrudan etki eden bir yaşam biçimi haline gelmiştir.

Araştırmada görülmüştür ki, Kur'an-ı Kerim, insanda güzellik duygusunu doğuştan ona verilen bir yetenek olarak değerlendirmektedir. Bu anlamda, güzel ve güzelliğin ortaya çıkışını Kur'an-ı Kerim'in ilk insanla başlattığı görülmüştür. Çünkü Kur'an-ı Kerim, güzelliği değer olması yanında, aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak ele almış, özellikle inanan insanların sözlerinde, davranışlarında, gerçekleştirmek istedikleri amaçlarında, inanç ve ibadetlerinde güzel olmayı ve güzel yapmayı ön plana çıkarmıştır.

Kur'an-ı Kerim'e göre, varlıkları güzelleştiren Allah'tır ve bu güzellik varlıklara yaratma esnasında verilmiştir. Aslında bu bütün ilahi dinlerin ortak özelliğidir. Yani Allah yaratırken varlıkları güzel yaratmıştır. Bu araştırma bizi, İslam Dünyasında güzellik konusunda fikir ileri süren filozof ve din alimlerinin etkilendiği merciinin çeşitli sistem ve filozoflar olmadığı, hemen hemen hepsinin etkilendiği kaynağın bizzat Kur'an olduğu sonucuna ulaştırmıştır.

Kur'an-ı Kerim, “en güzel isimlerin Allah'a ait olduğunu” belirterek hakiki güzelin Allah olduğunu ortaya koymakta, diğer varlıklardaki şekil güzelliğinin onlara yaratma esnasında verildiğini, davranış güzelliğinin ise yine yaratılış esnasında verilen “İrade” ile elde edilebileceğini açık bir şekilde ifade etmektedir. Böylece varlıkların şekil güzelliği konusunda herhangi bir iradi güce sahip olmamasına karşın, insanın, davranış güzelliğini elde etmede kendi istek ve arzuları doğrultusunda hareket etme yeteneğine sahip olduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmamız neticesinde görülmüştür ki; Müslüman düşünürler her ne kadar İslam'da estetik üzerine müstakil eser vermemişlerse de, telif ettikleri eserlerde,

zaman zaman güzellik hakkında görüşlerini ortaya koymuşlardır. Müslüman düşünürler, güzellik açısından varlığı, güzelliği kendinden olan varlık ve başkası sebebiyle güzel olan varlık olarak iki ana grupta incelemektedirler. Buna göre, güzelliği kendinden olan varlık Allah'tır. Güzelliği başkası sebebiyle güzel olan varlıklar ise, Allah haricindeki bütün varlıklardır. Bu varlıkların tümü güzelliğini Allah'tan alırlar.

Farabi ve Gazali, varlıklarda estetik yetkinlikten bahsetmişlerdir. Estetik yetkinlikle, varlıkların sahip olduğu güzelliğin, kendi türü içinde sahip olunan özelliklerin en üst noktasına yakınlığını kasetmişlerdir. Araştırmamızda, bunun, idealist filozofların ide fikri ile karıştırılmaması gereken bir anlatım olduğu tespit edilmiştir. Buradaki yetkinlik, Allah'ın o tre verdiği özelliklerin en üst noktasına ulaşabilmektir. Bu anlamda Kur'an-ı Kerim, güzellik olarak, yaratılan bütün canlılar arasında en yetkin varlığın insan olduğunu ifade etmiştir. İnsanlar içinde bu yetkinliğin en üst noktasında Peygamberlerin bulunduğu, peygamberler içinde de; maddi, manevi ve ahlaki güzellikleri içermesi açısından en yetkin insanın Hz. Muhammed (sav) olduğuna işaret etmiştir.

Kur'an-ı Kerim, manevi ve ahlaki güzelliğe sahip olmanın, maddi ve fiziki güzelliğe sahip olmadan daha büyük bir üstünlük olduğunu da açıkça dile getirir.

Araştırmamızın ortaya koyduğu bir başka husus; Kur'an'ın, güzellik ve sevgi arasında bağ kurmuş olmasıdır. Zira Kur'an-ı Kerim, güzelin aynı zamanda sevilen bir varlık olduğu üzerinde durmaktadır. Bu manada Müslüman açısından en güzel varlık Allah olduğu için, en çok sevilen varlık da Allah'tır.

Antik ağdan bu yana tartışma konusu olan, tabiat güzelliğinin estetik değeri ile ilgili olarak, hem tabiat güzelliğinin estetik değerini kabul edenler, hem de kabul etmeyen filozofların görüşlerinin şekillenmesinde, dünya görüşlerinin etkili olduğu ortadadır. Kur'an-ı Kerim'in de, tabiat güzelliğinin estetik değeri üzerinde durduğu ve insanların bu değerin farkına varmalarını istediği görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'e göre tabiat, aynı zamanda, Allah'ın yaratma sıfatının tezahürüdür. İnsanlar bu alametlerden yararlanarak Allah'a ulaşabilirler.

Estetiğin psikoloji, sosyoloji, tarih gibi ilimlerle ilgili olduğu bilinen bir husustur. Özellikle Psikoloji, gerek sanatçının psikolojisi ve gerekse o sanat eserini

seyreden ve güzelliğin farkına varan sanatseverin psikolojisini yansıtması açısından önemlidir. Araştırmamız neticesinde Kur'an-ı Kerim'in, her iki psikoloji ile de yakından ilgilendiği görülmüştür. Bu anlamda tabiatın incelenmesi üzerinde durmakta ve Allah'ın yaratma sanatının farkına varılmasını istemektedir.

Herhangi bir estetik nesne karşısında estetik öznenin aldığı tavra estetik tavır denir. Kur'an-ı Kerim, insanların özellikle inanan insanların Allah'ın yaratma sanatını fark edebilmelerinin, onların dini hayatlarında olumlu etkisinin olacağını ifade etmektedir.

Estetik tavır sonucu oluşan hazza estetik haz denir. Filozoflar, estetik hazzın, özellikle çıkar içermeyen bir yönünün olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Araştırmamızın bize sağladığı en dikkat çekici sonuçlardan biri ise Filozofların aksine, Kur'an-ı Kerim'in hazzın menfaate mani olmayacağına dair yaklaşımıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim hayvanların meralara gidiş ve dönüşlerini insanların zevk alarak izlediklerini, aynı zamanda onlardan menfaat sağladıklarını ifade etmektedir.

Kur'an-ı Kerim, her insanda "Estetik Beğeni"nin doğuştan var olduğunu belirterek, beğeni duygusunun ortaya çıkarılmasında ve geliştirilmesinde insanların kazandıkları kültür, inanç, tarih, coğrafi faktörler ve bir takım tecrübe ve bilgilerin etkili olduğunu ortaya koyar.

Güzel, iyi, doğru, yararlı, faydalı gibi kavramlar üzerinde felsefe tarihi boyunca çeşitli fikirler ileri sürülmüş ve tartışmalar yapılmıştır. Tez içinde açıkça görülmüştür ki, Kur'an-ı Kerim, güzel, iyi, doğru, yararlı, faydalı, helal gibi kavramları gerek estetik gerekse ahlaki açıdan bir tutarak, birbirinin müradifi olarak kullanmıştır. Buna göre, güzel, iyidir. İyi güzeldir. Doğru olan bir şey, hem güzeldir, hem de iyidir. Yararlı ve faydalı olan bir nesne aynı zamanda iyi ve güzeldir. Helal olan her şey aynı zamanda güzeldir. Netice itibarıyla Kur'an-ı Kerim'in bu kavramları birbirlerinden kesin çizgilerle ayırmadığı görülmüştür.

Kur'an-ı Kerim, estetikle ilgili bazı terimler de kullanmıştır. Bu terimlerin sadece estetik konusu ile ilgili olmadığı açık olmakla birlikte, âyetlere yüklenen anlamlara bakılınca kelimelerin, aynı zamanda güzele ve güzelliğe delalet ettiği de görülmektedir. Bu terimler, bazen yüz güzelliğini, bazen maddi, manevi veya ahlaki

güzelliği, bazen de toplumun genel güzellik duygularını ortaya koyması açısından önemlidir.

Kur'an-ı Kerim, en güzel isimlerin Allah'a ait olduğunu ifade etmektedir. Bu isimlerin tümü, Allah'a has olmaları sebebiyle güzel olduğu gibi, anlamları itibarıyla de insanlara rehberlik etmeleri açısından güzeldirler.

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen Yusuf kıssasının, gerek kötü ve çirkin duyguların yerilmesi, iyi ve güzel duyguların ortaya konulularak insanlara örnek gösterilmesi açısından, gerekse tam bir “anlatım” olması dolayısıyla en güzel kıssa olarak vasıflandırılmış olduğu görülmüştür.

Kur'an-ı Kerim, kavram olarak güzel ve güzelliği, bir yaşam biçimi olarak ele alır. Bu açıdan insanların hayatlarını güzelleştirmelerini ister. Bunun için inançta, ibadetlerde ve davranışlarda estetik boyut ortaya koyar. Bütün inananların bu estetik ölçülere uymalarını ister. Tez içinde de açıkça görüldü ki, Kur'an-ı Kerim'e göre, insanların mutluluğu, inanç, ibadet ve ahlaki güzelliklerin bir ahenk içinde hayata yansmasıyla mümkündür.

Araştırmamız, Allah'ın varlığını ispatlayan deliller içinde “gaye ve nizam” delilinin, gerek evren, gerek canlı ve cansız varlıklar üzerinde yapılan araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda, günümüz teknolojik imkanlarının kullanımı ile, diğer delillere nazaran, çok daha etkili ve ikna edici bir biçimde sunulabileceğini göstermiştir.

Tüm evren ekolojik olarak kendini yenileyen özellik içinde yaratılmıştır. Kur'an-ı Kerim, insanların, kendi yaptıkları müdahaleler neticesinde tahrip olan ekolojik dengenin, eski haline dönünceye kadar geçen süre içinde zarar göreceklərini belirterek, tabiatın, ekolojik dengesinin bozulmasından kimin sorumlu tutulması gerektiğine açıkça işaret etmiştir. Böylece, son yılların gündeminden düşmeyen ve güzellikleri gölgeleyen küresel ısınma konusunun, Kur'an-ı Kerim'in söz konusu uyarısının dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiği görülmüştür. Bu itibarla ekolojik dengenin korunması, Müslüman açısından bir görev olarak kabul edilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

AĞAKAY Mehmet.Ali, Türkçe Sözlük, TDK yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1966

ALTINTAŞ Hayrani, (Prof. Dr.), İslam Ahlakı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999

-----, İbn Sina Metafiziği, AÜİF Yayınları, Ankara, 1985

-----, Kur'an ve Estetik, AÜİF Dergisi, AÜ Basımevi, Ankara, 1988

ALTINTAŞ Ramazan (Prof. Dr.) İslam Düşüncesinde Tevhit ve Estetik İlişkisi, Pınar Yayınları, İstanbul 2002

-----, Kur'an'da Hidâyet ve Dalalet, Ribat Yayınları, Konya 1997

ARSLAN Ahmet (Prof. Dr.), Felsefeye Giriş, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999

ARAT Necla, (Prof. Dr.), Etik ve Estetik Değerler, Say Yayınları, İstanbul 2006

ARVASI S.A, Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz, Burak Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.

ATAY Hüseyin (Prof. Dr.). Farabînin Üç Eseri, TCKB. Yayınları, Ankara 2001

AY Mehmet Emin (Prof. Dr.) Ailede ve Okulda ideal Din Eğitimi, Bilgi Yayınları, İstanbul, 2001

AYDIN A. Arslan (Dr.), İslam İnançları Felsefesi, s.381-385, Çağrı yayınları, İstanbul 1979

AYDIN Hüseyin (Prof. Dr.), Yaratılış ve Gayelilik, (Teoloji), 2. Baskı, DİB Yayınları, Ankara 1991

AYDIN Mehmet S. (Prof. Dr.), Din Felsefesi, Selçuk Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 199

AYVAZOĞLU Beşir, İslam Estetiği, Ağaç yayıncılık, İstanbul, 1992

-----, İslam Estetiği ve İslam, Çağ yayınları, İstanbul, 1989.

BABUNA Cevat, (Prof. Dr.), Bilimden İmana, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul, 2001.

BAYRAKDAR Mehmet,(Prof. Dr.), İslam İbadet Fenomenolojisi, Akçağ Yayınları, Ankara, 1987

-----, İslam ve Ekoloji, DİBY, Ankara, 1992

BİLMEN Ö. N, Büyük İslam İlmihali, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1988.

BOLAY S. Hayri,(Prof. Dr.) Felsefi Doktrinler Sözlüğü, ötüken Yayınları, İstanbul, 1981

BOZER Fuat (Dr.),YILDIZ Mustafa (Dr.),İNAL İhsan(Jeo.Müh),YILMAZ Türkay (Astronom), Evrim Anaforu ve Gerçek, Çağlayan A.Ş.Yayınları,İzmir, 1986.

BOZKURT Nebi, Hadisler, Sanat ve Estetik, İzlenim Dergisi, Nisan 1996, İstanbul, 1996.

BOZKURT Nejat, Sanat ve Estetik Kuramları, Asa Yayınları, Bursa 2000.

BUYRUKÇU Ramazan, (Yard. Doç. Dr.), Din Görevlisinin Mesleği Temsil Gücü, TDVY, Ankara,2005.

CANAN İbrahim,(Prof. Dr.), Kütüb-ü Sitte, Akçağ Yayınları, Ankara, 1988.

CEBECİOĞLU Ethem (Prof. Dr.) Mevlana ve Renksizlik, Altınoluk Dergisi, Mayıs 2007, İstanbul 2007

CEVİZCİ Ahmet, Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999

ÇAM Nusret, (Prof. Dr.) İslamda Sanat Sanatta İslam, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999

ÇETİN Abdurrahman (Prof. Dr.), Peygamberimizin Hayatı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007

ÇİFTÇİ Şaban. Günümüz Alevî-Bektaşî Kültüründe Hadis, Yayınlanmamış doktora tezi, SDÜ, Isparta, 2005

DEMİR Ekrem, Estetiğe Giriş, Sorun Yayınları, İstanbul, 2003

DENİZ Gürbüz, (Yard. Doç.Dr.) Farabiye Göre İnsan Hürriyeti, Uluslararası Farabi Sempozyum Notları, Elis yayınları, Ankara 2005

DİHLEVİ Ş.Veliyyullah, İslam Düşünce Rehberi (Hüccetullahi'l-Baliğa), (Terc: M. Erdoğan), İstanbul 2003

DİNÇER Kurtuluş, Felsefe, Anadolu Üniversitesi yayınları, Eskişehir, 1993

DOĞAN Mehmet H, Estetik, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir,1998

DÖLEK A, İslam Estetiği Nasıl Mümkündür? İzlenim Dergisi, S.34, İstanbul 1996

EDMAN Irwin, Sanat ve İnsan Estetiğe Giriş, (Çev:Turhan Oğuzkan), DK Müdürlüğü, İstanbul, 1966

EL- İSFEHANİ, El-Müfredat fî Karibu'l-Kur'an, Beyrut Trz

ERDEM S, Felsefe, Fil Yayınevi, İstanbul, 2006

ESED Muhammed, Kur'an Mesajı, (Terc: C. Koytak, A. Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 1999

ES-SABUNİ M. A, Safvetü't-Tefasir, (Terc: S. Gümüş, N. Yılmaz) Ensar Neşriyat, İstanbul 1992

FARABİ, Medinetü'l-Fazıla, MEB Yayınları, İstanbul, 1990.

GAZZALİ, İhya'u-ulumi'd-din, (Terc: Ahmet Serdaroğlu), Bedir Yayınları, İstanbul, 1975

GEİGER Martin, Estetik Anlayış, Bulut Yayınları, İstanbul, 2000

GÜLTEPE Abducebbar, GÜNCEGÖRÜ Burhan, KILIÇARSLAN Sunay, PURAL Abdullah, AYDIN Ahmet, TUROĞLU Belgin, YILDIRIM Demet, GÖRER Hacı Murat, ZEYTÇİOĞLU Sema, Coğrafya 11, Eren Yayıncılık, Ankara, 2007

HAMİDULLAH Muhammed, (Prof. Dr.) İslamda Estetik ve Güzel Sanatlar, (Çev:Mehmet Hatipoğlu), DİB Dergisi, Ankara, 1962

İBN MİSKEVEYH, Ahlakı Olgunlaştırma, (Terc: A.Şener, İ.Kayaoğlu, C. Tunç) KTB yayınları.Ankara, 1993

KARAMAN Hayrettin (Prof. Dr.), Kur'an'da Güzellik, İzlnim Dergisi, S.32, İstanbul, 1996

KERİMOĞLU Yusuf, Kelimeler Kavramlar, 2. Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1983

KİNDİ, Felsefi Risaleler, (Çev: Mahmut Kaya) İz yayıncılık, İstanbul 1994

KUTUP Muhammed, İslam Düşüncesinde Sanat, Fikir Yayınları,(Terc: Akif Nuri), İstanbul, 1982

MALİK b.Enes, El-Muvatta, (Terc: A. Büyükçınar, Y. Erol, A. Arpa, D. Pasmaz, A. Yücel), Al-Tuğ Yayınları, İstanbul, 1982.

MEVDUDİ, Tefhimü'l-Kur'an, (Terc: M.H. Kayani, Y. Karaca, N. Şişman, İ. Bosnalı, A.Ünal, H. Aktaş), İnsan Yayınları, İstanbul, 1988.

MEVLANA C. Rumi, Mesnevi, (Terc: Abdalbaki Gölpınarlı),BKM Kültür Yayınları, İstanbul,1974

- MORRİSSON A. Cressy, İlim İman Etmeyi Gerektirir, (Terc: N. Boyacılar), 3. Baskı, DİB yayınları, Ankara, 1974
- , İnsan, Kainat ve Ötesi, (Terc: B. Topaloğlu), Dergah yayınları, İstanbul, 1980.
- NASR Seyyid Hüseyin, İslam Sanatı ve Maneviyatı, (Cev: Ahmet Demirhan), İnsan Yayınları, İstanbul, 1992
- ORAL Mustafa, Estetik ve Tarihçesi, Köprü Dergisi, S: 71, Yaz, İstanbul 2000
- ÖZGEN M. Kasım, Farabi’de Mutluluk ve Ahlak İlişkisi, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997
- PLATON, Şölen,(Terc; A. Erhat, S Eyüpoğlu) ,İş Bankası Yayınları,İstanbul 2002
- POLATÖZ Sami, (Doç. Dr.), Tabiatla Mühendislik, Kaynak Yayınları, İzmir, 2003
- SAİD Cevdet, Bireysel ve Toplumsal Değişmenin Yasaları, İnsan yayınları, İstanbul, 1984
- SARIKÇIOĞLU Ekrem (Prof. Dr.), Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Kardelen Kitabevi,2. Baskı, Isparta 1999
- SIRMA İ, Süreyya (Prof. Dr.), Medine Dönemi ve Cihat, Beyan Yayınları, İstanbul, 1986
- ŞEKER Mehmet, İslam’da Sosyal Dayanışma Müessesesi, DİBY, Ankara, 1987.
- ŞENEL F, Beynin Gizemi, Bilim ve Teknik Dergisi, Tübitak, Eylül 2003, Ankara, 2003
- TAFTAZAN Şerhu’l-Akaid, (Terc: Süleyman ULUDAĞ) Dergah Yayınları, İstanbul,1982
- TİMUÇİN Afşar, Estetik, Bulut yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2000
- TOPALOĞLU Bekir, (Prof.Dr.), İslam Kelamcılarına ve Filozoflara göre Allah’ın Varlığı (İsbat-ı Vacip), DİB yayınları,7.Baskı, Ankara, 1995
- ,Esma-i Hüsnâ Md. DİA, C.11, İstanbul 1995
- TOPBAŞ O. Nuri, İmandan İhsana Tasavvuf, Erkam Yayınları, İstanbul, 2002

- TOPTAŞ Mahmut, Esmâü'l-Hüsna, Çantaş Yayınları, İstanbul, 2000
- TURGUT İhsan (Prof. Dr.), Sanat Felsefesi, Üniversite Kitabevi, İzmir, 1993
- TUNA Taşkın, Ol Dedi Oldu, C.1, Şule Yayınları, İstanbul, 2005
- TUNALI İsmail, Grek Estetik'i, 4. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1996
- , Estetik, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996
- ÜLKEN H. Ziya (Prof. Dr.), İslam Düşüncesi, Ülken Yayınları. İstanbul, 1995
- ÜNAL Ali, Kur'an'da Temel Kavramlar, Beyan Yayınları, İstanbul 1986
- YAHYA Harun, Allah Akılla Bilinir, Vuray Yayıncılık, İstanbul, 2000
- YAKIT İsmail, (Prof. Dr.), Mevlana'da Estetik, 9. Mevlana Kongresi, Aralık 1997, SÜB, Konya, 1998.
- YAZIR Muhammed Hamdi, Kur'an-ı Kerim Meali, 2. Baskı, Pusula Yayın Dağıtım, İstanbul 2006
- , Hak Dini Kur'an Dili, Azim dağıtım, Trz, İstanbul,
- YETİŞKİN Hülya, Estetiğin ABC'si, Kabalcı yayınevi, İstanbul 1998
- YETKİN S. Kemal, Estetik, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938
- , Estetik Doktrinler, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1972
- , Estetik ve Ana Sorunları, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul, 1978.
- WEBER Alfret, Felsefe Tarihi, (Terc: H. Vehbi ERALP), Sosyal Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1993
- ZİSS Anver, Estetik, De yayınları, (Çev; Y.Şahan) İstanbul 1984